

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Α. ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

Και κατά τὸ παρὸν ἔτος δὲν ἐσημειώθη πρόοδος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῶν κτηριακῶν ἀναγκῶν τῶν μουσείων τῆς Περιφέρειας, μάλιστα τοῦ κεντρικοῦ Μουσείου τοῦ Βόλου. Ἐπερατώθησαν ὁμῶς τοῦλάχιστον τὰ σχέδια τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὑπάρχοντος κτηρίου, τὰ ὅποια προβλέπουν προσθήκην μῆς μεγάλης αἰθούσης εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ δύο προβαλλομένων περύγων ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου. Ἐξεπονήθησαν ἐπίσης τὰ προσχέδια τοῦ κτηρίου τοῦ νέου Μουσείου τῆς Λαρίσης, τὸ ὅποιον πρόκειται ν' ἀνεγερθῆ εἰς ἐπιφανῆ θέσιν τῆς πόλεως, ἐπὶ οἰκοπέδου δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Δήμου Λαρίσης.

Ἀντιθέτως, οὐδὲν ἐγένετο διὰ τὸ Μουσεῖον Ἄλμυροῦ, τοῦ ὁποίου ἀπὸ ἐτῶν ἐκκρεμεῖ ἡ ἀντισεισμικὴ στήριξις καὶ προσθήκη φυλακείου καὶ ἀποθήκης, οὕτω δὲ καθυστερεῖ ἡ ἐπανεκθεσις τῶν ἀρχαιοτήτων.

Αἱ τοπικαὶ Συλλογαὶ ἀρχαίων ἐξακολουθοῦν νὰ στεγάζονται εἰς ἀκαταλλήλους χώρους καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἐξευρεθῆ συντόμος τρόπος ἀσφαλοῦς στεγάσεως, θὰ καταργηθοῦν. Μόνον εἰς τὴν Λαμίαν (ἡ τοπικὴ Συλλογὴ τῆς ὁποίας στεγάζεται εἰς δύο δωμάτια τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ ἔχει ἤδη πλήρως ταξινομηθῆ καὶ καταγραφῆ) ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἡ ἀνεγερσις κτηρίου.

Ἐπὶ τὰς ἀνωτέρω συνθήκας, αἱ ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι περιορίσθησαν εἰς τὰ ἐργαστήρια.

1. Μουσεῖον Βόλου

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους κατεβλήθη προσπάθεια συνεχίσεως τῆς ἐπεξεργασίας καὶ συντηρήσεως τοῦ παλαιοῦ ὕλικοῦ (ἀγγεῖα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, μάλιστα τῆς παλαιότερας περιόδου, μικροτεχνήματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Φερῶν καὶ τῶν ἑρευνῶν τοῦ Wace κ. ἄ), ἐνῶ παραλλήλως ἐκαθαρίσθησαν, συνεκολλήθησαν καὶ συμπληρώθησαν πολυάριθμα ἀγγεῖα καὶ παντοῖα ἄλλα εὐρήματα ἐκ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Περιφερείᾳ (Φίλια, Σέσκλον, Μέγα Μοναστήριον), ἐκ περισυλλογῶν καὶ παραδόσεως ὑπὸ ἰδιοτῶν.

Παρὰ ταῦτα, πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὕλικοῦ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὑπηρεσίας εἰς τὴν Φίλιαν καὶ τὸ Μέγα Μοναστήριον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθαρισθῆ κἄν, ἡ δὲ ἐργασία θὰ συνεχισθῆ ἐπὶ τινὰς εἰσέτι μῆνας.

Εἰς τὴν καταγραφὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῶν νέων προσκτημάτων τοῦ Μουσείου καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῶν εὑρετηρίων εἰργάσθησαν καὶ ἐφέτος κατὰ διαστήματα αἱ ἀρχαιολόγοι κ. Μαρία Θεοχάρη καὶ δ. Αἰκατερίνη Παπαζαφεῖρη.

Διὰ τοῦ καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Δημητρίου Τλούπα ἐγένοντο φωτογραφήσεις παντοίων εὐρημάτων, προοριζομένων πρὸς ἔκθεσιν (ὑπὲρ τὰ 1.000 ἀρνητικά).

Συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἄλμυροῦ καὶ τὰς τοπικὰς Συλλογὰς Ἀγυῖας, Ἐλασσόνοιο καὶ Γόννων, ἀλλ' ἐπειδὴ συνεχίζονται, θὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν λόγος ἄλλαχού.

2. Νέα Ἀγχιάλοιο

Τὰ ἀρχαῖα τῆς Συλλογῆς κατεγράφησαν λεπτομερῶς ὑπὸ τῆς δ. Αἰκατερίνης Παπαζαφεῖρη τῇ ἐποπτεία τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς Περιφέρειας κ. Ἄ. Λιάγκουρα, ἐν συνεχείᾳ μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἀνεγερθὲν στέγαστρον ἐξ ὕλικοῦ «Ντέξιον», τὸ δὲ ἐτοιμόροπον παλαιὸν κτήριο τοῦ λεγομένου «Μουσείου» ἐξεκένώθη.

3. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λαμίας

Ἐταξινομήθη ἡ Συλλογὴ πλήρως, κατεγράφη καὶ ἐφωτογραφήθη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ γράφοντος καὶ διὰ τῆς ἀρχαιολόγου δ. Α. Παπαζαφεῖρη, τοῦ φωτογράφου κ. Δ. Τλούπα καὶ τῶν τεχνιτῶν κ.κ. Γ. Μαρίνη καὶ Μ. Νικολαράκη. Ὁ φιλάρχαιος Δήμαρχος Λαμιέων κ. Παπασιόπουλος παρέσχε πολῦτιμον βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσιν, ἔθεσε δὲ εἰς τὴν διάθεσιν μας ὄχι μόνον τὰ ἀρχαῖα τῆς Συλλογῆς τοῦ Δήμου, ἀλλὰ καὶ ἀνεκτιμήτου ἀξίας πληροφορίας περὶ τῆς προελεύσεως πολλῶν εὐρημάτων. Εὐχαριστίας ὀφείλομεν καὶ πρὸς τὸν ἔκτ. Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων Λαμίας, βοηθὸν Γυμνασιάρχην κ. Χρ. Καραθανάσην, χάρις εἰς τὸν ζῆλον τοῦ ὁποίου ἡ Συλλογὴ μεγάλας ἐπλουτίσθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ἡ Συλλογὴ περιλαμβάνει πρὸς τὸ παρὸν ὑπὲρ τὰ τριακόσια ἀρχαῖα, ὧν τὸ ἥμισυ ἀγγεῖα, κυρίως ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἀξιόλογα πηλίνα εἰδῶλια τῶν αὐτῶν χρόνων, ὑάλινα ἀγγεῖα, ὀλίγα ἐπιγραφαὶ καὶ δύο ἀξια λόγου γλυπτά. Ἐκ τῶν μικροτεχνημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ τεμάχια χρυσοῦ στεφάνου, προσφάτως εὐρεθέντος ἐντὸς τῆς Λαμίας, σπουδαιότατα εἶναι τὰ χαλκᾶ καὶ δὴ εἰδῶλια ἵππων γεωμετρικῶν χρόνων, πόρπαι καὶ ἄλλα κοσμήματα τῶν αὐτῶν χρόνων. Ἐπειδὴ τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ περιεχομένου τῆς Συλλογῆς εἶναι ἄγνωστον, νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λόγος, ἐπι-

τροχάδην ἔστω, περί τῶν ἀξιολογωτέρων ἐκθεμάτων ἐνταῦθα, καίτοι ἐπιφυλασσόμεθα νά δημοσιεῦσωμεν πληρέστερον τά τῆς Συλλογῆς, ὡς καί παρατηρήσεις περί τῆς τοπογραφίας τῆς Λαμίας καί τῶν πέριξ εἰς εἰδικόν μελέτημα.

Προϊστορικά. Πλήν δύο ἀγγείων χειροποιήτων, τῆς πρωΐμου περιόδου τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γνωστοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Λιανοκλαδίου, εἰς τήν Συλλογῆν ὑπάρχουν ὄστρακα Νεολιθικά καί μεταγενέστερα ἐκ τοῦ 4 χλμ. πρὸς Α. τῆς Λαμίας κειμένου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μεγάλης Βρύσης (Πλατάνια)¹ καί ἐκ τοῦ γνωστοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Λιανοκλαδίου.

Μυκηναϊκά. Ὄστρακα ἀγγείων ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μεγάλης Βρύσης Λαμίας².

Πρωτογεωμετρικά - Γεωμετρικά. Ὁ Πρωτογεωμετρικός ἀμφορεύς τοῦ Πί ν. 285 α εὐρέθη τῷ 1956 πλησίον τῆς Λαμίας, δύο περίπου χλμ. ἀνατολικῶς καί ὀλίγον πρὸ τοῦ χωρίου Ροδίτσα (Σαρμουσακλί). Ὑψος 0,41μ., πηλὸς κεραμόχρους, βαφὴ καστανοῦ ἢ μελανοκαστανοῦ χρώματος, καλύπτουσα ὅλην σχεδόν τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου, πλὴν δύο στενῶν ταινιῶν εἰς ὕψος 11 καί 15 ἑκατοστομ. ἀπὸ τῆς βάσεως. Οἱ σκύφοι τοῦ Πί ν. 285 β προέρχονται ἐκ τάφων, καταστραφέντων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Λαμίας εἰς θέσιν Ἁγίου Δημήτριος τοῦ χωρίου Καινούργιο, πρὸ τῶν Καμένων Βούρλων. Οἱ τάφοι ἐκείνου εἰς ἀπόστασιν περίπου 300μ. Α. τοῦ πλησίον τῆς ὁδοῦ ναῖσκου, κατεστράφησαν δὲ ὀλοσχερῶς ὑπὸ ἐκσκαφῶν τοῦ Μηχανικοῦ τοῦ Στρατοῦ. Τὰ ἀγγεία περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν ἀρχαίων, ἅτινα παρεδόθησαν ἡμῖν μετὰ τὴν καταστροφὴν, ὁμοῦ μετὰ χαλκῶν τινῶν, ἐν οἷς καί φιάλη καλῆς διατηρήσεως, διαμ. 0,214μ., δύο πόρπαι ἀρίστης διατηρήσεως (Πί ν. 285 γ) καί ἡ πλάξ ἄλλης, τὸ ψέλιον τοῦ Πί ν. 286 α κ.ά. Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νά γίνῃ ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν καί αἱ συνθῆκαι τῆς εὐρέσεως δὲν εἶναι κατ' ἀκολουθίαν πλήρως γνωσταί. Ἀλλὰ πάντως εἶναι φανερόν, ὅτι σημαντικὸν νεκροταφεῖον (ἢ Ἱερόν;) ὑπῆρχεν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τῆς Ἐπικνημιδίας Λοκρίδος, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον τοποθετουμένην ἀρχαίαν

πόλιν, τὸ Θρόνιον³. Τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων εὐρήματα φυλάσσονται εἰς τὴν Συλλογῆν ἐξ ἄλλης ἀκραίας πρὸς δυσμὰς θέσεως τῆς Λοκρίδος, ἀγνώστου τέως εἰς τὴν ἔρευναν, ἦτοι ἐκ τοῦ χωρίου Ἀνάβρα (Κατμάτα), κειμένου ΝΑ. τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς ὄρεινὴν περιοχὴν καί εἰς ἀπόστασιν 5 χλμ. περίπου νοτιῶς τῆς ἔθν. ὁδοῦ καί τῆς Ἀγ. Τριάδος. Τὰ ἀρχαία εὐρέθησαν τῷ 1959 ἐντὸς ἀγροῦ, κατὰ τὴν καλλιέργειαν, ἀσφαλῶς δὲ προέρχονται ἐκ τίνος σπουδαίου Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον πρέπει ὄχι μόνον νά ἐντοπισθῆ, ἀλλὰ καί νά ἀνασκαφῆ συστηματικῶς. Ἐπιφυλασσόμενος νά δημοσιεύσω λεπτομερῶς τὰ εὐρήματα, περιορίζομαι ἐνταῦθα νά σημειώσω τὰ σπουδαιότερα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζουν πάλιν τέσσαρα ἀρίστης διατηρήσεως ὀρειχάλκινα γεωμετρικά ἱπάρια (Πί ν. 286 β), πτηνὰ ἀνὰ τρία ἐπι συμφυοῦς βάσεως (Πί ν. 286 γ) ἢ αὐτοτελεῖ, ψέλιον, τμήματα πορπῶν καί περόναι.

Τὰ εὐρήματα δὲν ἔχουν μόνον καθ' ἑαυτὰ σημασίαν ἔρχονται νά ὑποδηλώσουν τί πρέπει νά ἀναμένωμεν ἀπὸ μίαν συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τῆς Μαλίδος καί τῆς Λοκρίδος, ἰδίᾳ κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἢ ὁποία ἦναι τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τὴν Μέσην Ἑλλάδα. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἤδη, ἀπὸ τῶν πέριξ τῆς Λαμίας μέχρι τοῦ Κύνου (Λιβανάτες), ἔρχομεν ἀσφαλῶς καί ἐνίοτε σημαντικὰ λείψανα Μυκηναϊκά καί Πρωτογεωμετρικά - Γεωμετρικά⁴, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιτρέπουν πλέον τὴν συναγωγὴν ἀρνητικῶν συμπερασμάτων, ὡς αὐτὰ τὰ ὁποῖα διατυπῶναι εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ ὁ Desborough⁵.

Κλασσικά καί μεταγενέστερα. Εἰς τὴν Συλλογῆν τῆς Λαμίας περιλαμβάνονται κύλικες μελα-

3. Περί τῆς θέσεως τοῦ Θρόνιου, πρωτεύουσος πόλεως τῶν Ἐπικνημιδίων Λοκρῶν, πρβλ. Oldfather ἐν RE VI A 609 κ.έ. καί Philipsson (-Kirsten), Die Griech. Land., 1, 2 σ. 344 (No 23 εἰς τὸν τοπογραφ. χάρτην ἐν τέλει).

4. Ἡ θέσις τοῦ Κύνου ἐπὶ τοῦ ὄψατος «Πύργος» εἰς τὴν παραλίαν, 2 χλμ. ΒΑ. τῶν Λιβανατῶν, εἶναι ἀπὸ μακροῦ καθωρισμένη. Ἄγνωστον ὅμως ἦτο μέχρι τοῦδε, ὅτι ἄφθονα Μυκηναϊκά ὄστρακα ἀπαντοῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ΒΔ. κλιτῶν, ὅπου καί ἀρχαιολογικὰ λείψανα τῶν χρόνων αὐτῶν διακρίνονται εἰς τὴν ἐπιχώσιν.

Ἡ ἀπελιπτικὴ καθυστέρησις τῆς ἐρένης τῆς μυκηναϊκῆς τοπογραφίας τῆς Ἐώας Λοκρίδος (ὁ Burg, Νεῶν Κατάλογος Klio Beih. (49) 1944, 34 κ.έ. δὲν εἶδε καί ἐδῶ σχεδὸν τίποτε) δὲν ἔχει ἴσως ἄλλο παράλληλον.

Περί μυκηναϊκῶν λειψάνων εἰς τὴν κοιλιάδα τοῦ Σπερχεῖοῦ πρβλ. Μαρινάτο ἐν Bericht über den VI Intern. Kongr., Berlin 1939, 334 κ.έ. (Γάφος παρὰ τοὺς Βαρδάτες), AJA 46 (1942) 500 καί εἰκ. 2 (θαλαμοειδεῖς τάφοι Ἐχίνου) καί Hope Simpson & Lazenby, Antiquity 33 (1959) 102 κ.έ. (Πλατάνια-Ραχίτα-Τραχίς).

5. The last Mycenaean and their Successors, Oxford 1964, 125 καί 126-27.

1. Περί τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ βλ. R. Hope Simpson & J. F. Lazenby, Antiquity 33 (1959) 102 κ.έ. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ λεγόμενον ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπαντοῦν καί «ἀρχαιότατα» Νεολιθικά (ἐ.ἀ., 103).

2. Πρβλ. ἐ.ἀ. Ἐλάχιστα μυκηναϊκά ὄστρακα καί ἐκ τῆς θέσεως «Καλατζίνα», παρὰ τὸ ΒΑ. τῆς Λαμίας χωρίον Στύρφακας, ὅπου ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀ. Λιάγκουρας διενήργησε προσπάθειαν περιορισμένην δοκιμαστικὴν ἀνασκαφῆν.

νόμορφοι (Πί ν. 287α) βοιωτικής προελεύσεως και πολλοί κάνθαροι (Πί ν. 287β), κατασχεθέντες εις χείρας ἀρχαιοκαπήλων, εκ του Ξεάρχου (των ἀρχαίων Ἀβών). Ἐν αὐτῇ τῇ Λαμία εὐρέθη ἡ ἐρυθρόμορφος λήκυθος του (Πί ν. 287γ)⁶, φέρουσα παράστασιν Διονύσου, καθημένου ἐπὶ βράχου και κρατοῦντος θύρσον διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ἐπὶ τῶν γονάτων του φαίνεται νὰ κάθεται μαινάς, ἐνῶ ἀριστερώτερα παρίσταται σατυρικός και ὄπισθεν του θεοῦ πίθος. Ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ἀμελής και συμβατική ἡ ἀπίθανος ἀπόδοσις τῶν πτυχῶσεων τῶν ἐνδυμάτων του βιοτεχνικοῦ αὐτοῦ προϊόντος, τὸ ὅποιον ὁμως παρὰ ταῦτα φαίνεται ἀττικόν. Ἡ τελευταία δεκαετία του Ε' π. Χ. αἰῶνος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς χρόνος κατασκευῆς του ἀγγείου αὐτοῦ, τὸ ὅποιον οὕτω θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκκληφθῆ ὡς σύγχρονον πρὸς τὴν Ἴδρυσιν τῆς Λαμίας⁷. Καίτοι δὲ προέρχεται πιθανότατα ἐκ τάφου, δὲν εἶναι ἀσκοπον νὰ ὑπομνησθῆ, ὅτι ἡ κυριώτερα λατρεία τῆς πόλεως ἦτο ἡ του Διονύσου, ὡς συνάγεται ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (IG II 5,373h) και ἐκ νομισμάτων. Μνημονεύομεν ἀκόμη ἀξιόλογα πήλινα εἰδῶλια ἑλληνιστικά ἀπὸ τὴν Λαμίαν και τὸν Ἐχίνον (Ἀχινό), ὁλόκληρον συλλογὴν ὀψίμων ἑλληνιστικῶν ἀγγείων ἀπὸ τὸ χωρίον Περιβόλιον του Νομοῦ Φθιώτιδος, τέλος δὲ πτυκτὸν κάτοπτρον καλῶν χρόνων.

Αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι ὀλιγάριθμοι μεταξὺ αὐτῶν ὁμως περιλαμβάνονται ἑμμετρος ἐπιτυμβία ἐκ Λαρίσης Κρεμαστῆς (Πελασγία), ἡ περὶ ὀρίων μεταξὺ Λαμιέων και Ὑπαταίων λατινική ἐπιγραφή CIL III 586. 12306 (= IG IX 2 σ. 21) και ψήφισμα τῆς πόλεως τῶν Δημητρίων (Πί ν. 287 δ), δι' οὗ ἀποδίδονται τιμαὶ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἡρακλειωτῶν (δηλ. τὴν Τραχινίαν Ἡράκλειαν) και τοὺς ὑπ' αὐτῆς μεταπεμφθέντας δικαστὰς Φύρον Μέλαντα, Κλέωνα Ἐπιστράτου,

6. Ἡ λήκυθος εὐρέθη τῷ 1960 κατὰ τὴν θεμελίωσιν του νέου κτηρίου του Ο.Τ.Ε. ἐπὶ τῆς κεντρικῆς Πλατείας Ἐλευθερίας τῆς Λαμίας, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀγγείων. Εὐρετ. Λαμίας ἀριθ. 18: Σφζόμ. ὕψος 0,11, διάμ. βᾶσ. 0,085 μ. Πηλὸς ἀττικός.

7. Τὰ τῆς Ἰδρύσεως τῆς Λαμίας παραμένου ἀκόμη ἀσαφῆ. Πρβλ. Υ. Bequignon, La Vallée du Spercheios, 263 κ.ε. ἰδία 274, ὅπου και ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία, Philipsson (-Kirsten) ἔ. ἀ. I, 1, 246 κ.ε., 267.

Αἱ τελευταῖαι δεκαετηρίδες του Ε' π.Χ. αἰ. ὡς χρόνος ἰδρύσεως τῆς πόλεως, φαίνεται πολὺ χαμηλὸν ὄριον. Ὅπως ἔχει παρατηρηθῆ, δύσκολον ἦτο νὰ παροραθῆ ἡ τόσον ἐξοχος και ὄχυρὰ αὐτῇ θέσις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ἄλλωστε και ὁ παλαιότερος τευχισμός και ἄλλα ἴχνη και ἐντὸς και περὶ τῆς πόλεως ὑποδηλοῦν. Τὸ σπουδαῖον αὐτὸ πρόβλημα μόνον εἰδικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα θὰ ἔλυνε ὀριστικῶς. Ἀλλὰ και ἡ Λαμία περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν θέσεων, πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἔχει ἀκόμη στραφῆ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνασκαφῶν.

Φιλόχωρον Μοσχίωνος, ὡς και εἰς τὸν γραμματέα αὐτῶν Σωκράτη. Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει τὸν στρατηγὸν τῶν Μαγνήτων Ἀρίσταρχον Ἀριστοκράτους, Ἰώλκιον, γνωστὸν ἄλλοθεν (IG IX 2, 1108) ὡς συνάρχοντα ἐν Δημητριάδι, ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα του Β' π.Χ. αἰῶνος. Πέραν αὐτῶν ὁμως τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι σημαντικόν, ἐπειδὴ εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἡρακλείας⁸.

Γλυπτὰ μόνον δύο κατέχει ἡ Συλλογὴ (ἀμφότερα εἶναι κεφαλαὶ νεανικαί, πολὺ ἐφθαρμένα δυστυχῶς) και αὐτὰ ἀγνώστου προελεύσεως.

Β. ἈΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

Λόγω ἐλλείψεως χρόνου, κυρίως, και τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀπασχολήσεως του προσωπικοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον του ἔτους εἰς ἐπιγεύσεις ἀνασκαφᾶς, δὲν ἐγένοντο ἐργασίαι συντηρήσεως μνημείων ἐν τῇ Περιφερείᾳ, ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν δὲ χώρων μόνον ὁ του Σέσκλου συνετηρήθη στοιχειωδῶς και ὁ ἐσχάτως ἀπαλλοτριωθείς χώρος του ἀρχαίου θεάτρου τῆς Δημητριάδος περιεφράχθη, ἐπιπέτεια του Ἐπιμελητοῦ κ. Ἀ. Λιάγκουρα. Ἡ περιφραγίς κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Βόλου - Ἀλμυροῦ ἐγένετο δι' εἰδικῆς κατασκευῆς σιδηρῶν πλαισίων.

Ὑπὸ τῆς Ἐφορείας ἐπροτάθη ἡ κήρυξις ὄλων τῶν γνωστῶν εἰς τὴν ἔρευναν μέχρι τουδε ἀρχαιολογικῶν χώρων και μνημείων του Νομοῦ Καρδίτσης ὡς ἀρχαιολογικῶν.

Γ. ἈΝΑΣΚΑΦΑΙ

Τακτικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐνηργήθησαν ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν του γράφοντος, δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας: α) ἐν Φίλια Καρδίτσης (Πρβλ. AD 17 (1961/62): Χρον. σ. 179, και AD 18 (1963): Χρονικά σ. 134 - 125) και β) ἐν Μεγάλῳ Μοναστηρίῳ του Νομοῦ Λαρίσης. Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀνέσκαψαν ἐπίσης ὁ γράφων ἐν Σέσκλῳ.

Λόγω του ἐπικρεμαμένου κινδύνου συλλήσεως, ἡ Ὑπηρεσία εἶχεν ἀποφασίσει ἐπίσης τὴν κατὰ τὸ παρὸν ἔτος διενέργειαν ἀνασκαφῶν εἰς Καλλιθέαν (Κισλὰρ) του Νομοῦ Λαρίσης (θολωτοὶ μνηναϊκοί (;) και μεταγενέστεροι τάφοι) και

8. Ἡ θέσις τῆς Ἡρακλείας Τραχινίας και τῆς προκατόχου αὐτῆς Τραχίνος προσδιορίσθη ἀκριβῶς ὑπὸ του Βεקיγνον, BCH 57 (1933) 277 και La Vallée, 243 κ.ε. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ψήφισμα τῶν Δημητρίων πρὸς τὴν τῶν Ἡρακλειωτῶν (Εὐρετ. Λαμίας ἀριθ. 216) εὐρέθη τῷ 1957 δεξιά τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἀμέσως πρὸ τῆς γεφύρας του Ἀσωποῦ. Πρβλ. τὸ τοπογραφ. σχέδιον παρὰ Βεקיγνον, ἔ.ἀ. εἰκ. 4. Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ ἐξ Ἡρακλείας πρὸ πολλοῦ ἀπολεσθεῖσα ἐπιγραφή IG IX 2,1 ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὴν Δημητριάδα (IG IX 2 Corrig. σ. VIII).

εις την θέσιν Μαγυλά - Πέρα Μαχαλά του χωρίου Ροδιά (Μουσαλάρ) Τιρνάβου. Ἐλλείψει χρόνου ὅμως ἀμφότερα αἱ ἐρευναι ἀνεβλήθησαν διὰ τὸ προσεχές ἔτος.

1. Ἱερὸν Ἀθηνᾶς ἐν Φίλια Καρδίτσης

α. Ἀνασκαφὴ Ἱεροῦ

Δοκιμαστικῶς εἶχον ἀνασκάψει κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ὅπου ἐφέτος ἐνηργήθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ, δηλ. ἐπὶ μόλις διακρινομένου ἐξάρματος γῆς εἰς τὴν πρὸς Β. τοῦ χωρίου Φίλια καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν παρυφῶν τοῦ χωρίου κειμένην θέσιν «Χαμάμια», ὅπου, ἐπὶ μακρὸν οἱ ἀρχαιοκάπηλοι ἔδρασαν λίαν ἀποδοτικῶς: Ἀνησυχήσασα μεγάλως ἐκ τῆς συνεχιζομένης αὐτῆς δράσεως ἡ Ὑπηρεσία ἀπεφάσισε τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐπισημανθέντος ἐνταῦθα μεγάλου καὶ σπουδαιοτάτου Ἱεροῦ, τὸ ὅποιον, ὡς εἶχον ἀπὸ δύο ἐτῶν εἰκάσει καὶ ὡς ἐβεβαιώθη ἐκ προσφάτου ἐπιγραφικοῦ εὐρήματος, πρέπει νὰ ταυτισθῆ, πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (9, 5, 17) μνημονεύομενον Ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς παρὰ τὸν Κουράλιον (ἢ Κουάριον) ποταμὸν τῆς Θεσσαλιωτίδος (τὸν παρὰ τὴν Φίλιαν ρέοντα Σοφαδίτικον).

Εἰς τὸν κύριον τομέα τῶν ἀνασκαφῶν ὁ χώρος διηρέθη εἰς τετράγωνα πλευρᾶς 10 μέτρων, ἀκριβῶς προσανατολισμένα (ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε δώδεκα τετράγωνα, συνολικοῦ ἐμβαδοῦ 1.200 μ²), ἐν ἐκάστῳ ὅμως τετραγώνῳ ἀφῆθη ὡς πλαίσιον ἄσκαφος λωρὶς πλάτους 0,50 μ. καὶ οὕτως ὁ σκαφεὶς χώρος εἶχε διαστάσεις 9 × 9 μ. Περαιτέρω τὸ ἐσωτερικὸν ἐκάστου τετραγώνου ὑποδιηρέθη εἰς 9 μικρότερα τετράγωνα πλευρᾶς 3 μέτρων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως αὐτῆς ἐγένετο ἡ ταξινόμησις ὄλων ἀνεξαρτέτως τῶν εὐρημάτων⁹.

Τὸ Σχέδιον 2* παρέχει σαφῆ ἰδέαν τοῦ

τρόπου τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῶν ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν τὰς ὁποίας ἀντιμετωπιζόμεν ἐκ τῶν πολυαριθμῶν λάκκων καὶ ὀρυγμάτων τῶν ἀρχαιοκαπήλων, οἱ ὅποιοι εἰς τινα τετράγωνα εἶχον καταστρέψει τὸ ἥμισυ εἰς ἐμβαδὸν τοῦ χώρου (Πί ν. 288 α - β). Ἡ σκαφὴ καὶ ἀποχωμάτωσις τῶν λάκκων αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔργον μας καὶ εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτὴν ἀφιερῶθη σημαντικὸν μέρος τῆς ὅλης ἐργασίας. Οἱ λάκκοι φθάνουν συχνὰ εἰς μέγα βάθος, 2,50 μέτρων καὶ πλέον, ἦτοι μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, εἶναι δὲ πλούσιοι εἰς εὐρήματα καὶ ἐξ αὐτῶν προέρχεται τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐφετινῶν εὐρημάτων. Εἰς τὰ ἀδιατάρακτα μέρη, ὡς εἰκὸς, ἡ σκαφὴ ἐνηργήθη κατὰ στρώσεις καὶ στρώματα, γενικῶς ὅμως δὲν προὐχώρησεν εἰς βάθος, ἐπειδὴ παρενεβλήθησαν ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα μεταγενεστέρων χρόνων καὶ διότι ὁ χρόνος δὲν ἐπῆρκει διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρευνῆς.

Εἰς τὸ πρῶτον ἤδη, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ καλλιεργημένου χώματος, στῶμα τῶν ἐπιχώσεων, ἀνεφάνησαν εἰς τὰ τετράγωνα Α4, Β4, Γ4 καὶ Α5, Β5, Γ5 τὰ πενιχρὰ λείψανα Παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (Σχ ἐδ. 1, 2). Ἡ διατήρησις τοῦ ἄλλως σπουδαίου αὐτοῦ μνημείου εἶναι δυστυχῶς κακὴ, μόλις ἐπιτρέπουσα τὴν διαγραφὴν τοῦ σχεδίου: Πρόκειται περὶ τρικλίτου, «ἐλληνιστικοῦ» τύπου βασιλικῆς, μετὰ νάρθηκος καὶ ἡμικυκλικῆς ἀψίδος, ἄνευ προσκτισμάτων, καὶ ἀπλῆς τὴν διάταξιν. Μῆκος μετὰ τοῦ νάρθηκος (ἄνευ τῆς ἀψίδος) 21,50 ἕως 21,60 μ., ὀλικὸν μετὰ τῆς ἀψίδος 24,20 μ., πλάτος κατὰ μ. δ. 14 μ. Τὰ πλάγια κλίτη ἔχουν μῆκος 16,20 ἕως 16,40 μ. καὶ πλάτος 3 μέτρων, ἐνῶ τὸ μεσαῖον 5,40 - 5,60 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τοῦ νάρθηκος εἶναι 3,30 - 3,45 μ. καὶ οἱ τοῖχοι κατὰ μ.δ. πάχους 0,65 μ. Θύραι δὲν ὀρίζονται με ἀσφάλειαν, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τῶν τοίχων, ἀλλὰ εὐχερῶς εἰκάζεται ἡ θέσις τῶν κατὰ τοὺς ἄξονας τῶν τριῶν κλιτῶν ἐκ τῶν περιωθέντων λειψάνων δὲν συνάγεται ἐπίσης ἡ θέσις τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἀπαραιτήτου προσβάσεως ἐκ τοῦ ἔξω χώρου πρὸς τὸν νάρθηκα. Εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ ἡ σκαφὴ δὲν ἐπερατώθη καὶ πρὸς τὸ παρὸν οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, πλην τῆς διαπιστώσεως ὅτι ὁ χώρος αὐτὸς εἶχε δάπεδον ψηφιδωτὸν (πολύχρωμον), τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα ἴχνη ἀπέμειναν εἰς δύο σημεῖα καὶ εἰς μεζίωνα σχετικῶς ἔκτασιν τὸ ἔξ ἀσβέστου δόστρωμα. Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ μεσαίου κλίτους εἶχε δάπεδον ἐκ πλακῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς. Περὶ τῶν κίωνων οὐδὲν εἶναι γνωστὸν, διότι ἐλάχιστα λείψανα τοῦ θεμελίου τοῦ ἐφ' οὗ ἔβαινον οἱ κίονες τοιχοῦ διετηρήθησαν καὶ μέχρι

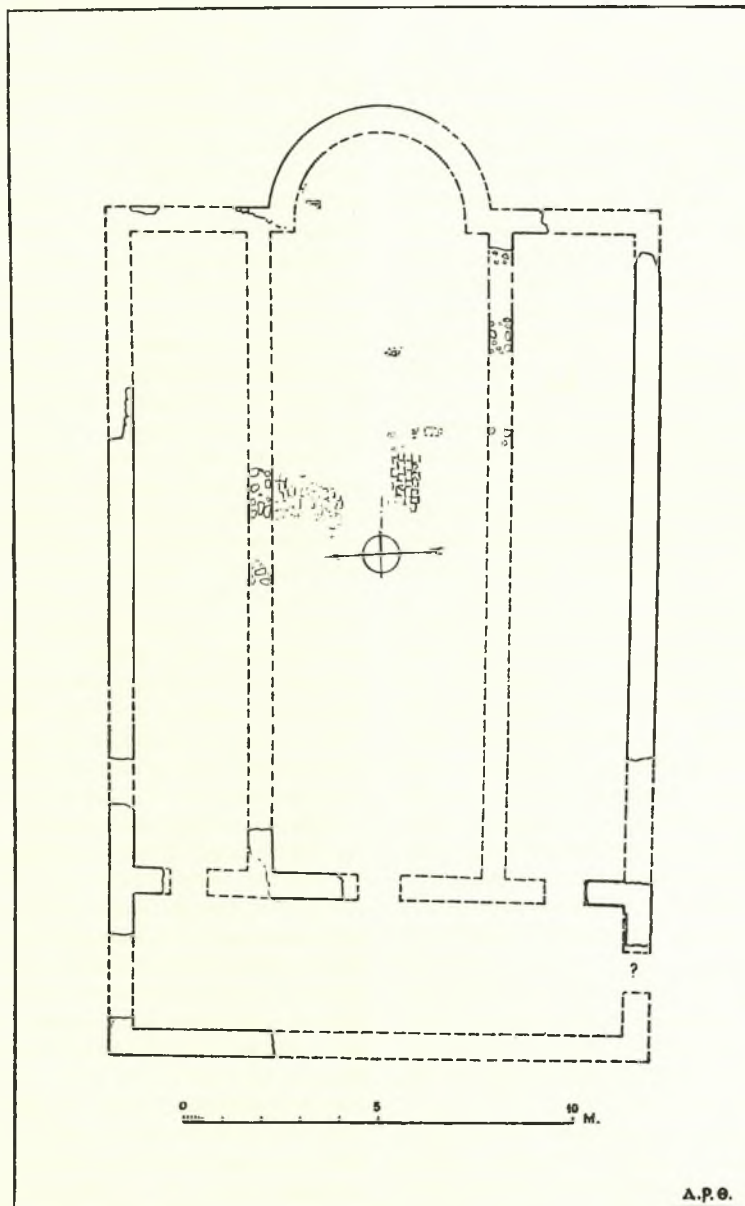
9. Τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν εἶχον ὁ γράφων, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀκόνηας ἐργασθέντος Ἐπιμελητοῦ Ἀ. Λιάγκουρα, εἰς τὸν ὅποιον ἀνετέθη ἡ ἐπιβλεψὶς τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν ἀνασκαφικῶν συνεργειῶν. Τὴν καταγραφὴν ἀνέλαβεν ἡ ἀρχαιολόγος δ. Αἰκατέρ. Παπαζαφεῖρη, τὴν τεχνικὴν ἐποπτείαν ὁ ἀριστος τεχνίτης Μ. Νικολαράκης, χρῆτι δὲ ἐπιστάτου ἐξετέλεσεν ὁ φύλαξ Λαρίσης Εὐάγγ. Χρυσόπουλος.

Τὰς ἐργασίας παρηκολούθησεν ἐπ' ὀλίγον ἡ ἀρχαιολόγος δ. Ἐλένη Μπόμπου, εἰς τὴν σχεδίασιν δὲ τῶν λειψάνων ἐργάσθη ἀφιλοκερδῶς καὶ μετὰ πολλὴν εὐσυνειδησίαν ἡ κ. Μ. Λιάγκουρα. Τὸν καθαρισμόν, συγκόλλησιν καὶ συντήρησιν τῶν εὐρημάτων ἀνέλαβεν ὁ τεχνίτης Γ. Μαρίνης, τὴν ὀριστικὴν δὲ καταγραφὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάταξιν ἡ ἀρχαιολόγος κ. Μαρ. Θεοχάρη.

* Ἡ λεπτομερὴς ἀποτύπωσις τῆς γενομένης ἐν Φίλια ἀνασκαφῆς εἶχεν ἀνατεθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Θεοχάρη εἰς τὸν κ. Ἀ. Λιάγκουραν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ μέρους σχεδίων ὡς καὶ τοῦ γενικοῦ τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Θ. τὸ δημοσιεύομενον Σχ ἐδ. 2 (Σημ. τ. Σ.).

στιγμής ἐλλείπουν κίονες καὶ κιονόκρανα. Περί τὴν βασιλικὴν καὶ ἐνίοτε ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῆς εὐρέθησαν πολυάριθμοι μεταγενέστεροι τάφοι,

χαίου, προφανῶς εἰλημμένου ἐκ στοᾶς ἢ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ χριστιανικὴ βασιλικὴ διεδέχθη. Πρόκειται περὶ παρίνων κατὰ τὸ πλεῖστον

Σχέδ. 1. Κάτωπις παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ᾽Φιλίας

ἐντελῶς ἀκτέριστοι κατὰ μέγιστον μέρος (περὶ αὐτῶν βλ. κατωτέρω Ἔκθεσιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Ἄ. Λιάγκουρα).

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ὅτι σημαντικὸν μέρος τῶν τοίχων εἶναι ἐκτισμένον δι' ὕλικου ἀρ-

κυβολίθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (ἐν οἷς καὶ πρόμοχθος μετὰ σταγόνων, ἐφ' οὗ διατηρεῖτο ἐρυθρὸν χρῶμα), διατηρουμένων μάλιστα κατὰ τόπους τὸ ἰσχυρὸν ἀσβεστοκονίαμα, διὰ τοῦ ὁποῖου εἶχον ἀρχικῶς ἐπαλειφθῆ.

Κινητά ερήματα δὲν διαφωτίζουν τὴν ἡλικίαν τοῦ μνημείου, νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀπλότης καὶ λιτότης τοῦ σχεδίου εἶναι ἑνδειξεις πρωιμότητος (Ε' αἰ. μ. Χ.);).

Εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον στρώμα (II) τὰ λείψανα κτισμάτων εἶναι ἐλάχιστα, διότι προφανῶς καλύπτονται ἢ κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς βασιλικῆς καὶ ἐκ τῶν λάκκων τῶν ἀρχαιοκαπήλων. Μεμονωμένοι τοῖχοι διακρίνονται εἰς τὰ τετράγωνα Α4, Α5, Γ5 καὶ Δ5 καὶ σποραδικὰ λείψανα ἄλλαχού, ὡς καὶ πλίνθινοι κατασκευαὶ εἰς τὰ τετράγωνα Α5 καὶ Δ4 (φρέαρ καὶ κλίβανος;). Τὰ λείψανα πάντα ταῦτα θεωροῦμεν ρωμαϊκῶν χρόνων (Γ' - Δ' αἰ. μ. Χ. ἴσως), ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἐπαρκῆ στοιχεῖα ἀκριβοῦς χρονολογήσεως. Χαρακτηριστικὸν τῆς δομῆς τῶν τοίχων αὐτῶν εἶναι ἡ ἀφθονος χρήσις στρογγύλων ποταμίων χαλίκων, εἰλημμένων ἐκ τῆς κοίτης τοῦ πλησίον ρέοντος Κουαρίου ποταμοῦ. Παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι παρόμοιον ὕλικόν ἔχει χρησιμοποιηθῆ εἰς τὰ πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Ἱεροῦ ἀποκαλυφθέντα ἀξιολόγια ρωμαϊκῶν χρόνων (Γ' αἰ. μ. Χ.) κτίσματα, τῶν ὁποίων παρέχομεν ἐνταῦθα χαρακτηριστικὰ ἀπόψεις καὶ εἰκόνας τῶν ψηφιδωτῶν αὐτῶν δαπέδων (Πί ν. 288 γ, 289 α - β).

Παλαιότερα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα σποραδικὰ ἔχομεν πρὸς τὸ παρόν, καὶ πάντα σχεδὸν μετακινημένα. Εἰς τὸ τετρ. Δ4 εὐρέθησαν σφόνδυλοι κίωνων δωρικῶν ἐκ πορολίθου, ἐπικεχρισμένου διὰ κονιάματος (μῆκος 1.05, διάμ. 0.70 μ. καὶ πλάτ. ραβδώσ. 11-115 ἑκατοστομέτρων), ἐκ μεγάλου προφανῶς κτηρίου πρωίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἄλλος σφόνδυλος κίονος, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εὐρεθείς, ἔχει διάμετρον 1.02 μ. Ἀλλὰ καὶ γείσων τεμάχια πολλὰ ἐσώθησαν καὶ κέραμοι, ὥστε ἀπόλυτος βεβαίωσις ὑπάρχει περὶ τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὸ μέλλον σπουδαίου κτηρίου, προφανῶς ναοῦ ἢ στοᾶς τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Ἀντιγόνου εἶναι περίοδος κτηριακοῦ ὄργασμοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος τὸ Ἱερόν τῆς Φιλίας ἀνεκαινίσθη ἢ ἐκοσμήθη μὲ νέα κτήρια.

Πρωιμότερα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ὑπάρχουν ἐλάχιστα πρὸς τὸ παρόν. Τὸ ἀξιολογώτερον εἶναι γωνιαῖον τεμάχιον πηλίνου γείσου (ὕδρορροῆς) τοῦ τέλους τοῦ Ε' π. Χ. αἰ., κορινθιακοῦ τρόπου, κοσμοῦμενον διὰ σκοτεινοῦ καστανοῦ ἐπὶ λευκάζοντος βάθους, εἰς μὲν τὸ κυρίως κυμάτων διὰ σειρᾶς ἀνθεμίων καὶ λωτῶν, εἰς τὸ ὑπεράνω κοῖλον κυμάτιον δι' ἀστραγάλου καὶ εἰς τὴν ταινίαν τῆς βάσεως διὰ τοῦ συνήθους μαϊνάνδρου.

Πρέπει νὰ μνημονευθῆ ἐπίσης τεμάχιον πορίνου σφονδύλου κίονος, δωρικοῦ πάλιν, σφωζομένου πάχους μόλις 0,18 μ. καὶ πλάτους ραβδώσεως 0,13 μ., τὸ ὁποῖον φαίνεται πρωιμότερον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐκ τῶν ἐλαχίστων αὐτῶν στοιχείων δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ εἰκάσωμεν πολλὰ πράγματα, ἀλλὰ δὲν θεωρῶ ἐκπληκτικόν, ἂν εἰς τὸ μέλλον ἀποδειχθῆ ἐκ τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης, ὅτι κτήρια ὑπῆρχον εἰς τὸ Ἱερόν καὶ κατὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα. Τὰ λείψανα τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς καὶ οἱ λάκκοι τῶν ἀρχαιοκαπήλων, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἐκκαθαρίσωμεν, δὲν ἄφησαν νὰ προχωρήσωμεν εἰς βάθος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς παρουσίας περιόδου. Εἰς τὸ μέλλον ὅμως, ἂν αἱ ἀνασκαφαὶ συνεχισθοῦν συστηματικῶς, θὰ ἐπιχειρηθῆ ἡ διερεύνησις βασικῶν προβλημάτων, ὡς ἡ θέσις τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ, περὶ τῶν ὁποίων μόνον ἑνδείξεις ἔχομεν πρὸς τὸ παρόν.

Τῆς κεραμεικῆς ὁ κύριος ὄγκος, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀνάγεται εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς κυρίως χρόνους. Ἡ συγκόλλησις τῶν ἀγγείων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι μᾶλλον εὐτελεῆ σκευῆ, δὲν ἔχει εἰσέτι περατωθῆ. Ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὰ ἑλληνιστικά, ἐνῶ σπάνια εἶναι γενικῶς τὰ παλαιότερα (κλασσικά, ἀρχαϊκὰ καὶ γεωμετρικά). Ἐκ τῶν σπουδαιότερων εἶναι βεβαίως ὄστρακον ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐρυθρομόρφου κύλικος, δυναμένης νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὸ 490 - 480 π. Χ. (Πί ν. 290 α) καὶ σφωζούσης τμήμα ἐρωτικῆς παραστάσεως (παῖς καὶ ἀνήρ), ἡ ὁποία ἀσφαλῶς εἶναι ἔργον ἐπιφανοῦς ἀττικοῦ ἀγγειογράφου¹⁰.

Σημειῶνω ἐπίσης τὴν παρουσίαν γεωμετρικῶν τινων ὄστράκων, τὰ ὁποία ποιοτικῶς τοῦλάχιστον φαίνονται ἐξ Ἰωλκοῦ προερχόμενα (Πί ν. 290 γ).

Σχετικῶς ἀφθονα εἶναι, ἀντιθέτως, τὰ κεραμεικὰ λείψανα τῆς Μυκηναϊκῆς Περιόδου, προερχόμενα ἐκ τοῦ βάθους τῶν λάκκων καὶ ἐκ καθαροῦ στρώματος, μικροῦ πάχους (0,30 μ. κατὰ μ.δ., ἐνιαχοῦ ὅμως 0,55 μ.), ἐδραζομένου ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς κεραμεικῆς αὐτῆς (ΥΕ III Β), ἡ ὁποία κατὰ μέγιστον ποσοστὸν εἶναι θεσσαλικῆς προελεύσεως, παρέχονται εἰς τὸν Πί ν. 290 β - γ ὁμοῦ μετὰ τινος τῶν ἐνταῦθα εὐρεθέντων συγχρόνων εἰδωλίων (Πί ν. 290 δ). Ἡ στενότης τοῦ χώρου εἰς τὸ βάθος τῶν τάφρων καὶ τῶν λάκκων (βάθ. 2 μ. περίπου μέχρι 2.50 μ.) δὲν ἐπέτρεψεν ἀκόμη τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος εἰς ἑκτασιν ὁποσδήποτε ἐπαρκῆ. Ἀλλὰ ἡ παρουσία

10. Τὴν κατάταξιν τοῦ θέματος εἰς ὁμάδας βλ. παρὰ J. D. Beazley, *Some Attic Vases in the Cyprus Museum*, *Proceed. Brit. Acad.* 33, σ. 3 κ.έ.

του μόνη άποτελεί στοιχείον σπουδαιότατον διά την ιστορίαν τῆς θέσεως καί ἰσως αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀποκαλυπτομένου Ἱεροῦ.

Τά κατά τήν ἀνασκαφῆν εὑρεθέντα πάσης φύσεως μικροτεχνήματα ἦσαν ἐξαιρετικῶς ἄφθονα (κατεγράφησαν ἐπὶ τόπου 1.362 ἀντικείμενα ἐν συνόλῳ) καί ἐνδιαφέροντα, ἴδια τὰ χαλκᾶ, τὰ ὁποῖα εἶναι καί τὰ πολυπληθέστερα. Ἡ ἀφθονία πράγματι τοῦ ὀρειχάλκου προκαλεῖ ἐντύπωσιν, μαρτυρεῖ δέ ἀκμάζουσαν μεταλλοτεχνίαν ἐν Θεσσαλίᾳ κατά τοὺς γεωμετρικοὺς καί ἀρχαίκοις χρόνους¹¹ διότι δὲν εἶναι βεβαίως λογικόν νὰ θεωρησώμεν ἐπεΐσακτα τὰ πλεῖστα τῶν χαλκῶν αὐτῶν¹¹.

Τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ὑστερογεωμετρικά ἀγαλμάτια, ἐξ ὧν τὰ εἰκονιζόμενα δύο (Πί ν. 291 α-β) εἶναι καταφανῶς ἐντόπια ἔργα, διατηροῦν δέ ἀρκετὰ εὐκρινῆ στοιχεῖα γεωμετρισμοῦ, ὥστε καί χρονικῶς θά ἦτο δυνατόν νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς περιόδου. Τὸ πρῶτον εἶναι χαλκοῦν, ἔχει ὕψος 8 ἑκατοστομέτρων, ἡ δὲ διάθεσις τῶν μελῶν του καί αἱ λεπτομέρειαι ἐνθυμίζουσι τὴν ἀφέλειαν παιδικοῦ ἔργου¹²· τὸ εἰδῶλιον αὐτὸ εἶναι καταφανῶς ἐντόπιον. Τὸ δεύτερον εἶναι κατά τι μικρότερον (ὕψ. 6.8 ἑκατοστ.) καί ἐντελῶς ἄλλου τύπου: Ἡ δεξιὰ ὑψοῦται καί ἔφερεν ἴσως δόρυ, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ κάμπτεται πρὸς τὰ ἔμπρός, ὥσαν νὰ ἐκράτει ἀσπίδα¹²· ἔξαρσις τοῦ ἄνω μέρους καί τοῦ στήθους καί βραχύτης τῶν ποδῶν, μαζί μὲ κάπως ὑπερβολικὴν δῆλωσιν τοῦ φύλου, τέλος δὲ ἡ ζώνη περὶ τὴν ὀσφύν, ἀπαρτίζουν σύνολον γραφικόν, ἐντελῶς διάφορον τοῦ προηγουμένου. Ὅμοιον σχηματισμὸν τοῦ στήθους καί γωνιῶδη πλάσιν ἔχουν καί ἄλλα δύο ἄνω μέρη ἔξαρτημάτων χαλκῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνθρωπόμορφον κεφαλὴν.

Ἀπὸ τὰ ἄλλα πολυειδῆ κοσμητικὰ ἀντικείμενα ἐξ ὀρειχάλκου ξεχωρίζουν τὰ πτηνὰ ἐπὶ βάσεως (Πί ν. 291 γ), διαμορφωμένης κάτωθεν εἰς «σφραγίδα» (εἰς τὸ εἰκονιζόμενον παράδειγμα τὸ κόσμημα εἶναι ἀγκυλωτὸς σταυρός, εἰς ἄλλο συγκεντρικοὶ κύκλοι κλπ.) ἢ διπλᾶ ἐπὶ βάσεως, ὡς ἡ τοῦ Πί ν. 291γ, ἢ ἄλλου παραπλησίου σχήματος. Σπανιώτερα εἶναι μεγαλύτερα πτηνὰ καί σχεδὸν ἀνύπαρκτα τὰ ἱπάρια. Ἄφθονοι εἶναι ἐπίσης αἱ πόρπαι (αἱ πλεῖσταί τοῦ «ἐλλαδικοῦ» τύπου τοῦ Blinkenberg), κοσμοῦμεναι ἐνίοτε εἰς τὰ τόξα διὰ παραστάσεων ἵππων συνήθως καί παραπλη-

ρωματικῶς ἄλλων ζῶων καί ἰχθύων κατά τὴν ἐτέραν πλευράν, ἢ καί διὰ γραμμικῶν μόνον κοσμημάτων (μαιάνδρων, συγκεντρικῶν κύκλων κττ.) (Πί ν. 291δ). Συνήθως εἶναι καί ὁ «θεσσαλικὸς» τύπος, φυσικά, ἐνῶ σπάνια αἱ ὀκτώσχημοι πόρπαι. Συχναί εἶναι καί αἱ περόναι διαφόρων τύπων, οἱ δακτύλιοι καί ὀλιγώτερα κατά πολὺ τὰ ψέλια. Εἰς ἀγγεία ἀνήκουν ὀλίγα τεμάχια, δυσκόλως δυνάμενα νὰ προσδιορισθοῦν. Ἡ φιάλη τοῦ Πί ν. 291ε, μὲ τὴν ἰσχυρὰν συμπίεσιν τῶν τοιχωμάτων, εἶναι τὸ πληρέστερον εὑρεθὲν μέχρι τοῦδε ἀγγεῖον, ἂν παραβλέσωμεν μικροσκοπικὰ τινὰ ἀγγεῖδια, ἐν οἷς καί κάλαθος μετὰ πώματος.

Πολλὰ εἶναι καί τὰ ἐκ σιδήρου ἀντικείμενα (μεταξὺ αὐτῶν καί τμημα ξίφους, ὡς καί ἀφθονοὶ αἰχμαί), κατά τὸ πλεῖστον ἰσχυρῶς κατιωμένα. Τὰ ἐξ ἐλέφαντος ἢ ἄλλου ὁστοῦ πράγματα εἶναι πολὺ ὀλίγα, ἀκόμη δὲ σπανιώτερον εἶναι τὸ ἤλεκτρον. Ἀντιθέτως, μεγίστη εἶναι ἡ ἀφθονία ὑαλίνων ψήφων ὄρων. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν οἱ εἰκονιζόμενοι δύο αἰγυπτιακοὶ σκαραβαῖοι (Πί ν. 292α). Ὁ πρῶτος φέρει παράστασιν λέοντος καί ἀντιλόπης (;) ἀντιστρόφως, ἐνῶ εἰς τὸ ἄκρον διακρίνεται φυτὸν τι (λατὸς ;). Εἰς τὸν δεύτερον εἰκονίζεται πίθηκος (κυνοκέφαλος), χῆν καί ἄνωθι ἰεραξ μετὰ μάστιγος (γνωστὸν σύμβολον τοῦ Ὄρου). Ἀμφότεροι, κατά τὸν κ. Ν. Μπουφίδην, τοῦ Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσείου, δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν μεταξύ 700 - 650 π.Χ. (XXV — XXVI Δυναστ.)¹². Ἀπὸ τὰ πῆλινα εἰδῶλια, τὰ ὁποῖα εἶναι παραδόξως ὀλίγα, δὲν ἔχομεν ἀξια λόγου παραδείγματα, μοναδικὴ δὲ εἶναι (καί προφανῶς ἐπεΐσακτος) ἡ ἀνατολιζούσα κεφαλὴ τοῦ Πί ν. 292β. Νομίσματα δὲν εὑρέθησαν πολλὰ. Τὰ τῶν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1962 ἐδημοσίευσεν ἤδη εἰς τὸ περιοδικὸν Θεσσαλικά 4 (1962) 3 κ.ἔ. ἢ κ. Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία δημοσιεύει κατωτέρω καί τὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1963. Γλυπτῶν μόνον μικρὰ τεμάχια εὑρέθησαν (μεταξὺ αὐτῶν καί μέρος στήθους θωρακοφόρου, πόδες, πτυχαί κλπ.), πάντα ρωμαϊκῶν χρόνων. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν (ἐννέα ἐν συνόλῳ, μικρὰ τεμάχια κατά τὸ πλεῖστον) σπουδαιότατον μνημεῖον εἶναι τμημα ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, πανταχόθεν σχεδὸν ἑλλίπης. Ἐπὶ τοῦ λίθου, ὅστις εἶναι λιάν ἐφθαρμένος καί φαίνεται προσβεβλημένος ἐκ πυρός, διακρίνονται πλέον τῶν 20 στίχοι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ψηφίσματος, ἀλλὰ εἰς πολλὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν φθορῶν, ἢ ἀνάγνωσις

11. Σπουδαῖαν χαλκουργικὴν βιοτεχνίαν κατά τὴν πρῶτον αὐτὴν περίοδον ἐν Θεσσαλίᾳ εἰκάζει ὁ Blinkenberg, *Fibules Gr.*, 1926, 18 καί 130 (προέλευσις τοῦ λεγομένου «ἐλλαδικοῦ» τύπου πορπῶν). Ἐξ ἄλλου, ὁσημέραι πληθύνονται τὰ δεῖγματα ἔργων τῶν θεσσαλικῶν ἐργαστηρίων (ἀγαλμάτια κ. ἄ. χαλκᾶ).

12. Εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου ἀνάγεται καί ἄλλο αἰγυπτιακῆς προελεύσεως εἶρημα ἐκ Φερῶν (J. D. S. Pendlebury, *Aegyptiaca*, 1930, 91 καί Pl. III).

είναι δυσχερεστάτη ἢ ἀδύνατος. Πρόκειται περὶ ἀπονομῆς τιμῶν (προξενίας κλπ) εἰς ξένους (πιθανῶς πρεσβευτάς), μεταξύ ἄλλων δὲ μνημονεύεται καὶ ἡ τιμητικὴ προφανῶς πρόσκλησις «ἐπὶ τὴν θυσίαν, τὴν συντελουμένην τῆι Ἀθηναίαι . . . . .]ι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς!». Περαιτέρω ἀναφέρεται ὡς τόπος ἀναθέσεως τοῦ ψηφίσματος «τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηναίας». Βεβαιοῦται

δηλαδή ὅτι ὁ ἀνασκαπτόμενος χώρος εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ἔ.ἄ.) μνημονευόμενον ἱερὸν «τῆς [Ἰτωνίας] Ἀθηνᾶς» παρὰ τὸν ποταμὸν Κουράλιον τῆς Θεσσαλιώτιδος! Πράγματι δὲ ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐλλειπόντων 9-8 γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς μετὰ τὸ Ἀθηναίαι διὰ τοῦ [Ἰτωνίας] εἶναι ἢ πιθανωτέρα. Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς :

Σ|Τ

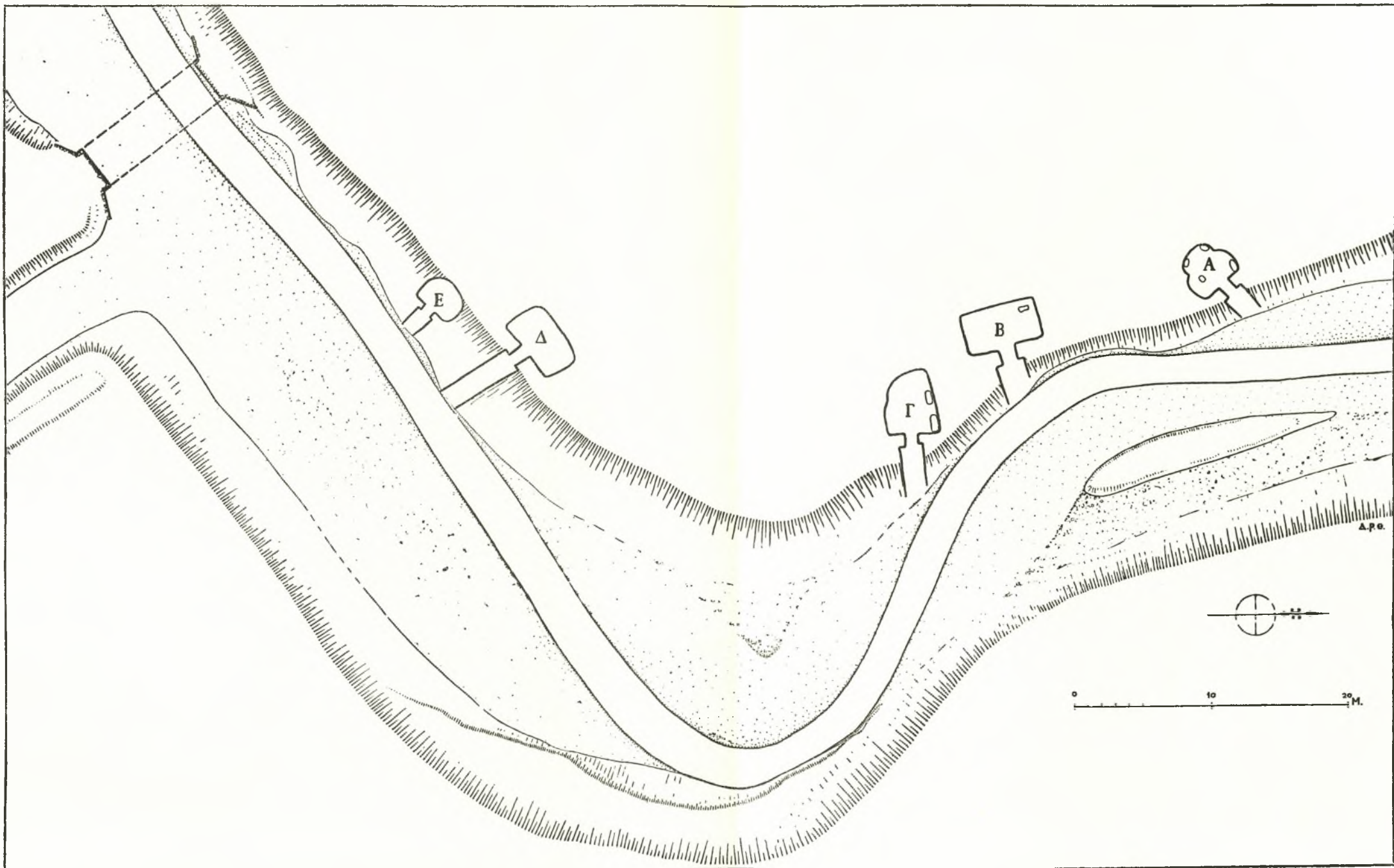
ιωνομοΛ

- [---- τοῦ ἐ]πελθόντος ἀγ[ῶνος (;) ἵνα οὖν καὶ Θε-]
 σσαλοὶ κατὰ] δύναμιν φαίνωντ[αι τιμῶντες -----]
 5 [----- τῆς] κείνων ἐπαρκείας προ[ς τὸ κοινὸν Θε-]
 [σ]αλῶν δοῦναι τῆι πόλει τὸ ἐκ[-----]
 [-]ν δωρεάν ἀργυρίου στατήρ[ας -----]
 [-]ι οἱ πρεσβευταὶ συνετὰ ὀμ[ιλήσαντες (;)]
 παρ]αχρήματα ἀπολύονται ἔχον[τες --]
 10 τό] ἀφιέμενον ἀργύριον ἐπεμ[----]
 [-]τοῦ γράψαντος ἐν τῶι κοινῶι τ[αμείωι]
 ἀπο]τιμᾶμενον τὸν στρατηγὸν ἀ[-----]
 [-] ἐπαινέσαι δὲ καὶ [Ἀ]λυπον καὶ [-----]
 [-]ου ἐπὶ τῆι αἰρέσει ἢ(ι) ἔχουσι πρὸς Θε[σσαλ-]
 15 [οὺς] καὶ Ἀμβρακιώτας καὶ εἶναι αὐτοὺς [προξ-]
 [ένου]ς τοῦ κοινού Θεσσαλῶν καὶ ὑπάρχ[ειν ὅ-]
 [σα καὶ] τοῖς ἄλλοις ἐνεργέταις τίμα καὶ π[ρὸς]
 [τῶι κοινῶι] καὶ ἐν ἐκάστηι πόλει καὶ τὸν στρατη-]
 [γὸν ξέ]νιά τε πέμψαι αὐτοῖς καὶ καλέσαι ἐπὶ
 20 [τὴν θυσί]αν τὴν συντελουμένην τῆι Ἀθη-
 [ναί τῆι Ἰτωνί]αι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς τὸν δὲ τα-
 [μίαν ἀναγρά]ψαι τὸ ψηφίσμα εἰς κίονα λιθί-
 [νην καὶ ἀναστῆ]σαι εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀθην-
 [αίας]

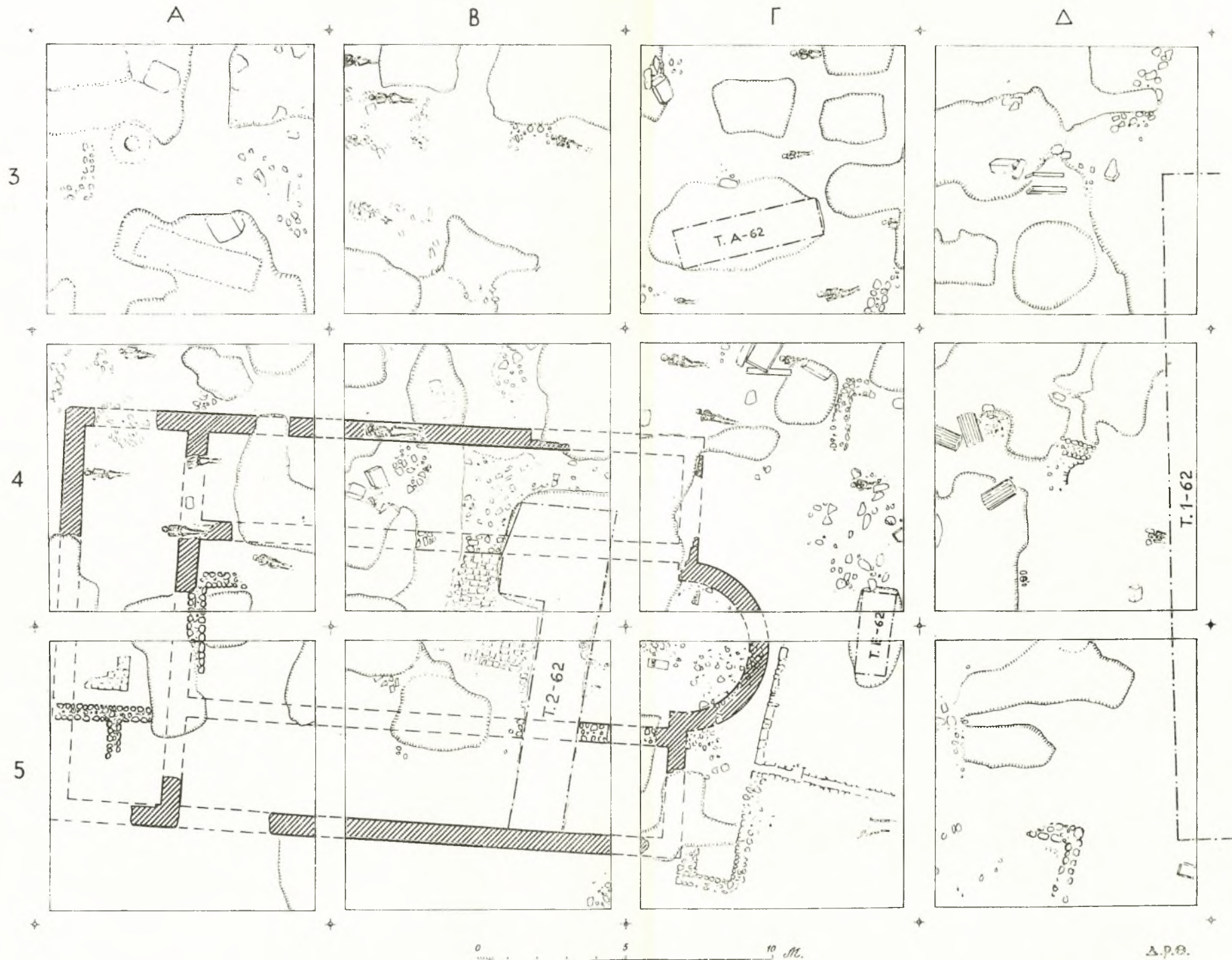
Πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πλὴν τοῦ παρόντος καὶ ἄλλα δύο ἢ τρία ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν εἶναι μέχρι τοῦδε γνωστά ἐκ Φιλίας (πρβλ. τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλου ἐν ΑΕ 1927/28, 119 κ.ε., ἄλλο εὑρεθὲν κατὰ τὰς δοκιμὰς τοῦ 1962 καὶ πιθανῶς καὶ δεύτερον), ἐπὶ πλέον δὲ καὶ δύο ἐνεπίγραφα ἐπὶ κίονα βάσεων τιμητικῶν ἀνδριάντων, ἀνατεθέντων πάλιν

ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ (πρβλ. Ν. Γιαννοπούλου, ΑΕ 1927/28, 218 κ.ε., ὡς καὶ ἀδημοσίευτον ἕτερον τοῦ Μουσείου Ἀλμυροῦ, ὑπ' ἀριθ. Α 225). Δεδομένου δὲ ὅτι πόλις σπουδαία δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἐν Φιλία, συναγεται, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἱερὸν καὶ δὴ Πανθεσσαλικόν, ὡς τοιοῦτον δὲ μόνον τὸ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ. Διότι μόνη ἢ Ἰτωνία ἦτο ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre, University of Thessaly
 12/05/2024 02:12:17 EEST - 18.217.164.49 Σχ.εδ. Ι. Τοπογραφικόν σχέδιον τῆς περιοχῆς τῶν Μικην. τάφων «Καρά Ντερὸ» Μεγ. Μοναστηρίου (Λαρίσης)

μεγάλη θεά και προστάτις τῶν Θεσσαλῶν (ἤδη πολὺ πρὸ τῶν Περσικῶν και τοὺλάχιστον ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ Κοινοῦ. Πρβλ. Πausanias, 10,1, 10: «τὸ γὰρ σύνθημα - - - - ἐν ταῖς μάχαις Θεσσαλοῖς μὲν Ἀθηνᾶς Ἰωνίας» ὁ λόγος περὶ τοῦ πολέμου Φωκῶν και Θεσσαλῶν.) και ἐν τῇ Θεσσαλιῶτιδι ἦτο φυσικὸν νὰ λατρεύεται ὑπ' αὐτῶν. Ἐπειτα, εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὸ ἐν Βοιωτίᾳ ἱερὸν τῆς θεᾶς παρὰ τὴν Κορώνειαν ἐθεωρεῖτο ἀφίδρυμα τοῦ Θεσσαλικοῦ (Στράβων 9, 5, 14). Καὶ εἶναι, φυσικὰ, λογικώτερον νὰ ὑποθεσωμεν, ὅτι οἱ ἐξ Ἄρνης (τοῦ μετέπειτα Κιέρου), ἦτοι ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Φίλιας φυγόντες Βοιωτοί, μετέφεραν ἐντεῦθεν (και ὄχι ἐκ τῆς Ἀχαϊκῆς Ἰωνοῦ) τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς, ἰδρῦσαντες και ἐκεῖ τὸ ἱερὸν «ἐν τῷ πεδίῳ», ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Στράβων (9, 2) και τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Κουάριον προσαγορεύσαντες, «ὁμοφώνως τῷ ἐκεῖ»¹³.

Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα, ἀν ἤπρηξε και δεύτερον ἱερὸν ἢ ναὸς τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς ἐν Ἰτῶνῳ τῆς Ἀχαΐας Φθιώτιδος (ἢ Ἰωνία ἔχει πρὸς τὴν Ἰωνον οἶαν σχέσιν ἔχει ἢ Ἀθηνᾶ πρὸς τὰς Ἀθῆνας!) ἢ και ἀλλαχοῦ τῆς Θεσσαλίας, ὅπως εἶναι πολὺ πιθανόν¹⁴. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ κύριον

13. Περὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ ὅποιον οἱ Βοιωτοὶ συντέλουν τὰ «Παμβοιωτία» πρβλ. τοὺς στίχους τοῦ Καλλιμάχου (V, 63-64):

«ἢ ἴτι Κορωνείας, ἴνα οἱ τεθυμένον ἄλσος
καὶ βωμοὶ, ἀπλῶς, παρὰ τὸν ποταμὸν. Ὁ Πausanias ὁμοῦ ἀναφέρει ἀργότερον και ναὸν εἰς τὸ βοιωτικὸν ἱερὸν (Πausan. 9,34, 1). Πρβλ. Dümmle, R.E. II, 1947 κ.έ. και M. Nilsson, Griech. Feste, 86 κ.έ. Οἱ Βοιωτοὶ, προηγηθέντες τῶν Θεσσαλῶν, παρέλαβον προφανῶς τὴν λατρείαν τῆς Ἰωνίας παρὰ τῶν Αἰολέων τῆς περὶ τὴν Ἄρνην (Κιέρου) περιοχῆς, ὅπως ἀργότερον και αὐτοὶ οἱ Θεσσαλοὶ. Ἡ «προθεσσαλική» δηλ. καταγωγὴ τῆς Ἰωνίας θά ἦτο δυνατόν νὰ εἰκασθῇ και ἐκ τῶν παραδοσιακῶν μαρτυριῶν, πέραν τῶν πολὺ σπουδαιότερων ἐσωτερικῶν λόγων, οἱ ὅποιοι ἐπιτρέπουν νὰ θεωρησωμεν και τὴν Ἰωνίαν «μυκηναϊκή» καταγωγῆς, ὅπως και τὴν Ἀθηνᾶν (Πρβλ. Nilsson, Minoan Mycen. Relig., 498 κ.έ.). Πλεονα περὶ τοῦ θέματος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ.

14. Ἐπὶ τοῦ Στράβωνος (9, 5, 17.412.435) ἐβασίσθησαν ἀπὸ μακροῦ ἡδὴ ὁ O. Müller (Die Dorier, 2. Auf., II, 522-526) και ὁ Bursian, εἰκάζαντες ἱερὸν τῆς Ἰωνίας και ἐν Θεσσαλιῶτιδι. Λατρεία τῆς Ἰωνίας μαρτυρεῖται και ἐν Κρανώνῳ (Πολύβιον, Στρατηγ. 2, 34: «ἐορτῆς οὐσης τῶν καλουμένων Ἰτῶν ν (Codd. ταινιῶν ἢ ξενίων) ἐν ἡ πάντες Κρανώνιοι παίζουσι») και ἐν τῷ Δωτιῷ πεδίῳ (Καλλιμάχος, Ὕμν. Δῆμ. 74 κ.έ. Πρβλ. Nilsson, Gr. Feste, 89). Ἐξ ἄλλου, εἶναι γνωστὴ ἡ ἐρρεία ἀνά τὴν Θεσσαλίαν διάδοσις τοῦ μῆνός Ἰωνίου (πρβλ. IG IX 2, REG.).

Οἱ ὑπέρημοι τῆς θεωρίας ὅτι τὸ μοναδικὸν ἱερὸν τῆς Ἰωνίας ἔκειτο ἐν Ἰτῶνῳ τῆς Ἀχαΐας ὑπῆρξαν κυρίως ὁ Γιαννόπουλος (BCH 16 (1892), 473 κ.έ.) και ὁ Stählin (AM 31 (1906) I κ.έ., RE. IX 2372 και Hellen. Thessal., 1924, 175 κ.έ. Εἰς τὴν εἰκαζομένην ὁμοῦ θέσιν τῆς Ἰωνοῦ αἱ ἀνασκαφαὶ ζη-

ἱερὸν τῆς Ἰωνίας ἐν Θεσσαλίᾳ (ὑπὸ τὴν στενήν ἔννοιαν τοῦ γεωγραφικοῦ ὄρου) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἐν Φίλια τῶρα ἀποκαλυπτόμενον¹⁵.

ΔΗΜ. Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

*

β. Ταφαὶ ἀνασκαφῆς Φίλιας - Καρδίτης

Τὸ τμήμα τῆς ἐκθέσεως ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Φίλιας τὸ ὅποιον μοὶ ἀνετέθη εἶναι λίαν περιορισμένον. Δὲν ἀποβλέπει παρὰ εἰς τὴν γενικὴν περιγραφὴν τῶν ἀνευρεθεισῶν προχείρων ταφῶν και εἰς ὅ,τι σχετίζεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς ταύτας. Διὰ τοῦ Σχ ἐδ. 2 τοῦ δημοσιευομένου εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ κ. Δ. Θεοχάρη, εἰς τὸ ὅποιον παραπέμπομεν και ἡμεῖς, κατεβλήθη προσπάθεια λεπτομερεστάτης ἀποτυπώσεως τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου πρὸς διασφῆσιν τῆς ὅλης ἐργασίας τῶν ταφῶν εἰδικῶς και τῆς ἀνασκαφῆς ἐν γένει. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ταφαὶ εἶναι 28. Ἡ κατ' αὐξοντα ἀριθμὸν ἀριθμησίς των ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ τετραγώνου Δ3 και τελειώνει εἰς τὸ Δ5 (Σχ ἐδ. 1 και 2). Τὰ μεταξὺ τῶν ταφῶν κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι πάμπολλα. Ἐντελῶς διαφορετικὸς εἶναι εἰς τάφος εὐρεθεῖς εἰς τὸ τετρ. Δ5 (βλ. Σχ ἐδ. 2 τετρ. Δ5) τὸν ὅποιον πρῶτον θὰ περιγράψωμεν.

τῆσεις τοῦ Vollgraff (BSA 1907/8, 224) και τοῦ Ἀρβανιτοπούλου (ΠΑΕ 1908 158, κ.έ.) οὐδὲν ἀπέδωσαν. Ὁ Ἀρβανιτοπούλος μάλιστα, ἀπελπισθεὶς ἐκ τῶν ματαίων ἀναζητήσεων τοῦ ἱεροῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀλμυροῦ, ἐτάχθη τελικῶς (BCH 48 (1924) 483) ὑπὲρ τῆς τοποθετήσεως αὐτοῦ εἰς τὰ περὶ τὸ Κιέρου τῆς Θεσσαλιῶτιδος μέρη.

Και ὁ Γιαννόπουλος (ΑΕ 1927/28, 119 κ.έ.) και ὁ Stählin (R.E. VI A 98) ἀνεθώρησαν ἀργότερον ἐν μέρει τὰς ἀποφεις των και ἐδέχθησαν ὡς δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν ἱεροῦ τῆς Ἰωνίας ἐν Φίλια. Πρβλ. και Philipsson (-Kirsten) ἐ.ά. 287.

Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς Ἰωνίας ἐν Ἰτῶνῳ ἀποτελεῖ πρόβλημα λίαν δυσχερές, ἐπὶ τοῦ ὁποῦο δὲν εἶναι ἐδῶ σκόπιμον νὰ ἐκθέσωμεν τὰς ἀποφεις μας.

15. Εἰς τὸ πανθεσσαλικὸν αὐτὸ ἱερὸν πρέπει νὰ ὑποθεσωμεν ὅτι εἶχον ἀνατεθῆ (πλὴν, φυσικὰ, τῶν ψηφισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, τῶν ὁποίων ἀπτά δειγμάτια ἔχομεν ἡδὴ ἐκ Φίλιας) αἱ δώδεκα χαλκαὶ βόες τοῦ Ἀργεῖου Φράδμονος, «σκῦλον ἀπ' Ἰλλυριῶν» (Ἀνθολογ. Παλατ. IX, 743). Περὶ τοῦ Φράδμονος, θεαρομένου συγχρόνου τοῦ Πολυκλείτου, βλ. Thieme—Becker, Alg. Lex. d. Bild. Kunstl. XXVI. Τὸ ἀνάθημα αὐτὸ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Ἰωνίας ὁ Mahler, Polyklet, 101 κ.έ. ἀποδίδει εἰς νίκην τοῦ Παρμενίως κατά τῶν Δαρδάνων, Ἰλλυρικοῦ φύλου (356 π.Χ.). Ἐπειτα, αἱ ἀσπίδες τῶν Γαλατῶν ὑπὸ τοῦ Πύρρου (Πλούταρχ., Πύρρ. 26, Πausan. 1, 13, 2 και Ἀνθολ. Παλατ. VI, 130) και τέλος αἱ «προγραφαί», δηλ. διακηρύξεις τοῦ Περσέως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, αἱ ὁποῖαι, κατά τὸν Πολύβιον (Ἰστορ. 26,5) ἐξετέθησαν «εἰς τὸν Δῆλον και Δελφούς και τὸ τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς ἱερὸν».

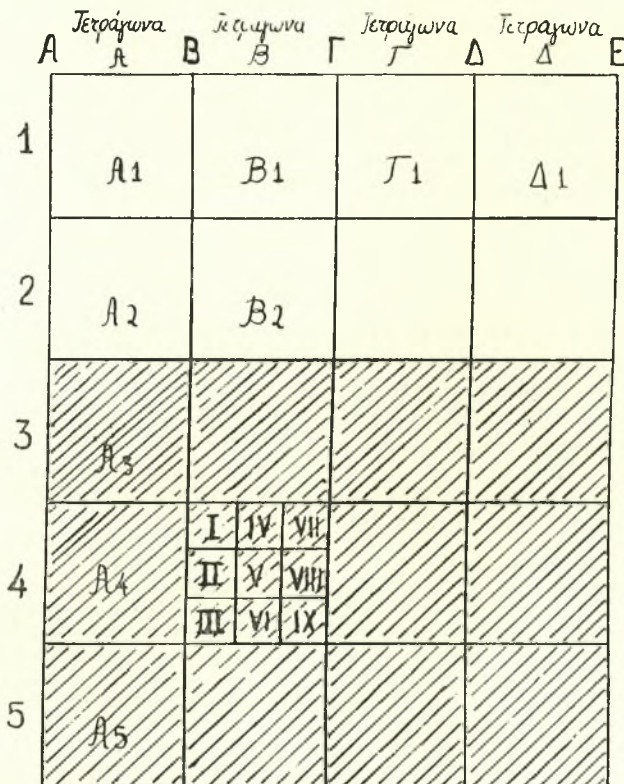
Τὸ ἱερὸν αὐτὸ τῆς μεγάλης προστάτιδος τῶν Θεσσαλῶν, τὸ «ὁμοσπονδιακόν», τρόπον τινά, ἱερὸν τοῦ Κοινοῦ αὐτῶν, δὲν εἶναι λογικὸν νὰ τοποθετήσωμεν εἰς χώραν τῶν ὑποτελῶν «περιοικῶν».

Τάφος τετρ. Δ5: Έχει κατεύθυνσιν Α Δ. Ἡ κατασκευή του εἶναι ἐκ κεράμων (Πί ν. 293 β). Μεγάλη κέραμος ἀποτελεῖ τὸ δάπεδόν του. Ἐτεραι δὲ δύο κλείουν καθ' ὅλον τὸ μήκος καὶ ὕψος τὰς μακρὰς του πλευρὰς εἰς σχῆμα καμάρας, τῆς ὁποίας τὸ ἀνώτατον τμήμα (δηλ. τὸ σημεῖον ἐπαφῆς) καλύπτεται διὰ καλυπτήρων

καὶ ἐβλεπον πρὸς Α. Ἐχοντες πολλακίς ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς ΒΑ. ἢ ΝΑ. (Σχέδ. 2).

Τα φ α ί: Πρόκειται περὶ προχείρων λακκοειδῶν τάφων δι' ἀπλῆς ἀνορύξεως τάφων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Οὐδεὶς σκελετὸς ἀνευρέθη εἰς βάθος μεγαλύτερον τῶν 0,50 μ. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔκειντο εἰς βάθος 0,40-0,45μ. Ἐκαστος νεκρὸς

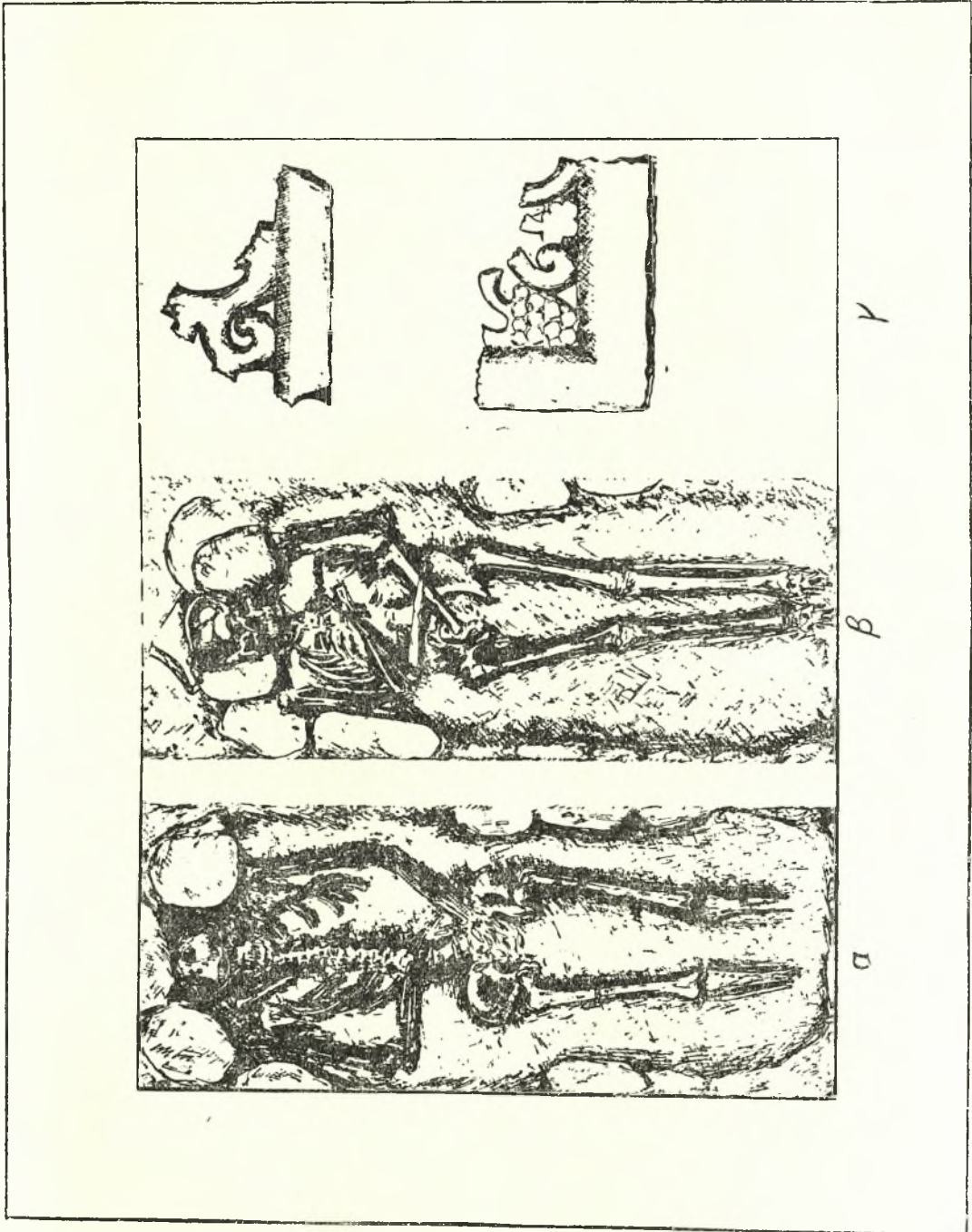

Σχέδ. 1. Διαχωρισμὸς τοῦ πρὸς ἀνασκαφὴν καὶ ἀνασκαφέντου χώρου Φίλιας Καρδίτσης εἰς τετράγωνα διαστ. 9 x 9 μ.

κεράμων. Δύο «ἐμπεπηγμένοι» μεγάλοι ὡσαύτως κέραμοι ὠρίζον τὸν τάφον εἰς τὰς στενάς του πλευρὰς. Γενικῶς αἱ κέραμοι φέρουν ὑποτυπώδη διακόσμησην. Ἡ ἀποτελούσα τὸ δάπεδον τοῦ τάφου φέρει 3 ὀφιοειδεῖς γραμμάς, 3 ὁμοκέντρους κύκλους κλπ. (Πί ν. 294 α) ἐγκεχαραγμένους πρὸ τῆς ὀπτήσεως τῆς διὰ τριῶν δακτύλων χειρός. Περίεργον εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου οὐδὲν ἴχνος ὄστου ἢ καύσεως ὄπλησεν. Ἀδύνατον ὡσαύτως νὰ εἶχε συληθῆ ὁ τάφος ἐκ τῆς ὑπαρχούσης ὀπῆς εἰς τὸ ἄνω δυτικὸν ἄκρον του (Πί ν. 293 β). Γενικά: Γενικὸν γνώρισμα ὄλων τῶν ταφῶν εἶναι ἡ προχειρότης καὶ ἡ ἔλλειψις κτερισμάτων. Ἄπαντες οἱ νεκροὶ εὐρέθησαν εἰς ὑπίαν θέσιν

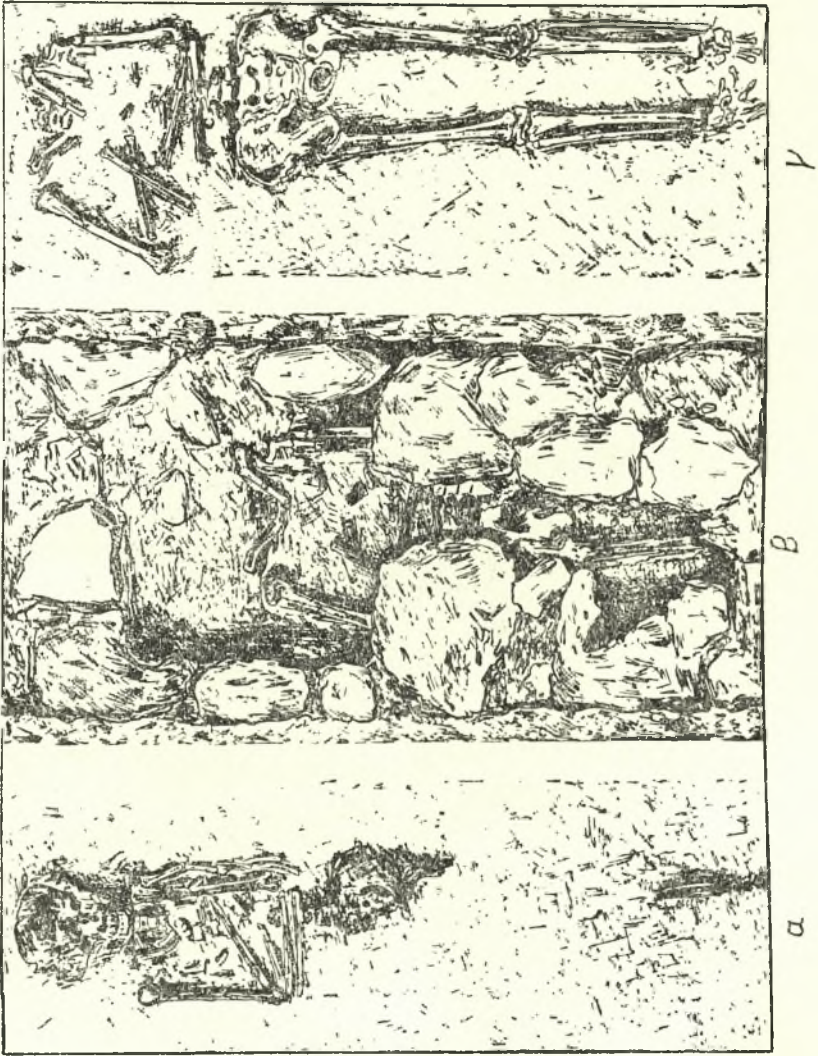
περιβάλλετο διὰ μιᾶς σειρᾶς ἀργῶν ποταμίων λίθων. Κατὰ μήκος τοῦ σώματος ἐκάστου νεκροῦ ἔχουν γενικῶς τοποθετηθῆ μικρότεροι λίθοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς καὶ τοὺς κάτωθεν τῶν ποδῶν (Πί ν. 294 β-γ), ἐνθα ἐνίοτε τοποθετεῖται εἰς μέγας λίθος (βλ. γράμμα Α εἰς Πί ν. 297 β καὶ Σχέδ. 2 τετρ. Β3 ἀριθ. σκελετοῦ 12 καὶ τετρ. Α4 ἀριθ. σκελετοῦ 4 καὶ 5).

Γενικῶς παρατηρεῖ τις ὅτι οἱ λίθοι εἶναι ἀκριβῶς περὶ τὸ σῶμα καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ χωρὶς νὰ ἀφίστανται τινὰ (Σχέδ. 3 β καὶ Πί ν. 294 γ καὶ 295). Ἐπὶ τοῦ στήθους ὑπάρχει κατὰ κανόνα τεμάχιον κεράμου ἢ λί-

Σχέδ. 3. α. Ταφή 16 του τετραγώνου Γ 3, β. Ταφή 8 του τετραγώνου Β 1, γ. Τμήματα γλυπτών παλαιοχριστιανικής βασιλικής

Σχέδ. 4. α. Ταφή 21 του τετραγώνου Γ 4, β-γ. Ταφή 13 του τετραγώνου Β 4 πρό και μετά την αφαίρεσιν τών ἐπι τοῦ σκελετοῦ λίθων

θος, άλλοτε μικρότερος και άλλοτε μεγαλύτερος (Πί ν. 294 β-γ και 296 α) πολλακίς δὲ περισσότεροι τοῦ ἐνός, ἱκανοῦ ὄγκου και βάρους (Πί ν. 295 α και 296 β). Ἡ τοποθέτησις τοῦ λίθου ἢ τμήματος κεράμου θά ἐγένετο κατά τήν ταφήν τοῦ νεκροῦ, διότι εὑρομεν ἐνίστε τούτους κάτωθεν τῆς κάτω σιαγόνος του.

Σ τ ἄ σ ι ς ν ε κ ρ ῶ ν : Τά γενικά γνωρίσματα τοῦ τρόπου ταφῆς δὲν διαφέρουν μεταξύ τῶν. Μόνον ἢ θέσις τῶν χειρῶν και δὴ τῶν βραχιόνων παρουσιάζει μίαν ποικιλίαν. Αἱ χεῖρες μέχρι τῶν ἀγκῶνων βαίνουν παραλλήλως πρὸς τήν κατεύθυνσιν τοῦ σώματος. Ὁ ἀριστερὸς βραχίων ἢ ἔχει κάθετον κατεύθυνσιν πρὸς τήν σπονδυλικήν στήλην (Σχ ἐ δ. 4 α και Πί ν. 294 γ) ἢ συνηθέστερον ἔχει μίαν κίνησιν πρὸς τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ σώματος, ὁπότε τὰ ὀστὰ τῆς παλάμης κείνται ἐπὶ τῆς λεκάνης, άλλοτε χαμηλότερον και άλλοτε ὑψηλότερον (Σχ ἐ δ. 3 α και β). Ἡ δεξιὰ χεῖρ καμπωμένη εἰς τὸν ἀγκῶνα σχηματίζει ὀξείαν γωνίαν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ στήθους τοποθετήσεως τοῦ βραχίονος, άλλοτε ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ (Σχ ἐ δ. 4 α, γ και 3 β) και άλλοτε τοῦ δεξιῦ (Πί ν. 294 γ) ἐνῶ εἰς μίαν περιπτώσιν ἀμφότεροι οἱ βραχίονες στρέφονται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τοῦ στήθους (Πί ν. 296 β).

Εἰς τὸ τετρ. Δ4 (βλ. Σχ ἐ δ. 2 τετρ. Δ4 σκελ. 28 και Πί ν. 295 β) ἀνευρέθη κρανίον ἄνευ ἴχνους ὀστῶν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ, ἂν και εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν οὐδεμίαν διατάραξις τῶν χωμάτων εἶχε γίνει ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων.

Αἱ ταφαὶ γενικῶς ἔχουν πολλὰς ὁμοιότητας μεταξύ τῶν. Ἄνηκουν ἀσφαλῶς εἰς τήν αὐτὴν περίοδο. Δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχον κτερίσματα πρὸς ἀκριβῆ χρονολόγησιν τούτων, πλὴν τριῶν ἀπλῶν χαλκῶν δακτυλίων (Σχ ἐ δ. 4 γ και Πί ν. 295 α και 298 β). Εὐρέθησαν ὁμοῦ 2 νεκροὶ ἐνταφιασμένοι ἐπὶ τοίχων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐλλείψει, πρὸς τὸ παρόν, ἄλλων στοιχείων θά βοηθήσῃ κατά τινα γενικόν, βεβαίως, τρόπον εἰς τήν χρονολόγησιν τῶν ταφῶν, διότι ἀποτελεῖ ἐν terminus post quem.

Οἱ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς σώζονται μόνον ἐν θεμελίαις (βλ. Β, Γ, Δ. εἰς Πί ν. 297 β). Τὸ σφζόμενον ὕψος τῶν εἶναι 0,70 μ. περίπου. Ἐντὸς τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθησαν 2 κομμάτια ἐκ θωρακίων (Σχ ἐ δ. 2 τετρ. β4/II και Γ4/III ὡς και Σχ ἐ δ. 3 γ). Εἰς δὲ τὸν βόρειον τοῖχόν της εὑρομεν ἐντοιχισμένα και 2 κομμάτια μαρμαρίνου ἀγάλματος (Πί ν. 297 α) τὰ ὅποια ἀπειοιχίσταμεν και συνεκολλήσαμεν. Εἰς τὸν αὐτὸν μακρὸν τοῖχόν της συνέπεσε νὰ ἔχη ταφή εἰς νεκρὸς (Σχ ἐ δ. 2 τετρ. Β4 ἀριθ. σκελ. 13 και Πί ν. 298 α) κείμενος

εἰς βάθος 0,45μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Κατὰ τήν ἀνόρουξιν τοῦ λάκκου πρὸς ἐνταφιασμόν τοῦ νεκροῦ ἐσκάφη ἐν μέρει και ὁ τοῖχος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀφήρεσαν μερικὸς λίθους, Μετὰ τήν ταφήν τοῦ νεκροῦ οἱ λίθοι ἐρρίφθησαν ἐπ' αὐτοῦ (Σχ ἐ δ. 4 β).

Ὅτε ἀφηρέσαμεν τοὺς λίθους, ὁ σκελετὸς ἀπεκαλύφθη ὡς φαίνεται ἐν τῷ Σχ ἐ δ. 4 γ και Πί ν. 298 α). Εἰς τὸ τετράγωνον Α4 ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐκτισμένος ἐξ ἀργῶν λίθων και ὀπτοπλίνθων ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθη ἑτέρα ταφή (Σχ ἐ δ. 2 τετρ. Α4 ἀριθ. σκελ. 5) εἰς βάθος 0,42 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Ἐφ' ὅσον ὅλαι αἱ ταφαὶ ἔχουν βάθος 0,40 μ. ἔως τὸ πολὺ 0,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐφ' ὅσον δηλ. δὲν ὑπάρχει διαφορὰ βάθους μεταξύ τῶν ἄλλων ταφῶν και τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων εὐρεθειῶν, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ υποθέσωμεν, ὅτι κατά τήν περίοδον τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἢ Παλαιοχριστιανικῆ Βασιλικῆ ὄχι μόνον δὲν ἦτο ὄρατὴ, ἀλλὰ θά ἐκαλύπτετο διὰ χωμάτων πάχους 0,30 μ. περίπου. Ἐπομένως ἢ χρῆσις τῆς θέσεως «Χαμάμια» ἢ «Παληοκκλησιά» ὡς νεκροταφείου ἐγένετο μετὰ τήν καταστροφὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς, πιθανώτατα δὲ πολὺ ἀργότερον. Δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς τεκμήρια ἀκριβοῦς χρονολογήσεως.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

*

γ. Νομίσματα ἀνασκαφῶν Φίλιας¹

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης εἰς τήν Φίλιαν κατά τὸ 1963 ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Δ. Θεοχάρη μᾶς ἔδωσε μεταξύ τῶν ἄλλων σημαντικῶν εὐρημάτων και ἐξήκοντα δύο νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποῖων τὰ δύο εἶναι ἀργυρᾶ και τὰ ὑπόλοιπα χαλκᾶ. Ὡς συνέβη και κατά τήν ἀνασκαφὴν τοῦ 1962² σχεδὸν τὸ ἡμισυ τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων ἀνήκει εἰς Θεσσαλικὰς πόλεις και εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν ἀπὸ τὸ ἔτος 199 π.Χ. ἔως τήν ἐποχὴν τοῦ Μαξιμίνου (235-238 μ.Χ.). Ἐκ τῶν ὑπολοίπων, πλὴν τῶν ἐφθαρμένων, ἐπτὰ εἶναι Μακεδονικά, ἐξ ἀνήκουν εἰς διαφόρους ἀρχαίας ἐλληνικὰς πόλεις και ἐννέα εἶναι ρωμαϊκά, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ Α' αἰ. μ.Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰ. μ.Χ.

Ἡ παρουσία τῶν δύο νομισμάτων τῆς Ἀλικαρνασσοῦ και τῆς Καρχηδόνας δύναται νὰ θεω-

1. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν Ἐφορον κ. Δ. Θεοχάρη, διὰ τήν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν νομισμάτων.

2. Βλ. Θεσσαλικά τόμ. Δ' σ. 3-15.

ρηθῆ ὡς ἀπόδειξις, ὅτι ἡ φήμη τοῦ Ἰεροῦ ἦτο εὐρύτερον διαδεδομένη. Αἱ μελλοντικαὶ ἀνασκαφαὶ θὰ βοηθήσουν ὥστε νὰ σχηματισθῆ πληρесеτέρα εἰκὼν τῆς ἐν γένει κινήσεως αὐτοῦ· ἤδη ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερος ἐκείνου τῆς προηγουμένης ἀνασκαφῆς.

Ἡ ταῦτισις τῶν ὡς ἄνω νομισμάτων ἔχει ὡς ἀκολουθῶς :

Μακεδονία

1) Φίλιππος Β' (359 - 336 π.Χ.), πρβλ. Sylloge DNM ἀριθ. 581 κ.έ.

2) Ἀλέξανδρος Γ' (336 - 323 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1042 - 1044. Χρονολογία νομίσματος: 328 π.Χ. καὶ ἀργότερον.

3) Κάσσανδρος (316 - 297 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1145. Χρονολογία νομίσματος: 306 - 297 π.Χ.

4) Ἀντίγονος Γονατᾶς (277 - 239 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1214 κ.έ.

5) Ἀντίγονος Γονατᾶς (277 - 239 π.Χ.), πρβλ. Gaebler, πίν. XXXIV, ἀριθ. 4 - 6.

6) Θεσσαλονίκη (Αὐγουστος - Γαλιηνός), πρβλ. SDNM. πίν. 10, ἀριθ. 388 - 390 (Πί ν. 307 ἀρ. 1).

7) Μακεδόνων (Ἐποχῆς Κλαυδίου), πρβλ. ἔ.ἀ. ἀριθ. 1334.

Θεσσαλία

8) Θῆβαι (Φθιώτις), (302 - 186) π.Χ., πρβλ. Rogers, σ. 175, ἀριθ. 550.

9) Λάρισα (400 - 344 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 94, ἀριθ. 269 κ.έ., εἰκ. 134.

10) Ἴδιος τύπος περισσότερον ἐφθαρμένος.

11) Λάρισα (400 - 344 π.Χ.), ἔ.ἀ. σ. 96, ἀριθ. 288 κ.έ.

12) Λάρισα (;), τύπος ἔ.ἀ. σ. 98, εἰκ. 144 (;).

13) Μάγνητες (197 - 146 π.Χ.) πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 109, ἀρ. 334 κ.έ. (Πί ν. 307 ἀριθ. 2).

14) Μάγνητες (197 - 146 π.Χ.) πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 109, ἀριθ. 336.

15) Μελίβοια (;) (400 - 344 π.Χ.) πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 128, εἰκ. 206 (;).

16) Ὀρθη (341 - 200 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 139, ἀριθ. 421 (Πί ν. 307 ἀριθ. 3).

17) Φάλαννα (400 - 344 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 147, ἀριθ. 446 κ.έ. Κοινοῦ Θεσσαλῶν (199 - 146 π.Χ. καὶ 48 - 27 π.Χ. (;)).

18) Ἐμ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος δεξ. Ὀπ. ΘΕΣ-ΣΑΛΩΝ Ἰτωνία Ἀθηναῶν δεξ., πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 20, ἀριθ. 15.

19 - 24) Ἴδιου τύπου, ὄνομα ἄρχοντος καὶ σύμβολα ἐφθαρμένα, πρβλ. ἔ.ἀ., ἀριθ. 5 κ.έ.

25 - 26) Ὁ αὐτὸς τύπος ὡς καὶ τὰ προηγούμενα,

ἀλλὰ μικροτέρου μεγέθους, πρβλ. ἔ.ἀ., ἀριθ. 39, 40, εἰκ. 5.

27 - 29) Ἐμ. Κεφαλή Ἰτωνίας Ἀθηναῶν δεξ. ΙΠΠΑΙ. Ὀπ. ΘΕΣ Σ ΑΛΩΝ Ἴππος βαδίζων πρὸς δεξ., πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 23, ἀριθ. 44.

30 - 32) Ὅμοια ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος ἐφθαρμένον, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 23, ἀριθ. 43 κ.έ.

Ρωμαϊκοὶ χρόνοι

33) Ἰούλιος Καίσαρ (48 - 27 π.Χ.) πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 27, ἀριθ. 57 (Πί ν. 307, ἀριθ. 4).

34) Αὐγουστος (27 π.Χ. - 14 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 29, ἀριθ. 63³.

35) Τιβέριος (14 - 37 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 34, ἀριθ. 77 α (Πί ν. 307, ἀριθ. 5)

36) Νέρων (54 - 68 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 36, ἀριθ. 84 (Πί ν. 307, ἀριθ. 6).

37) Νέρων (54 - 68 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 37, ἀριθ. 85.

38) Ἀδριανὸς (117 - 138 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 40, ἀριθ. 90, 91.

39) Ἀδριανὸς (117 - 138 μ.Χ.), ἴδιος τύπος, ἀλλὰ ἡ προτομή τοῦ αὐτοκράτορος ἄκτινοστεφῆς⁴ (Πί ν. 307, ἀριθ. 7).

40) Σεπτίμιος Σεϋήρος (193 - 211 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 45, ἀριθ. 101.

41 - 42) Καρακάλλας (198 - 217 μ.Χ.), Ἐμ. . . . . AVP ANT. . . . . Προτομή δαφνοστεφῆς δεξ. Ὀπ. ἐφθ.

43 - 44) Μαξιμίνοσ (235 - 238 μ.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 50, ἀριθ. 116 - 118 (Πί ν. 307, ἀριθ. 8).

Εὔβοια

45) Ἰστιαία (369 - 336 π.Χ.), πρβλ. BMC σ. 126, ἀριθ. 10 κ.έ., σύμβολον ἐφθ.

46) Χαλκίς (369 (;) - 336 π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 112, ἀριθ. 70 κ.έ. Σύμβολον, κόκκος σίτου (;).

Ἀττικὴ

47) Μέγαρα (307 - 243 π.Χ.) πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 119, ἀριθ. 11 - 14 (Πί ν. 307, ἀριθ. 9).

Καρία

48) Ἀλικαρνασὸς (Α' αἰ. π.Χ.), πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 107, ἀριθ. 54 - 57 (Πί ν. 307, ἀριθ. 10).

Ζευγτανία

49) Καρχηδῶν (241 - 146 π.Χ.), πρβλ. L. Müller «Numismatique de l' Ancienne Afrique» τόμ.

3. Ἡ διάταξις τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρᾷν ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ].

4. Εἰς τὸν Rogers δὲν ἔχομεν προτομὴν ἄκτινοστεφῆ, ἀλλὰ δαφνοστεφῆ.

Π, σ. 96, ἀριθ. 186/7 και Hunterian Collection τόμ. III, σ. 598, ἀριθ. 120 - 127. (Πί ν. 307, ἀριθ. 11).

50 - 52) Τρία νομίσματα ἀρχαία ἑλληνικά ἐφθαρμένα, Δ' ἢ Γ' αἰ. π. Χ.

Ρωμαϊκά

53) Δηνάριον, Αὐγούστου, τύπος πρβλ. RIC. τόμ. I, ἀριθ. 338 και BMC τόμ. I, σ. 81, ἀριθ. 474. (Πί ν. 307 ἀριθ. 12).

54) Ἀδριανός, πρβλ. RIC τόμ. II, ἀριθ. 974, πίν. XV, ἀριθμ. 317.

55) Ἀδριανός, ... ANVS . . . . . Προτομή δεξ. Ὅπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφή καθήμενη ἀριθμ. (ἐφθ.).

56) Ἀντωνιανός, Γορδιανού (238 - 244 μ. Χ.), πρβλ. RIC. τόμ. IV 3 σ. 15, ἀριθμ. 2 (Πί ν. 307 ἀριθμ. 13).

57) Γαλέριος Μαξιμιανός (305 - 311 μ.Χ.), ἀσσάριον (AES2) Ἐμ. GALVALMAXI MIA-NVSNBC. Κεφαλή δαφνοστεφής δεξ. Ὅπ. ΜΟΝΕΤΑΑΥΓΓΕΤΑΕΣΝΝ. Γυναικεία μορφή (Μονετα) ἱσταμένη ἀριθ. κρατοῦσα ζυγόν και κέρας Ἀμαλθείας. Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Α., τὰ ἐν τῷ ἐξέρῳ γράμματα ἀσαφή. ⁵ (Πί ν. 307 ἀριθ. 14),

58) Κωνστάντιος Β' (337 - 361 μ.Χ.), ἀσσάριον (AEES3), πρβλ. Cohen ἀριθ. 53.

59) Κωνστάντιος Γάλλος (351 - 354 μ.Χ.), ἀσσάριον (AES3), πρβλ. ε.ά. ἀριθ. 9.

60) Ὀνώριος (393 - 423 μ.Χ.), ἀσσάριον (AES4), πρβλ. ε.ά. ἀριθ. 26.

61) Ἀσσάριον ὑπερρομαϊκόν ἐφθαρμένον, τοῦ ἰδίου τύπου ὡς και τὸ ὑπ' ἀριθ. 59, ἀλλά λόγω τῆς ἐφθαρμένης ἐπιγραφῆς δὲν ἐταυτίσθη ὁ αὐτοκράτωρ.

62) Τελείως ἐφθαρμένον (Ἀσσάριον Δ' αἰ. μ.Χ. (;).

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

*

2. Ἀνασκαφή Μυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων παρὰ τὸ Μέγα Μοναστήριον (Λαρίσης)

Τὸ χωρίον Μέγα Μοναστήριον (Σαρασλάρ) τοῦ Νομοῦ Λαρίσης κεῖται εἰς τὸ κράσπεδον τῆς πεδιάδος, ἀμέσως κάτωθι τῶν τελευταίων ἀνατολικῶν προβούνων τῶν «Κυνὸς Κεφαλῶν», πρὸς τὰ ΝΑ. τῆς Λαρίσης, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέχει κατ' εὐθείαν γραμμὴν περὶ τὰ 36 χιλιόμετρα, πέντε δὲ χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς ἐθνικῆς οδοῦ

5. Παρόμοιος τύπος εἰς τὸν Cohen ἀριθ. 148, ἀλλὰ ἀντὶ κεφαλῆς ἔχουσαν προτομὴν δαφνοστεφῆ και μετὰ θώρακος δεξ., εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως προστίθεται ἕνα S, Monetasavgg κ.λ.π.

Λαρίσης - Βόλου, ἔναντι τοῦ Στεφανοβικείου (Χατζήμισι). Διὰ τοῦ χωρίου ρεῖ ὁ χείμαρρος «Καρά Ντερές» (κατὰ τὸν F. Stählin, Hell. Thess. 111, ὁ ἀρχαῖος Ὅ γ χ η σ τ ὄ ς), ὅστις περιτρέχων τὸ χαμηλὸν και γαιῶδες ὑψωμα «Μαγούλα», ἀνατολικώτερα τοῦ χωρίου και εἰς ἀπόστασιν 1.5 χλμ. περίπου, ἀπεκάλυψε τὸ στόμιον θαλαμοειδοῦς τάφου, συληθέντος ἀμέσως ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Τὰ ληφθέντα μέτρα φρουρήσεως ἀπεσοβήσαν τὸν κίνδυνον συλήσεως και ἄλλων δύο παρακειμένων τάφων, εἰς τὰ στόμια τῶν ὁποίων εἶχον γίνεαι δοκιμαί, τελικῶς δὲ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1963 ἀνεσκάφησαν οἱ τάφοι οὗτοι και ἄλλοι δύο, ἀνακαλυφθέντες κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν τομὴν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ «Καρά Ντερές». Πλὴν τοῦ πρώτου, οἱ λοιποὶ τέσσαρες ἀνασκαφέντες τάφοι εὐρέθησαν ἀσύλητοι και ἦσαν γενικῶς πλούσιοι. Χωρὶς ἀμφιβολίαν πρόκειται περὶ συστάδος θαλαμοειδῶν τάφων ἢ και νεκροταφείου τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, τὸ πρῶτον ἐπισημαιομένου ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ.

Ἡ ἀνασκαφή ¹ ἐγένετο ὑπὸ συνθήκας μᾶλλον δυσμενεῖς, κυρίως ἐπειδὴ μετὰ τὴν βροχὴν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ ἀνυψοῦντο σημαντικῶς και ὁ φόβος τῆς κατακλύσεως τῶν θαλάμων (τὸ δάπεδον δύο ἐξ αὐτῶν ἔκειτο χαμηλότερον τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ) μᾶς ἠνάγκασε νὰ κτίσωμεν ἐκ τῶν ἐνόντων τοίχους ἐντὸς τῶν δρόμων, ἐνίοτε δὲ και ν' ἀποπειραθῶμεν τὴν ἐκτροπὴν τῆς κοίτης. Ἐπὶ πλέον, τὸ ἔδαφος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνοίγονται οἱ τάφοι εἶναι ἀργιλλῶδες και ἡ ὄχθη, πολλοῦ καθέτως κεκομμένη, ὑπεσκάπτετο ὑπὸ τοῦ ρεύματος. Λόγω τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἐδάφους, ἄλλωστε, δὲν ἐγένετο ἀπόπειρα συντηρήσεως τῶν τάφων αὐτῶν, ὁ ὅποιοι εἶναι ὡς εἶδος πρωτοφανεῖς ἐν Θεσσαλίᾳ.

Οἱ τάφοι, ὡς δεικνύει τὸ Σχ ε δ. 1, κεῖνται εἰς σχετικῶς μικρὰν ἀλλὰ ἀνετον ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, οἱ τρεῖς πρῶτοι (Α, Β και Γ) εἰς μίαν ὁμάδα και οἱ δύο λοιποὶ (Δ και Ε) μακρύτερον κά-

1. Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν παρέσχε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἡ κ. Μ. Θεοχαρῆ, ἀναλαβοῦσα τὴν εὐθὴν τῆς καταγραφῆς τῶν πλουσίων εὐρημάτων κατὰ χώραν και ἐνίοτε και τῆς ἐπιβλέψεως τῶν συνεργειῶν, ὑπὸ τὰς μᾶλλον δυσμενεῖς συνθήκας, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ καθαρισμοῦ και τῆς ταξινομήσεως τῶν εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζεται ἤδη πρὸς δημοσίευσιν. Εἰς τὴν ἰδίαν ὀφείλω τὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἡ παρούσα ἐκθεσις. Ὡς ἐπιστάτης και φρουρὸς ἅμα ἐργάσθη με αὐτοθυσίαν ὁ φύλαξ Λαρίσης Εὐδ. Χρυσόπουλος, βοηθούμενος περιοδικῶς και ὑπὸ τοῦ τεχνίτου Γ. Μαρῖνη.

Εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Κοινότητος τοῦ Μεγ. Μοναστηρίου και τοὺς φιλοτίμους ἐντοπίους ἐργάτας τῶν ἀνασκαφῶν, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω εὐχαριστίας διὰ τὴν παντοειδῆ συνδρομὴν τῶν εἰς τὸ ἔργον μας.

πως εἶναι ὁμως ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τάφοι εἰς τὸν ἐνδιάμεσον χώρον. Πάντες εἶναι λαξευμένοι ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους καὶ ἀποτελοῦνται ἐκ θαλάμου καὶ δρόμου· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τῶν δὲν διήρητο βεβαίως ἐκεῖθεν ὁ χεῖμαρρος, ὁ ὁποῖος ἀπέκοψε κατὰ μέγα μέρος τοὺς δρόμους. Οἱ δρόμοι κατευθύνονται ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς ἢ ἀπὸ ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ., ἀναλόγως πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ ὑψώματος.

Τάφος Α. Ὁ πλήρως διατηρηθεὶς θάλαμος ἔχει σχῆμα τριγώνου, διαστάσεων 3.75 × 3.10 μ. Πλάτος τοῦ δρόμου 1.60 - 1.70 μ., τοῦ στομίου μόλις 0,96 μ.

Ὁ τάφος εἶχε πλήρως συληθῆ, ἀλλ' εἰς τὴν ἐλαχίστην ἀφεθείσαν ἐπίχωσιν εὐρέθησαν τεμάχια τριῶν ἀγγείων συμπληρουμένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ θαυμάσιον ρυτόν τοῦ Πί ν. 292γ, μοναδικὸν μέχρι τοῦδε ἐν Θεσσαλίᾳ, εἰς ὀκτάφυλλος ἔκτυπος χρυσοῦς ρόδαξ (διαμ. 0,016 μ.) καὶ ψῆφος χρυσοῦ με κοκκιδοτὴν κόσμησιν. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου αὐτοῦ χρονολογούνται εἰς τὴν ΥΕ III Α περίοδον, ἐν δὲ μόνον φαίνεται κάπως παλαιότερον ὥστε εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ τάφος κατασκευάσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου.

Τάφος Β. Θάλαμος τετράπλευρος, περισσότερον ἐπιμήκης ἢ βαθύς, κατὰ τὴν γνωστὴν μυκηναϊκὴν συνήθειαν (μῆκος 5.40 μ., βάθος 3 μ.). Τὸ στόμιον εἶναι καὶ ἐδῶ στενόν, ἀλλ' ὁ δρόμος πλατύτερος (2.10 μέγ.), σφζόμενος εἰς μῆκος μόλις 2.77 μ. Ἡ δθρη εἶναι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καθέτως κεκομμένη καὶ ὑψηλῆ. Ἀγγεῖα εὐρέθησαν ὀκτὼ ἐν συνόλῳ, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα (4) τρίωτοι ἀπιόσχημοι ἀφορισκοί, εἰς ψευδόστομος ἀμφορεύς, μία πρόχους (Πί ν. 292δ) χρονολογούμενα εἰς τὴν ΥΕ III Β (κατὰ τὸν κύριον ὄγκον). Ἐκ τῶν ἄλλων πηλίνων κτερισμάτων, πλὴν ἐξ εἰδωλίων τοῦ τύπου Φ, ἄξιον ἰδιαίτερως ἐξάρσεως εἶναι εἰδῶλιον ἄρματος (Πί ν. 292ε) συρομένου ὑπὸ δύο ἵππων 292ε. Τὰ ζῶα διετηρήθησαν σχεδὸν πλήρως, ἐνῶ ἐκ τοῦ ἄρματος μόνον μικρὸν τμήμα τοῦ δίφρου εὐρέθη καὶ ὁ εἰς τῶν τροχῶν, καθὼς καὶ ὁ ὀπίσχημος ζυγὸς καὶ μέγα μέρος τοῦ ρυμοῦ. Τὰ πάντα εἶναι γραπτὰ καὶ τὰ μὲν ζῶα κοσμοῦνται κατὰ τὸν κορμὸν δι' ὁμάδων συγκεντρικῶν ἡμικύκλων, ὁ τροχὸς δὲ ἐξωτερικῶς μὲν διὰ παραλλήλων γωνιῶν, διακοπτομένων ὑπὸ κύκλων πεπληρωμένων, περιφερικῶς διατεταγμένων, ἔσθθεν δὲ δι' ἀκτίνων. Γενικῶς, εἶναι ἐμφανὴς ἡ προσπάθεια νὰ συνδεθῆ ὀργανικῶς τὸ κόσμημα πρὸς τὸ σχῆμα καὶ ν' ἀπομιμηθῆ πραγματικὰ στοιχεῖα. Ὁ ρυμὸς κοσμεῖται ἐπίσης διὰ συγκεντρικῶν ἡμικυκλίων (μὲ τὸ κέντρον

μάλιστα δεδηλωμένον, ὡς εἰς τὰ πρωτογεωμετρικά!), ἐνῶ τὸ περισωθὲν τεμάχιον τοῦ δίφρου φαίνεται ἀκόσμητον ἢ ἀπλῶς στικτόν.

Τὸ μοναδικὸν αὐτὸ σύμπλεγμα φαίνεται ὅτι εἶχε κατατεθῆ ὡς κτέρισμα παιδικῆς ταφῆς καὶ ἴσως ἦτο ἀπλοῦν ἄθυρμα, ὡς δεικνύουν ὅπαι διὰ τὴν πρόσδεσιν νήματος καὶ ἄλλαι ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ζώων, διὰ τὴν στήριξιν ἐπὶ ξυλίνης βάσεως. Καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχει εὐρεθῆ ἀλλαχοῦ ὅμοιον κατασκευάσμα, βέβαιον δ' ἐπίσης εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἐντοπίου ἔργου.

Ἐντὸς τοῦ τάφου αὐτοῦ εὐρέθησαν ἀκόμη εἰς ρόδαξ χρυσοῦς καὶ τέσσαρες ἄλλοι ὁμοῖοι σχήματος (ὀκτώφυλλοι) ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δ' ἐπίσης ὀλικοῦ πληθὺς ψήφων ὄρων καὶ πλακιδίων (περὶ τὰ 200 τεμάχια), μία χαλκῆ βελόνη, εὐμέγεθες κεκοσμημένον διὰ χαρακτῶν γραμμῶν σφονδύλιον ἐκ στεατίτου καὶ ὀκτὼ μικρὰ σφονδύλια ἢ κομβία ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου.

Αἱ πλεῖστα ταφαὶ τοῦ τάφου ἐφαίνοντο παιδικαὶ καὶ ἐλάχιστα τεμάχια ὀστῶν εὐρέθησαν καὶ ταῦτα πλήρως διαλελυμένα. Κάπως καλύτερον διετηροῦντο ὀστὰ ἐντὸς μικροῦ ἀβαθοῦς λάκκου, κειμένου δεξιῶ τῷ εἰσερχομένῳ πρὸς τὴν ἔσω γωνίαν, ἐνῶ ἐναντι τῆς εἰσόδου καὶ πρὸς τὸ μέσον τοῦ θαλάμου παρετηρήθησαν ἰσχυρὰ ἴχνη καύσεως. Ὅπως ἔχει ὁμως παρατηρηθῆ καὶ εἰς ἄλλους θαλαμοειδεῖς τάφους, τὰ ὀστὰ καὶ ἐδῶ εἶχον κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον, ὅτε τὸ πῦρ ἐχρησίμευσε διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ θαλάμου μάλλον ἢ διὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἀπολύμανσιν αὐτοῦ².

Τάφος Γ. Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου αὐτοῦ εἶναι λίαν ἀνάμαλος τὸ σχῆμα, ἐνῶ δηλ. εἶναι βαθύς (4.50 μ.) καὶ ἡ βορεια πλευρά του εὐθύγραμμος, τὸ πλάτος εἶναι σχετικῶς μικρὸν (3.65 μ.) καὶ ἡ Ν. πλευρά τοξοειδῆς καὶ ἀκανόνιστος. Πιθανῶς αἱ ἀνωμαλῖαι αὗται ὀφείλονται εἰς μεταγενεστέραν ἐπέκτασιν τοῦ θαλάμου εἴτε εἰς πτώσιν τοῦ μαλακοῦ στερεοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν λάξευσιν, ἔνεκα τῆς ὁποίας δὲν ὠλοκληρώθη τὸ σχέδιον. Ὁ δρόμος ἔχει καὶ ἐδῶ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸ ρεῦμα, ἢ δὲ ὀροφῆ τοῦ θαλάμου εὐρέθη πεσμένη, ὅπως εἰς τὸν τάφον Β καὶ τοὺς λοιπούς, πλὴν τοῦ Α.

Ἐλάχιστα ἴχνη ὀστῶν εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου, ὠνομάσαμεν ὁμως διὰ λόγους κατατάξεως «ταφὰς» τὰς ὁμάδας τῶν εὐρημάτων, ὅπως ἐφαίνοντο κατατεθειμένα εἰς χωριστὰς ἐνότητας. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐπίσης, ὅτι τὸ στόμιον τῆς εἰσόδου τοῦ θαλάμου εὐρέθη ἐκτισμέ-

2. Πρβλ. C. W. Blegen, *Prosymna I*, 250 κ.έ. Nilsson, *Min. Mycen. Rel.*, 589 κ.έ.

νον διά τοιχαρίου μᾶλλον ἀμελοῦς, εἶχε δὲ ἐπικουρικῶς πωματισθῆ διὰ δύο μεγάλων ἐπιμήκων πλακοειδῶν λίθων (Πί ν. 300α). Ὅπως ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, τὰ κτερίσματα εἶχον ἀποτεθῆ συγκεντρωμένα κατὰ ὁμάδας εἰς τρία σημεῖα τοῦ θαλάμου· τὰ σπουδαιότερα ὁμως εὐρήματα ἐγένοντο εἰς δύο μικροὺς καὶ ἀβαθεῖς λάκκους τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ τάφου, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον ἀνακομισθῆ τὰ λείψανα προγενεστέρων ταφῶν. Εἰς τὸν δεύτερον μάλιστα, δηλ. τὸν δυτικότερον τῶν λάκκων, εὐρέθησαν συσσωρευμένα ἄφθονα ὄστᾶ, ἀνήκοντα εἰς τρεῖς νεκρούς. Ἀγγεῖα εὐρέθησαν δώδεκα, ἐξ αὐτῶν δὲ ἕξ ἦσαν ψευδόστομοι, πέντε τρίατα ἀπίδοχημα (Πί ν. 300 β) καὶ ἓν κωνικὸν δίωτον κύπελλον. Χρονολογοῦνται εἰς τὴν ΥΕ III A2 περίοδον κατὰ πλειονότητα, μόνον δὲ ἓν ἢ δύο δύνανται νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν ΥΕ III Β.

Καταπληκτικὴ ἦτο ἡ ἀφθονία τῶν ἐξ ὑαλομάζης κοσμημάτων τοῦ τάφου αὐτοῦ: Ὑπὲρ τὰ 1.000 τεμάχια συνολικῶς ἐμετρήθησαν, ἄλλων δὲ τεμάχια ἢ διαλελυμένα εἰς μᾶζαν λείψανα ἐσημειώθησαν προπάντων εἰς τὰ σημεῖα ἀποθέσεως τῶν κτερισμάτων ἐν τῷ θαλάμῳ. Κατὰ τὸ πλεῖστον πρόκειται περὶ ψήφων ὄρων, ποικίλων σχημάτων.

Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι ψῆφοι εἰς σχῆμα πρόχου (Πί ν. 301 α, κάτω), ἐπιμήκη πλακίδια κοσμούμενα δι' ἑλίκων (Πί ν. 301 α, ἄνω) καὶ ἔνδεκα πλακίδια, φέροντα παράστασιν σφιγγός, τῆς ὁποίας τὸ μὲν σῶμα δηλοῦται ἐν καταγραφῇ, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐστραμμένη κατενώπιον (Πί ν. 301 α, μέσον). Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ψῆφοι ἐκ καρνεολίου (70). Πολλὰ ἐξ ἄλλου ἦσαν τὰ χρυσαῖα κτερίσματα τοῦ πλουσιωτάτου αὐτοῦ τάφου, ἦτοι ἐπτά ρόδακες ὀκτώφυλλοι (διαμ. 2 ἑκατοστομ.) καὶ ἐξήκοντα ψῆφοι ὄρου διαφόρων σχημάτων (φύλλα κισσοῦ, κρικοειδεῖς, ἀμφικωνικά ἀπλαῖ καὶ διὰ κοκκίδων κοσμούμενα (Πί ν. 301 β). Αἱ πλεῖστα καὶ τινὰ ἄλλα σπουδαιότερα εὐρήματα, τὰ ὁποῖα θ' ἀναφέρωμεν ἐν συνεχείᾳ, προέρχονται ἐκ τοῦ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ θαλάμου λάκκου (διαστάσ. 1.25 × 0,50 - 54, βάθος 0,20 μ.). Τὸ σπουδαιότατον πάντων εἶναι χρυσοῦς σφραγιστῆρ δακτύλιος φέρων παράστασιν λατρευτικῆν, ἦτοι δύο γυναικείας μορφᾶς μεταξὺ βωμοῦ καὶ ἱεροῦ (Πί ν. 302 α). Δεύτερος χρυσοῦς δακτύλιος, κοσμούμενος διὰ κοκκιδωτοῦ, ἔφερεν εἰς τὴν κυκλικὴν σφενδόνην δισκάριον ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης³. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λάκκου εὐρέθη ἐπίσης

σφραγιδοκύλινδρος ἐκ φαγεντιανῆς ὑποπρασίνου χρώματος, μὲ παράστασιν μορφῆς καθημένης καὶ τριῶν ἄλλων ὀρθίων (Πί ν. 302 β) (ὑψ. 2,5 ἑκατοστ.) καὶ ἄλλος μικρότερος (ὑψ. 0,9 ἑκατοστ.) φέρων ἐγχάρακτον δικτυωτόν. Ἀμφότεροι εἶναι προφανῶς ἀνατολικῆς προελεύσεως⁴ καὶ εἶναι τὰ πρῶτα παραδείγματα ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς Θεσσαλίας.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων ἀναφέρομεν ἐξ φακοειδεῖς σφραγιδολίθους, ἐξ ὧν εἰς φέρεῖ παράστασιν ἵππου ἢ αἰγάγου, θαυμαστῆς φυσιοκρατικῆς διαθέσεως, μεγάλας ψήφους ἐξ ἠλέκτρου καὶ τέλος ἐν λίαν ἐνδιαφέρον πῆλινον εἰδῶλιον πτηνοῦ. Ὁ πλοῦτος τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου αὐτοῦ εἶναι ἀληθῶς μοναδικός, μόνον δὲ πρὸς τὰ εὐρήματα τῶν θολωτῶν τάφων δύνανται νὰ παραβληθῆ. Φαίνεται δὲ ἐκ τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως τῶν κτερισμάτων, ὅτι δὲν ἦτο τάφος κοινῶν θνητῶν· τοῦλάχιστον εἰς τὸν ἀνατολικὸν λάκκον δικαιοῦμεθα νὰ πιστεῦσαμεν ὅτι εἶχον ἀποτεθῆ τὰ λείψανα καὶ τὰ κοσμήματα ἱερείας τινός.

Τάφος Δ. Κεῖται εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν προηγουμένων καὶ ὁ δρόμος αὐτοῦ ἀπέχει 4.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπομένου (Ε), εἶναι δ' ἐπίσης διαφόρως προσανατολισμένος. Ὁ θάλαμος εἶναι τετράπλευρος κανονικοῦ σχήματος καὶ ἐπιμήκης (πλάτος 4.85 μ., βάθος 2.70 μ., μήκος στομίου 1.20 μ., εὔρος αὐτοῦ 0,80 - 0,90 μ.). Ὁ δρόμος σφίζεται ἐδῶ εἰς μήκος 5.50 μ. καὶ ἔχει μέγιστον πλάτος πρὸ τοῦ στομίου 1.65 μ. Τὰ τοιχώματα αὐτοῦ συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω (Πί ν. 302 γ) καὶ τὸ στόμιον εὐρέθη κεκλεισμένον δι' ἰσχυροῦ τοιχαρίου. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου εὐρηται πολὺ χαμηλότερα τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου κατέστη δυνατὴ μετὰ τὴν ἀπόφραξιν τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου δι' ἰσχυροῦ τοιχοῦ ἐκ σιμεντολίθων. Ἡ ὑγρασία ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἦτο τόση, ὥστε μετὰ μεγίστης δυσχερείας κατωρθώθη νὰ ἐξαχθοῦν τὰ ὑάλινα ἰδίᾳ, κοσμήματα, ἐνῶ τὰ ὄστᾶ διεκρίνοντο ὡς λευκὴ διαλελυμένη ὕλη ἐντὸς τῆς ἐρυθρᾶς ἀργίλλου. Καὶ εἰς τὸν τάφον αὐτὸν πολλαχοῦ ἐσημειώσαμεν λείψανα πυρᾶς, ἀλλὰ καθὺς τῶν νεκρῶν δὲν ἐβεβαιώθη. Ἀντιθέτως, εὐδιάκριτα ἦσαν τὰ λείψανα μιᾶς ὀλοσώμου ταφῆς περὶ τὸ μέσον τοῦ θαλάμου. Ὁ σκελετὸς εἶχε τοποθετηθῆ

αὐτοῦ δακτύλιοι εἶναι συνήθεις εἰς Ἐγκώμην τῆς Κύπρου (πρβλ. προχειρῶς Higgins, Greek and Roman Jewellery, 85, Pl. 8c).

4. Πρβλ. ὁμοίου τύπου πρὸς τὸ πρῶτον ἡμέτερον παράδειγμα σφραγιδοκύλινδρον ἐκ Μυκητῶν (BSA 52 (1957) 200 κ.ε. Pl. 37α, β), ἀποιδόμενον εἰς τὸ «Mitanian Style» καὶ θεωρούμενον ὡς προερχόμενον ἐκ τινος παραλιακῆς θέσεως ἢ νήσου τῆς Ἀνατολ. Μεσογείου.

3. Ὁ πρῶτος δακτύλιος ἔχει μήκος σφενδόνης 0,018 μ. Παραπλήσια παράστασις χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Δενδρῶν. (Peresson, New Tombs at Dendra, Pl. VII, 1).

⁴ Ὁ δεύτερος δακτύλιος ἔχει διάμετρον 0,019 μ. Τοῦ τύπου

πλαγίως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ οἱ πόδες ἦσαν ἐκτεταμένοι, ὅπ' αὐτὸν δὲ καὶ περὶ αὐτὸν παρετηρήθησαν λείψανα καστανῶν χρώματος ὕλης, πιθανῶς ὑπολείμματος τοῦ ξυλίνου ἢ ψιαθίνου φορείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπετέθη ὁ νεκρὸς εἰς τὸν τάφον.

Πλούσια ἦσαν τὰ κτερίσματα καὶ τοῦ τάφου τούτου: Τὰ ἄγγεῖα (10 ἐν συνόλῳ) ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τρίωτοι ἀπίοσχημοὶ ἀμφορίσκοι (6), χρονολογοῦνται δὲ εἰς τὴν *YE III B*. Ἀπὸ τὰ κοσμήματα τὰ ἀφθονώτερα πάλιν εἶναι τὰ ἐξ ὑαλομάζης, ἤτοι ψῆφοι ὄρων καὶ πλακίδια, κοσμούμενα δι' ἐλίκων ἢ κυματιοειδῶν φύλλων (Πί ν. 303 α). Σπουδαῖα ὅμως κατ' ἐξοχὴν εἶναι δέκα τέσσαρα ἐπιμήκη πλακίδια ἐξ ὄρου πάλιν, φέροντα ἐκτυπὸν παράστασιν θεᾶς ἢ ἱερείας (ὡς ὑποδηλοῖ ὁ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πόλος) καὶ ὑψούσης τὴν ἀριστερᾶν. Τὰ κυριώτερα λοιπὰ εὐρήματα ἦσαν 19 διπλαῖ χρυσαῖ ψῆφοι ὄρου μετ' παράστασιν ναυτίλου, τρεῖς σφραγιδόλιθοι, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐξ ὄρειας κρυστάλλου (γραμμικαὶ παραστάσεις καὶ ζῶα) δισκάρια ἐξ ἐλέφαντος (Πί ν. 303 β) καὶ δύο τεμάχια κτενὸς ἐξ ἐλέφαντος, 4 ψῆφοι ἐξ ἠλέκτρου, σφονδύλια καὶ κομβία ἐκ στεατίτου καὶ δύο πῆλινα συνήθη εἰδώλια τοῦ τύπου Φ πάλιν. Ἀξιόλογα ἦσαν καὶ τὰ χαλκᾶ κτερίσματα, ἤτοι «ζυρὸς» λίαν κατιωμένος, σμίλη, τριχολαβίς, βελόνη καὶ δύο «ὄπεις» ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν προηγουμένων, εὐρέθησαν ἐπίσης πολλὰ μολύβδινα ραβδία, τομῆς τετραπλευροῦ, ἐνίστε καμπυλοῦμενα, τῶν ὁποίων ὁ προορισμὸς εἶναι ἄγνωστος⁵.

Τάφος E. Θάλαμος μικρὸς (3.10 × 2.30 μ.) καὶ κυκλωτέρης, στόμιον καὶ δρόμος ἀναλόγως στενὰ καὶ ὑποτυπώδη. Δὲν ἐσώθησαν λείψανα ὄστων ἢ καύσεως. Ἄγγεῖα (Πί ν. 297 α) εὐρέθησαν δώδεκα ἐξ ὧν 5 ἀλάβαστρα καὶ δύο ψευδοστομοὶ ἀμφορεῖς (*YE III B*). Τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἦσαν τρεῖς σφραγιδόλιθοι (ὧν εἰς ἐξ ὄρειας κρυστάλλου καὶ ἄλλος ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης), 50 περίπου ψῆφοι ὄρου ἐξ ὑαλομάζης, πολλὰ σφονδύλια καὶ κομβία ἐκ στεατίτου καὶ ἔν εὐμέγεθες σφονδύλιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου, κοσμούμενον διὰ γραμμικῶν ἐγχαράξεων.

Τάφος εἰς θέσιν «Λιβάδι». Ὀλίγον ἐξῶθεν καὶ πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ Μεγ. Μοναστηρίου εἰς τὴν θέσιν «Λιβάδι» καὶ ἐπὶ ράχεως χαμηλῆς, τὴν ὁποίαν παραρρέουν ὁ «Καρὰ Ντερὲς» καὶ ἕτερος πρὸς νότον χεῖμαρρος («Ὀυζοῦν Ντερὲς»), παρε-

τηρήθησαν λείψανα προϊστορικῶ συνουικισμοῦ. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὀλίγα εἶναι τὰ μυκηναϊκά, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ἢ πιθανότης νὰ ἔκειτο ἐδῶ ὁ μυκηναϊκὸς συνουικισμὸς τῆς περιοχῆς, διότι ἡ θέσις εἶναι πράγματι καταλληλοτάτη. Ἐναντι ἀκριβῶς τῆς ράχεως, ἀμέσως δεξιὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἄγναντερὴν (Ντεντέριανην), ἀπεκαλύφθη μυκηναϊκὸς θαλαμοειδῆς τάφος, καταστραφείς κατὰ τὸ μέγιστον μέρος κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ καὶ τὴν λῆξιν χώματος. Τὸ ἔδαφος εἶναι ἐδῶ ἀμμώδες, φαίνεται δὲ κάπως δύσκολος ἢ λάξευσις τάφων θαλαμοειδῶν, λόγῳ τοῦ εὐθρύπτου αὐτοῦ· ἀλλὰ ἡ μικρὰ σκαφὴ τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, ἔδειξεν ὅτι ὑπῆρξε πράγματι τάφος εἰς τὴν θέσιν αὐτήν. Τοῦ θαλάμου ἐλάχιστον τμήμα ἀπέμενε, ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὅμως εὐρέθησαν ἄγγεῖα (τρίωτος κρατηρίσκος, ἐν ἀλάβαστρον ἀρτόσχημον καὶ τεμάχια ἄλλων, χρονολογούμενα εἰς τὸ τέλος τῆς *YE III A*) καὶ κοσμήματα, δηλ. ψῆφοι ὄρου ἐξ ὑαλομάζης (ὑπὲρ τὰ 40 τεμάχια), ὅμοια ἀκριβῶς πρὸς τὰ εὐρεθέντα εἰς τοὺς ἄλλους τάφους, λίθινα σφονδύλια κλπ. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης τμήμα λάκκου πλήρους ὄστων, ἀνηκόντων εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον νεκρούς, οἱ ὁποῖοι βεβαίως εἶχον ταφῇ ἀρχικῶς εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου. Τέλος, χαμηλὰ εἰς τὸ ρεῦμα εὐρέθη ὑπὸ ἐργασιῶν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν ἐν λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἄρτιον πρωτογεωμετρικὸν ἄγγειον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τάφου ἐπίσης προερχόμενον.

Δὲν εἶναι δυνατόν ἄνευ ἐρεύνης νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὁ μυκηναϊκὸς συνουικισμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον οἱ περιγραφέντες τάφοι, ἔκειτο πράγματι εἰς τὴν πλησιέστατα τοῦ Μεγάλου Μοναστηρίου θέσιν αὐτήν («Λιβάδι»). Εἰς τὴν περιοχὴν ὅμως δὲν εἶναι γνωστοὶ ἄλλοι σύγχρονοι οἰκισμοὶ προσφορώτεροι: Ἡ σχετικῶς πλησίον κειμένη «Τρανὴ Μαγούλα» (Πρβλ. Τσοῦνταν Δ-Σ ἀριθ. 12, σ. 5), νοτιῶς τοῦ χωρίου Ἀρμένιον (Γκερλί) κατωκλήθη κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον, ἀλλὰ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ συνουικισμοῦ αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ τοῦ Μεγ. Μοναστηρίου. Ὁ συνουικισμὸς τῆς Πέτρας, ἀφ' ἑτέρου⁶, κεῖται εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ χιλιομέτρων πρὸς τὰ ΒΑ.

Βέβαιον πάντως φαίνεται, ὅτι ὁ συνουικισμὸς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον οἱ τάφοι τοῦ Μεγ. Μοναστηρίου ὑπῆρξεν ἀκμαῖον κέντρον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

5. Ὅμοια «ραβδία» ἐκ μολύβδου εὐρέθησαν εἰς τάφους τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Ἀττικῆς (Ναῦπλιον, Μυκῆναι, Πρόσμηνα, Λιγόρι). Πρβλ. Blegen, ε.ά. 255.

6. Πρβλ. V. Milojević, AA 1960, 150 κ.έ.

3. Ἀνασκαφαὶ ἐν Σέσκλω

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1963 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ Σέσκλον, μὲ σκοπὸν καὶ πάλιν τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς στρωματογραφίας τοῦ σπουδαίου καὶ γνωστοτάτου αὐτοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνετοπίσθησαν εἰς τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου αἱ ἐπιχώσεις ἔχουν μέγα βάθος καὶ ὑπάρχει ἀκόμη χώρος πρὸς σκαφήν, ἐχωρίσθησαν δὲ εἰς δύο τομεῖς (I καὶ II), ἕνα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος καὶ δεύτερον κατὰ τὸ βορειότατον ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως. Τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἀνασκαφικῶν συνεργειῶν εἰς τοὺς τομεῖς αὐτοὺς καὶ τὴν εὐθύνην τῆς καταγραφῆς τῶν εὐρημάτων κατὰ χώραν, ἀνέλαβον ἀντιστοίχως αἱ ἀρχαιολόγοι δ. Αἰκατ. Παπαζαφειρῆ καὶ κ. Μαρία Θεοχάρη. Ὁλόκληρος ὁ χώρος διηρέθη εἰς τετράγωνα, πλευρᾶς δύο μέτρων, ἐιδικῶς ὅμως κατὰ τὴν ἀνασκαφήν τοῦ «Προκεραμικοῦ» στρώματος ἀφῆθη ἄσκαφος λωρὶς πολὺ στενὴ μεταξὺ τῶν τετραγώνων, διὰ τὴν καλυτέραν παρακολούθησιν τῶν διαδοχικῶν στρώσεων ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν.

Τομεὺς I. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν πρῶτον τομεᾶ (μῆκος 14 μ. καὶ πλάτους 6 μ.) εἰς μικρὸν μόνον τμήμα ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, λόγω τῆς παρεμβολῆς σημαντικῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τοῦ λεγομένου «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου». Τὸ σπουδαιότερον εἶναι οἰκημα τετραπλεύρου κατόψεως, λιθόκτιστον κατὰ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν κρηπίδα, ὡς συνήθως, πλάτους ἔσωτερ. 6 μ. καὶ μήκους 6,50 μ. ἐντὸς τοῦ τομέως, πιθανῶς δὲ ὀλιγοῦ μήκους 8 μ. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ μεγαλύτερου οἰκήματος τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ εἴσοδος ἦτο ἀρχικῶς εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου τοίχου, ἐκλείσθη ὅμως καὶ προσεκτίσθη, ὅταν ἄλλο οἰκημα ἐκτίσθη ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ πρώτου. Παρὰ τοὺς τοίχους, προπάντων κατὰ τὴν Α. γωνίαν καὶ ὑπὸ στρώμα πηλῶν ἐπαλείψεως τῆς στέγης εὐρέθησαν πολυάριθμα τεμάχια ἀγγείων, κυρίως μονόχρωμα (ΑΙ) (Πί ν. 304 γ) προφανῶς ἀποθηκευθέντα ἐκεῖ πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς οἰκίας καὶ τῆς πτώσεως τῆς στέγης.

Εἰς τὰ ὑπερκείμενα τῆς οἰκίας ταύτης στρώματα ἀπεκαλύφθησαν κατ' ἀρχὰς τρεῖς τάφοι τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἀκτέριστοι, ἔπειτα δὲ τοῖχοι, «βόθρον» καὶ ἐστία οἰκημάτων τῆς περιόδου τοῦ Ραχμανίου καὶ τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς (Διμηνίου). Ἀξιόλογος κεραμικὴ τῶν περιόδων αὐτῶν

ἦλθεν εἰς φῶς, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα εὐρήματα, ἧτοι λίθιναι ἀξίναι καὶ σμίλη, ἄφθονοι λεπίδες ὄψιανου καὶ πυριτολίθου, πήλινα εἰδώλια καὶ σφραγίδες.

Τομεὺς II. Ἡ σκαφή εἰς τὸν τομεᾶ αὐτὸν ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ «Προκεραμικοῦ» στρώματος, ἔφθασε δὲ μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ προκεραμικοῦ στρώματα τῆς κεραμικῆς Νεολιθικῆς ἀπέδωσαν ἀφθονα εὐρήματα, σχετικῶς ὅμως πενιχρὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὄρυγμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Διμηνίου εἶχε διαταράξει τὰς ἐπιχώσεις ἐνταῦθα μέχρι βάθους 2,50 μ. περίπου. Κατωτέρω εὐρέθησαν λείψανα σημαντικοῦ οἰκήματος τῆς Ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς, καταστραφέντος διὰ πυρὸς, ὡς ἐμαρτύρουν τὰ ἰσχυρῶς ὀπτημένα τεμάχια πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης, τὰ ὁποῖα ἐσημάτιζον στρώμα ὀλόκληρον, πάχους ἡμίσεος μέτρου καὶ πλέον.

Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν παλαιότερων φάσεων τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς ἀξίον μνείας εἶναι μαρμαρίνον ἀγγεῖον ἡμιτελές, ἄρα ἐπὶ τόπου κατασκευασθέν, ὡς καὶ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (πασσαλόπηκτα οἰκήματα) καὶ πρωτόγονος κεραμικὴ, ἀποκλειστικῶς μονόχρωμος. Εἰς τὸ βαθύτατον μέρος τοῦ κεραμικοῦ στρώματος καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ «Προκεραμικόν» ἦ ἐνίοτε καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὀλίγων ἀγγείων τεμάχια (8 - 10), ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν δείγματα τῶν πρώτων ἀποπειρῶν κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων εἰς τὸ Σέσκλον. Ὁ πηλὸς τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι συνήθως ἀκάθαρτος, ἢ πλάσις αὐτοῦ ἀτελής, τὰ δὲ τοιχώματα ἐξαιρετικῶς παχέα καὶ μὲ ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς προσπάθειας τοῦ ἀγγειοπλάστου νὰ τὰ ἐξομαλύνῃ διὰ τῆς χειρὸς. Ἡ ὀπτησις εἶναι ἄλλοτε ἀτελής, ἄλλοτε δὲ ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυρὰ, ἢ ἐπιφάνεια καπνισμένη καὶ τὰ τοιχώματα εὐθρυπτα. Τὰ σχήματα φαίνονται γενικῶς σφαιρικά, τὰ χεῖλη κλίνουν πρὸς τὰ ἔσω καὶ ἐν γένει τὰ ἀγγεῖα δὲν ἔχουν τίποτε κοινόν μετὰ τὴν ρευστότητα τῶν μορφῶν τῆς ἀνεπτυγμένης κεραμικῆς. Ἐπὶ δύο παραδειγμάτων διακρίνονται ἀποτυπώματα ἄνθρωπου, ὡς ἂν περιεβάλλοντο διὰ νὰ συγκρατηθοῦν, ἄλλα δὲ δύο εἶναι ἐντελῶς ἀνοπτα, προφανῶς ξηρανθέντα ἀπλῶς εἰς τὸν ἥλιον.

Στρωματογραφικῶς τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ (ἔφ' ὅσον βεβαίως ἀποδεχθῶμεν τὰς τελευταίως ἐπιτευχθείσας ἀπολύτους χρονολογήσεις καὶ ἐν Ἑλλάδι⁷

7. Αἱ μᾶλλον πρόσφατοι καὶ ἐν ταυτῷ σπουδαιότεραι, ὡς ἀναγόμεναι εἰς τὴν ἀρχὴν σχεδὸν τῆς κεραμικῆς Νεολιθικῆς, χρονολογήσεις ἐπετεύχθησαν εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Νέας Νικομηδείας, ἐν Μακεδονίᾳ (Παρθλ. R. Rodden, *Proceed. Prehist. Soc.* 28 (1962) 267, κ.θ. 276).

δύναται νὰ χρονολογηθῶν περὶ τὰ μέσα τῆς 7ης Χιλιετηρίδος π.Χ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τῆς «Προκεραμεικῆς» περιόδου οἱ κάτοικοι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἤρχισαν τὴν κατασκευὴν ἀγγείων ἐκ πηλοῦ, παραλλήλως πρὸς τὰ ξύλινα καὶ ψιλάθινα ἀγγεῖα καὶ σκευῆ, τὰ ὅποια ἦσαν ἀπὸ μακροῦ ἐν χρήσει. Δύναται δηλ. νὰ ὑποστηριχθῆ τῶρα, ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ προκεραμεικοῦ σταδίου εἰς τὸ κεραμεικὸν ὑπῆρξεν ὁμαλὴ καὶ φυσιολογικὴ. Τὸ πόρισμα τοῦτο ἐνέχει τεραστίαν σημασίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν προϊστοριολογίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω καὶ ἄλλα στοιχεῖα τὸ ἐνισχύουν. Τὸ χαρακτηριστικώτερον εἶναι ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε «τυπικὰ» θεωρούμενα τῆς προκεραμεικῆς φάσεως ἐν ὧ τ ι α (ἤτοι μικρά, λίθινα κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ πήλινα μυκητόσχημα κοσμήματα⁸, εὐρέθησαν ἐφέτος εἰς τὸ Σέσκλον καὶ εἰς στρώματα τῶν ἀρχῶν τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς κεραμεικῆς παρατηρεῖται ἐπίσης τάσις διὰ «μικρολιθισμόν» τῶν ἐξ ὀψιανοῦ ἢ πυρίτου λεπίδων, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὴν προκεραμεικὴν, καὶ τέλος ὅτι ἐμφανῆς διάκρισις τῶν στρωμάτων μεταξὺ τῶν δύο περιόδων δὲν ὑφίσταται.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος εἰς τὸν Τομέα II ἀπεκάλυψε λαξεύματα οἰκημάτων ἀκανονίστου σχήματος ἐντὸς τοῦ στερεοῦ, ὅμοια ὁπωσδήποτε πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Μίλοζιέ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν Ἄργισσαν. Τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ στρώματος ἦσαν ἄφθονα ἐφέτος καὶ χαρακτηριστικά, μάλιστα τὰ πολλὰ (περὶ τὰ 150) τεμάχια λεπίδων, κυρίως, ἐκ πυρίτου καὶ ὀψιανοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ χαρακτηριστικαὶ «Μεσολιθικαὶ» μορφαὶ [ἡμισέληνος, τραπέζια καὶ χαράκται (burins)]. Ὁ ὀψιανὸς εἶναι εἰς ἀναλογίαν 3:2 ἀφθονώτερος τοῦ πυρίτου, ἢ πετρογραφικῆ δὲ αὐτοῦ ἐξέτασις ἐβεβαίωσε τὴν Κυκλαδικὴν (καὶ δὴ Μηλιακὴν) προέλευσιν του! Ὡς ἐνδείξεις ἀποδεικνύουσαι ἀσκήσιν τῆς γεωργίας δύναται νὰ θεωρηθῶν ἄφ' ἐνὸς ἀπηνθρακωμένοι κόκκοι σίτου καὶ ὄσπριων, ἄφ' ἑτέρου δὲ λίθινα ἐργαλεῖα, προοριζόμενα δι' ἐργασίας σχετιζόμενας πρὸς τὴν συλλογὴν καὶ τὴν ἄλειςιν δημητριακῶν ἢ καρπῶν ἐν γένει. Ἄφθονα ἐξ ἄλλου ὀστῶ ζῶων, προφανῶς ἐξημερωμένων (αἰγῶν καὶ προβάτων, χοίρων κ.ἄ.) εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος, ἀλλὰ δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατὴ ἡ ἐξέτασις τῶν ὑπὸ εἰδικῶν.

Τέλος, ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ ἰδίως ἀλλὰ καὶ

8. Πρβλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1963, εἰκ. 37.

ἐκ τῶν παλαιότερων στρωμάτων τῆς κεραμεικῆς Νεολιθικῆς συνελέγησαν μετὰ προσοχῆς δείγματα ἀνθράκων ἢ ἀνθρακοῦχου γῆς, συσκευασθέντα καταλλήλως, μετὴν ἐλπίδα ὅτι κάποτε θὰ ἐξετασθῶν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ραδιενεργοῦ ἄνθρακος, ὥστε νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ μέλλον ἀπολύτους χρονολογίας καὶ ἀπὸ τὸ Σέσκλον.

Ἡ διαπίστωσις τῆς συνεχείας μεταξὺ προκεραμεικῆς καὶ κεραμεικῆς Νεολιθικῆς εἰς τὸ Σέσκλον καὶ ἡ ἀνίχνευσις ἐνὸς παναρχαίου σταδίου ἀποπειρῶν κατασκευῆς ἀγγείων ἐκ πηλοῦ, ἀποτελοῦν στοιχεῖα σπουδαιότατα, συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς θεωρίας περὶ τοῦ ἀ τ ὀ χ θ ο ν ο ς τοῦ Νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐξ ἐνὸς εἰκαζομένου παλαιότερου σταδίου «Μεσολιθικοῦ» ἢ ἐσχάτου Παλαιολιθικοῦ.

Δ. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΣΚΑΦΑΙ—ΤΟΠΟΓΡΑΦ. ΕΡΕΥΝΑΙ—ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΑΙ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. Φάρσαλος

Περιορισμένη δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐνηργήθη ἐπὶ τοῦ ὑπερθεῖν τῶν πηγῶν τοῦ Ἀπιδανοῦ ποταμοῦ λόφου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς (Φετιχ Τζαμί) τῆς σημερινῆς πόλεως τῶν Φαρσάλων, περιλαμβανομένου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἀρχαίας Φαρσάλου, πρὸ τοῦ ναοῦ, ἵνα διαπιστωθῆ ἡ ὑπαρξίς ἀρχαίων, προκειμένου νὰ ἐπιτραπῆ ἡ ἀνέγερσις κωδωνοστασίου⁹.

Ἡ πρώτη δοκιμὴ, κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου πρόκειται ν' ἀνεγερθῆ τὸ κωδωνοστάσιον, ἔφερεν εἰς φῶς κεραμεικὴν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τεμάχια συγχρόνων εἰδωλίων θεᾶς καὶ εἰς τὸ βάθος τοιχάριον ἀσφαλῶς προϊστορικῶν χρόνων. Τὰ ἀνώτερα στρώματα ἦσαν τεταραγμένα ἐκ μεταγενεστέρων ἐπεμβάσεων. Εἰς τὰς ἄλλας δοκιμὰς, πρὸ τοῦ ναοῦ, εὐρέθησαν τοῖχοι ὀγκώδεις τοῦ κατεδαφισθέντος τεμένους, κατὰ μέρος ἐκτισμένοι δι' ὕλικου ἀρχαίου, ἀλλὰ καὶ σημαντικὰ ἄλλα ἀρχαῖα λειψανα ἑλληνιστικῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων, ἰδίᾳ κεραμεικὴ καὶ εἰδῶ-

9. Ἡ σκαφὴ ἐγένετο δαπάνη τοῦ Ἐκκλησ. Συμβουλίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ὁ σκοπὸς δ' αὐτῆς ἦτο λίαν περιορισμένος. Δυνατότητες περαιτέρω ἐρευνῆς, ἄλλωστε, ἐπὶ τῆς βραχέδους κορυφῆς τοῦ λόφου δὲν ὑπάρχουν, ἐνῶ προσφέρονται πρὸς τοῦτο αἱ κλιτύες. Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν—πρόβλημα σχετιζόμενον μὲ τὸ ζήτημα Φαρσάλος=Φθία (Πρβλ. προχείρως Stählin, *Hell. Thessal.*, 136 καὶ Bequignon, *Rev. Arch.* 1958, 93 κ.ἄ.) δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τιγῆ κἂν μὲ τὸσον περιορισμένως δυνατότητα, παραμένει δὲ πάντοτε ὡς ἐν τῶν καιρῶν προβλημάτων τῆς ἐρευνῆς ἐν Θεσσαλίᾳ.

λια. Ἐκ τοῦ βάθους τῶν τάφων προέρχονται καὶ ἄφθονα Νεολιθικά ὄστρακα καὶ δὴ τῆς Νεωτέρας Περιόδου. Τὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σέσκλου ἦσαν ἐλάχιστα. Ἐπὶ πλέον εὐρέθησαν ὄστρακα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ — ὅπερ σπουδαιότατον — ἄρκετὰ Μυκηναϊκά. Ἀλλὰ περὶ στρώματος Μυκηναϊκοῦ εἰς τὸν χώρον τῶν δοκιμῶν δὲν δύναται νὰ γίνη λόγος, καίτοι ὄλαι αἱ ἐνδείξεις συνηγοροῦν ὑπὲρ τοῦ ἀντιθέτου. Τὰ πολλὰ δηλ. ὄστρακα τῆς ΥΕ III Περιόδου (μεταξὺ αὐτῶν γραπτὰ τῆς ΥΕ III Β καὶ δύο τεμάχια κυλικῶν τῶν αὐτῶν, πιθανῶς, χρόνων), τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὰς ὑψωθεῖας τοῦ ὑψώματος δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδοθοῦν εἰς τάφους· καὶ ὅταν αἱ ἔρευναι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν συνεχισθοῦν καὶ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ἀπομένουν ἀκόμη ἐπιχώσεις, εἶναι βέβαιον ὅτι θ' ἀποκαλύψουν καὶ στρώμα μυκηναϊκόν.

Σπουδαία ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἡ ἀνακάλυψις τάφων τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, πρὸς τὰ κράσπεδα τοῦ ὑψώματος καὶ τὰς ὑψωθεῖας αὐτοῦ. Οἱ τάφοι δὲν περιεῖχον ἀγγεῖα (πιθανῶς ἐπειδὴ ταῦτα εἶχον ἀποτεθῆ ἐκτὸς τῶν τάφων, κατὰ συνήθειαν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν), χρονολογοῦνται δὲ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει μορφολογικῶν κριτηρίων. Εἰς ἕξ αὐτῶν ἦτο τάφος κιβωτιόσχημος (διαστάσεις 1.38 × 0,48 - 55 μ., βάθος 0,44 μ.), περιέκλειε δὲ τὸν σκελετὸν ὠρίμου νεκροῦ, ὑπτίως ἀποτεθέντος, μὲ τοὺς πόδας συνεσταλμένους· κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὄμων εὐρέθη λιθινὴ ἀκόνη καὶ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ πῆχους σιδηροῦν μαχαιρίδιον — ἀμφότερα κοινὰ κτερίσματα τάφων τῶν χρόνων αὐτῶν (Πί ν. 305 α). Τὸ κάτω τμήμα τοῦ τάφου ἦτο τετραραγμένον. Δύο ἄλλοι τάφοι, ἐπίσης κιβωτιόσχημοι, ἀλλὰ πολὺ μικροί, περιεῖχον ἀκτερίστους σκελετοὺς νηπίων (Πί ν. 305 β).

Ἀπὸ τὰ ἄλλα εὐρήματα τῶν δοκιμῶν ἀναφερόμεν τμήμα κιονοκράνου ἐκ πωρολίθου, πρωϊμῶν κλασσικῶν χρόνων, ὡς καὶ ἕτερον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄλικοῦ, κατὰ τι ἴσως παλαιότερον (Πί ν. 304 β), εὐρεθὲν ὀλίγον πρὸς δυσμὰς τοῦ λόφου (διάμ. βάσ. 0,46 μ.). Ἐντοπισθεῖσα κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ πλέον ἄγονον σημεῖον τοῦ λόφου, δηλ. τὴν βραχὴδὴ κορυφὴν, ἡ μικρὰ δοκιμὴ τὴν ὁποῖαν ἐπεχειρήσαμεν, δὲν ἀπέδωκεν ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα καὶ σπουδαῖα πορίσματα. Ἐκ τῶν ἰσχνῶν ὁμως ἐνδείξεων αὐτῶν δύναται νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ λόφος κατεκρίθη ἀπὸ τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς καὶ τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ — περιλαμβανομένης καὶ τῆς Ὑστεροελλαδικῆς Περιόδου — χωρὶς διακοπὴν καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον, προφανῶς δὲ εἶχε πάντοτε τεραστίαν σημασίαν

διὰ τὸν προϊστορικὸν καὶ ἱστορικὸν οἰκισμόν, ἔνεκα τῆς ἀμέσου γειτονίας τῆς μεγάλης καὶ ἀεναίου πηγῆς τοῦ Ἀπιδανοῦ.

2. Θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος Ἀγίου Ἀντωνίου (Φαρσάλων)

Ὑποδείξει φιλαρχαίου ἐκ Λαρίσης, ἐγένετο γνωστὴ ἡ ὑπαρξὶς μικροῦ θολωτοῦ τάφου εἰς θέσιν «Χολέβα Τρύπα», 1,5 χλμ. περίπου πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ χωρίου Ἁγίος Ἀντώνιος (Κουτσελί), νοτιοανατολικῶς τῶν Φαρσάλων, ἀπὸ τῶν ὁποῖων ἀπέχει ὀδικῶς 21,5 χλμ., κατ' εὐθείαν δὲ γραμμὴν 12 χλμ. Ὁ τάφος ἀπετελεῖτο ἐκ μικροῦ δρόμου, ἐκτισμένου μόνον κατὰ τὸ στόμιον (ἐύρους μόλις 0,70 μ.) καὶ θαλάμου μικρῶν ἐπίσης διαστάσεων (μεγ. μήκος 2,25 μ., πλάτ. 2,15 μ., ὕψος 1,65 μ.) καὶ ἀνωμάλου κατόψεως, ἤτοι εὐθυγράμμου κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν, τὴν συνεχιζούσαν τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ δρόμου καὶ ἐλλειψοειδοῦς κατὰ τὸ λοιπὸν μέρος. Τὸ στόμιον εὐρέθη πεφραγμένον διὰ τοιχαρίου, ἡ ἐπιχώσις ὁμοῦς τοῦ θαλάμου (πᾶχος 0,40 μ.) ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον τετραραγμένη, ἐπειδὴ ἡ κορυφὴ τῆς θόλου, στεγαζομένη διὰ πλακός, εἶχε διαρραγῆ καὶ ἐκ τοῦ ἀνοίγματος ἦτο εὐχερῆς ἡ διείσδυσις. Μόνον εἰς τὸν πυθμένα διετηροῦντο τὰ λείψανα τριῶν σκελετῶν, παρὰ τὴν κεφαλὴν δὲ τοῦ ἑνὸς ἔκειτο τὸ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον τοῦ (Πί ν. 306 α). Ὁστρακα ἀγγείων εὐρέθησαν ἐλάχιστα ἐντὸς τοῦ τάφου, πολὺ περισσότερα δὲ εἰς τὴν ἐπιχώσιν τοῦ δρόμου (ΥΕ III Α/Β). Ὁ μικρὸς αὐτὸς θολωτὸς τάφος ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἀφ' ἑνὸς ἐπειδὴ προέρχεται ἐκ περιοχῆς σχετικῶς ἀπομεμακρυσμένης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ ἀποδεικνύει, ὅτι εἰς θέσεις, ὅπου τὸ ἔδαφος δὲν προσεφέρετο διὰ τὴν λάξευσιν θαλαμοειδῶν τάφων, ἐκτίζοντο θολωτοί· διότι τὸ διάγραμμα δὲν ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ κανονικὸν σχέδιον τῶν μεγάλων θολωτῶν τάφων, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἡ πλαγία τοποθέτησις τοῦ δρόμου καὶ τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου ἐπιβάλλουν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὡς «κτιστοῦ θαλαμοειδοῦς». Οἱ κτιστοὶ αὐτοὶ θαλαμοειδεῖς - θολωτοὶ τάφοι φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις εἰς τὴν μυκηναϊκὴν Θεσσαλίαν, ὅπου διετηρήθησαν καὶ κατὰ τὴν γεωμετρικὴν περίοδον.

3. Καλλιθέα (Κισλάρ) Φαρσάλων

Ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς ἀπόστασιν 25 χλμ. περίπου ΝΑ. τῶν Φαρσάλων, ἐπὶ βουνοῦ ὑψομέτρου 619 μ. («Κάστρο») εὕρηται σπουδαιότατα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον καλῶς διατηρούμενα λείψανα τει-

χισμού ἀρχαίας πόλεως, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην τοῦ Πεύματος (ἢ Πευμάτων) ¹⁰.

Ἐπὶ τῶν ράχεων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ «Κάστρου» ἀρχαιοκάπηλοι ἐσύλησαν τέσσαρας θολωτοὺς μικροὺς τάφους, τοὺς ὁποίους ἐγέμισαν καὶ ἐκάλυψαν πάλιν. Εἰς τὸν ἓνα ἐξ αὐτῶν κατῆλθον διὰ μικροῦ ἀνοίγματος τῆς κορυφῆς· εἶναι τάφος θολωτός, ὡς ὁ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, μὲ μικρὸν θάλαμον (2 × 1,82, ὕψος 1.70 μ. περίπου· αἱ διαστάσεις, φυσικά, ἐπισημασθεῖς, λόγω τῆς ὑπαρχούσης ἐντὸς τοῦ τάφου ἐπιχώσεως) καὶ στόμιον μόλις 0,65 μ., ἀνοιγόμενον πρὸς τὸ νότιον μέρος τοῦ θαλάμου. Λέγεται ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου αὐτοῦ εὐρέθησαν σιδηρᾶ ἀντικείμενα, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ἱστορικῶν χρόνων (Πρωτογεωμετρικὸς - Γεωμετρικὸς). Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν τάφων τῆς θέσεως αὐτῆς ἐκρίθη ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας κατεπεύγουσα, λόγω τοῦ κινδύνου συλήσεως καὶ ἄλλων, δὲν κατέστη ὁμως δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ κατὰ τὸ παρόν. Ἡ ὄχρωσις τοῦ Πεύματος θεωρεῖται ἑλληνιστικὴ ¹¹, ἀλλὰ τὸ τεῖχος τῆς μικρᾶς κυκλικῆς ἀκροπόλεως ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ «Κάστρου» εἶναι καταφανῶς παλαιότερον καὶ οἱ θολωτοὶ τάφοι δεικνύουν τώρα πόσον πρῶτος εἶναι ὁ οἰκισμὸς τῆς θέσεως.

4. Μπουνάρμπασι

Τὸ μικρὸν ἀλλ' εὐφορώτατον καὶ περικλειστον πεδῖον τοῦ Κεσερλί (τὸ ἀρχαῖον «Δῶτιον πεδῖον», κατὰ τὴν πιθανωτέραν εἰκασίαν ¹²) ἔχει πρὸς Β. ἐξοδον στενὴν, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται τὸ ρεῦμα τῆς «Καλάμιτσας» καὶ ἡ ὁδὸς πρὸς ἀρχαίαν Ἐλάτειαν καὶ τὰ Τέμπη. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ κοιλὰς (πιθανῶς τὰ «Δῶτια Τέμπη» τῶν ἀρχαίων) τῆς Ἐλατείας, εἰς τὸ καίριον δὲ αὐτὸ σημεῖον ἐπεσημάνθη σπουδαιότατος προϊστορικὸς καὶ Μυκηναϊκὸς συνοικισμὸς. Ἡ θέσις καλεῖται «Μπουνάρμπασι», εἶναι δὲ ἐπίπεδος ἑξαρσις, ὀριζομένη πρὸς Β. καὶ ΒΑ. ὑπὸ τοῦ ρεύματος τῆς Καλάμιτσας, πρὸς Δ. δὲ ὑπὸ ἄλλης ρευματιᾶς (Ἄσμάκι) καὶ μεταξὺ δύο βραχωδῶν ὕψωμάτων κειμένη, εἰς ἀπόστασιν 3,5 χιλιομέτρων ΒΔ. τοῦ χωρίου Συκούριον (Μεγ. Κεσερλί). Εἰς τὸ βόρειον καὶ βареιοανατολικὸν τμήμα τοῦ ἐξάρματος αἱ πλευραὶ εἶναι μᾶλλον ἀπότομοι, εἰς τὰ σημεῖα δὲ αὐτὰ καὶ τὸ ὕψος τῶν ἐπιχώσεων φαίνεται μεγαλύτερον. Εἰς τὰς τομὰς τῶν πλευρῶν εὐρέθησαν καὶ στρώματα καὶ λείψανα κεραμεικὰ ὄλων

τῶν περιόδων τῆς Προϊστορίας ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς μέχρι τῶν Πρωτοϊστορικῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, εἰς τινα σημεῖα ἀπογυμνωθέντα ἐκ τῆς διαβρώσεως, παρετηρήθη στρῶμα Μυκηναϊκόν, μεγάλου πάχους, καὶ καταπληκτικὴ ἀφθονία τεμαχίων καὶ ὀστράκων ἀγγείων, ἐξ ὧν πλεῖστα εἶναι γραπτὰ (κατὰ τὸ πλεῖστον ΥΕ III Α/Β). Καὶ τοῖχοι δὲ τῶν αὐτῶν χρόνων διακρίνονται ἐντὸς τοῦ στρώματος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρυφάν, ἐν γένει δὲ ἡ μεγάλη ἑκτασις τῶν λειψάνων μαρτυρεῖ, ὅτι ὀλόκληρος πόλις Μυκηναϊκὴ ἔκειτο ἐνταῦθα, δυναμένη ἴσως νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν Ἰωλκὸν εἰς μέγεθος καὶ σπουδαιότητα! Κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ γηλόφου, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Α. Κουμπούρα, ἀνεσκάψαμεν τάφον κιβωτιόσχημον ἐκ τεσσάρων πλακῶν σχηματιζόμενον καὶ ὑπὸ ἄλλης καλυπτόμενον (μῆκος 0,97, πλάτ. 0,61 μ. ἐσωτερικῶς), περιέχοντα δὲ σκελετὸν εἰς θέσιν συνεσταλαμένην καὶ λείψανα ἐτέρου, παραμερισθέντος, ὡς καὶ τρία ἐντόπια ἀγγεῖα, ὧν τὰ δύο κύλικες (Πρβλ. Τσουνταν, Δ - Σ. 35 καὶ 55), δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸ τέλος τῆς Μεσοελλαδικῆς Περιόδου.

Τὸ ἀλάβαστρον τοῦ Πί ν. 304 ε (ὕψος 0,09, διάμ. χεῖλ. 0,075 μ. Χρονολογ. ΥΕ III Α, ἀρχὴ) προέρχεται ἐξ ἄλλου παρακειμένου τάφου, λαθραίως ἀνασκαφέντος, ἀποτελεῖ δὲ χαρακτηριστικὸν δείγμα τῆς κεραμεικῆς τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ συνοικισμοῦ, ὁ ὁποῖος πρέπει ν' ἀνασκαφῆ κάποτε συστηματικῶς.

5. Μαγούλα Ἁγ. Ἀθανασίου (ἢ Δελέρι) Τιρνάβου

Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, κειμένην εἰς ἀπόστασιν 8 χλμ. ΒΑ. τοῦ Τιρνάβου, ἐσημειώθησαν δύο μεγάλοι προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ καὶ ἄλλα σημαντικὰ ἀρχαῖα λείψανα. Εἰς τὴν Μαγούλαν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (ἀπὸ τὸν ὀμώνυμον ναῖσκον), εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ «Μάτι» (ὁ ἀρχαῖος Εὐρωπὸς) παχεῖται καὶ πλοῦσαι ἐπιχώσεις τῆς ἀρχαιοστ. Νεολιθικῆς διακρίνονται, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀπότομον πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ποταμοῦ κλιτύν. Ἐξ αὐτῶν προέρχεται τὸ πλῆρες μονόχρωμον ἀγγεῖον τοῦ Πί ν. 304 δ. Ἄλλη Μαγούλα, ἀνατολικῶς τῆς πρώτης καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, παρέσχεν ἐπίσης δείγματα κεραμεικῆς τῶν αὐτῶν καὶ μεταγενεστέρων χρόνων. Τέλος, ἐντὸς παλαιᾶς ὀστραγγιστικῆς αὐλακὸς διακρίνεται τὸ κρηπίδωμα μεγάλου κτηρίου, πιθανῶς ναοῦ ἀρχαίου ¹³.

13. Σχετίζεται ἄραγε τὸ κτήριο αὐτὸ πρὸς τὴν Δήμητρα, ὡς ἀφῆνει νὰ υποθέσωμεν ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή IG IX 2, 1235. ἡ ὁποία, κατὰ τὸν πρῶτον ἐκδότην (Lolling, AM 8 (1883) 110) εὐρέθη παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, πλησίον τοῦ Τιρνάβου.

10. Πρβλ. κυρίως Stählin, AM 31 (1906) 21 κ.ε. καὶ 39, 1914, 83 κ. ε., Hell. Thessal., 165 κ.ε.

11. Stählin, ἔ.α., 166.

12. Ἐ.α., 57.

6. Μαγούλα Πέρα Μαχαλά Ροδιάς

Περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΑ. 15 περ. χιλιόμετρα ἐκ Τιρνάβου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,5 χλμ. ΝΑ. τοῦ χωρίου Ροδιά (Μουσαλάρ) ὑψοῦται τύμβος, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ καὶ πλησίον τῶν συμβολῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ Τιταρησίου¹⁴. Ὁ τύμβος ὑπῆρξε τὸ κέντρον προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἐσχάτως γενομένου γνωστοῦ¹⁵, ἀρχομένου δὲ ἀπὸ τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς. Πληθισὸν τοῦ τύμβου ἀνεσκάφησαν πρὸ τινος λαθραίως τάφοι, οἱ ὅποιοι, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν τεμαχίων ἀγγείων, τὰ ὅποια εὐρέθησαν ἐκεῖ, ἀνήγοντο εἰς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Οἱ τάφοι φαίνονται κιβωτιόσχημοι.

Κατάπληξιν προξενεῖ καὶ ἐδῶ ἡ ἀφθονία καὶ ἡ ποιότης τῶν λαμπρῶν ὀστράκων μυκηναϊκῶν ἀγγείων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἰδίᾳ ὅπου τὸ ὕδωρ ἀπεκάλυψε τὰς ἐπιχώσεις, ὡς καὶ εἰς τὴν τομὴν προστατευτικῆς αὐλάκος, πλησίον τῆς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ. Χωρὶς δισταγμὸν, πρέπει νὰ εἰκάζωμεν σπουδαῖον καὶ ἀκμάζοντα μυκηναϊκὸν οἰκισμὸν, ἴσως δὲ μίαν τῶν πόλεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν «νεῶν κατάλογον» τῆς Ἰλιάδος (Β 738 - 750). Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, ἀποφασισθεῖσα ἤδη παρὰ τῆς Ὑπηρεσίας, ἐλπίζεται ὅτι θὰ γίνῃ εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον.

7. Χόρτον

Παρὰ τὸν γραφικώτατον αὐτὸν παράλιον οἰκισμὸν τῆς Μαγνησίας, ἡ θέσις τοῦ ὁποίου συμπίπτει περίπου πρὸς τὰ ἀρχαῖα Σπάλαυθρα, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως τῆς ὁδοῦ πρὸς Μηλίβαν ἄξιτα λόγου ἀρχαῖα λείψανα. Δύο τάφους τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος ἀνέσκαψεν ὁ Ἐπιμελητὴς Ἄ. Λιάγκουρας, ὅστις, εἰδικώτερον μελε-

14. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ τύμβου δύναται τις ν' ἀποθαυμάσῃ τὴν συμβολὴν τοῦ Τιταρησίου ποταμοῦ (Ξεριά) πρὸς τὸν Πηνειόν: Ὁ πρῶτος, δεχόμενος ὀλίγον πρὸ τῶν συμβολῶν τὰ καθαρὰ ὕδατα τοῦ Εὐρωποῦ (Μάτι), δὲν ἀναμειγνύεται ἄμεσως μὲ τὸ θολὸν τοῦ Πηνειοῦ ρεῦμα, ἀλλ' ἐπὶ τι διάστημα φαίνεται «ἐπιρρέων». Τὸ φαινόμενον ἀποδίδουν μὲ θαυμαστὴν ἐνέργειαν οἱ ὄμηρικοὶ στίχοι (Β 751 - 54):

«Οἱ τ' ἄμφ' ἱμερτόν Τιταρησσὸν ἔργ' ἐνέμοντο,
ὃς ρ' ἐς Πηνειὸν προίει καλλιρροὸν ἔδωρ,

οὐδ' ὃ γε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀγγοροδίη,
ἀλλὰ τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρεῖ ἦντ' ἔλαιον.

15. Ὁ Α. Hunter, *The Bronze Age in Thessaly*, Oxford 1953 σ. 9, ἀναφέρει ἐντεθῶν ὄστρακα τῆς Πρωίμου Χαλκοκρατίας καὶ Μυκηναϊκά.

ἽΟλίγον ἔξω τῆς Ροδιάς καὶ πρὸς Ν. αὐτῆς ὑπάρχει ἄλλος, ἀγνωστος μέχρι τοῦδε, προϊστορικὸς συνοικισμὸς (Νεολιθικὰ-Χαλκοκρατικά), ἡ «Μαγούλα», ἐφ' ἧς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου.

τήσας τὰ τοπογραφικὰ προβλήματα τῆς περιοχῆς, θὰ δημοσιεύσῃ τὰ τῆς σκαφῆς εἰς εἰδικὸν μελέτημα. Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπεσημάνθησαν καὶ λείψανα κτηρίου χριστιανικῶν χρόνων, ἐξ οἰκίας δὲ τοῦ χωρίου περισυλλεγῆ ἐπιτύμβιος στήλη, ἐνεπιγραφος: Σάβων Ἀρχέοντος. Λεοντίς Σάβωνος γυνή.

8. Πρόερνα (Νέον Μοναστήριον)

Τὸ χωρίον Νέον Μοναστήριον κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Προέρνης¹⁶, κεῖται δὲ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φαρσάλων-Λαμίας, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου διακλαδίζεται αὕτη πρὸς τὴν εἰς Καρδίτσαν ἄγουσαν ὁδόν.

Ἐκ τάφου παρὰ τὸ χωρίον προέρχεται ἀργυρᾶ καρφίς, μήκους 0,15 μ., κοσμουμένη κατὰ τὴν κεφαλὴν μὲ παράστασιν Διονύσου, ὑπὸ μορφήν καθημένον νεανίσκου κρατούντος θύρσον (Πί ν. 306 β-γ). Ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως παρεδόθη ἀκέφαλον ἄγαλμα γυναικὸς (ὑψ. σφζ. 0,70 μ.,), τέχνης μετρίας, ὀψίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων καὶ εἰδώλια πῆλινα κλασσικῶν καὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἐσχάτως δὲ καὶ ἀρχαῖκῃ κεφαλῇ κόρης, περὶ τῆς ὁποίας ἀλλαχοῦ θὰ γίνῃ λόγος.

9. Μελίταια

Ἐντὸς ἀγροῦ πλησίον τοῦ χωρίου Μελίταια (Ἄβαριτσα) εὐρέθη ἐλλειπῆς ἐμπρός, ἀλλὰ πολὺ καλῆς τέχνης κεφαλὴ ἵππου, ἐλαφρῶς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους (μήκος σφζ. 0,53, ὑψ. 0,25 μ.). Λέγεται ὅτι καὶ ἄλλα τμήματα μελῶν τοῦ ἵππου εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀγροῦ, εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ διενεργηθῇ ἐκεῖ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ.

10. Γόμφοι

Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἄ. Λιάγκουρα εἰς θέσιν «Ἐπισκοπῆ», παρὰ τὸ Μουζάκιον, εἰς τὴν θέσιν δηλ. τῶν ἀρχαίων Γόμφων, ὅπου κατόπιν σκαφῆς διὰ τὴν θεμελίωσιν δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθησαν τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως.

11. Λαμία

Μικραὶ ἀνασκαφικαὶ ἐρευναι ἐγένοντο ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Λαμίας εἰς δύο σημεῖα:

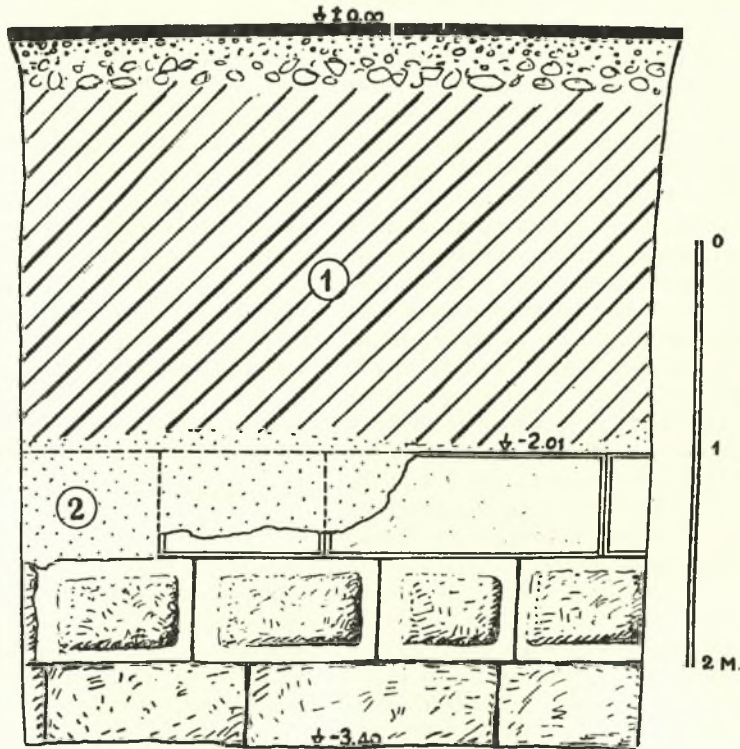
α) Ἐπὶ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ Ὑψηλάντου εἰς ἀπόστασιν 100 μέτρων ἀπὸ τῆς Πλατείας Ἐλευθερίας καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ νέου δημοτικοῦ θεάτρου τῆς πόλεως, κατὰ τὴν σκαφὴν τάφρου καλωδίων τοῦ Ο.Τ.Ε. ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς

16. Πρβλ. Stählin, ἑ.ἀ., 157 κ.ἐ. καὶ G. Daux & De la Coste-Messelière. BCH 48 (1924) 343 κ.ἐ., 355 κ.ἐ.

ἐπιφανείας τείχος ἢ περίβολος ἐκ θαυμασίως κατὰ τὸ πλείστον εἰργασμένων πορολίθων (Σ χ έ δ. 3). Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, κατὰ τὸ παρὰ Stählin (Hell. Thessal., εἰκ. 28 καὶ σ. 216) τοπογραφικὸν διάγραμμα φαίνεται διερχόμενον τὸ ἐσωτερικὸν τείχος τῆς πόλεως, ἐκ τοῦ σημείου αὐτοῦ βαίνον πρὸς τοὺς Ἄγ. Ἀναγύρους καὶ τὴν Β. γωνίαν

πλήρη ὑάλινα ἀγγεῖα καὶ δύο λαβὰς χαλκοῦ ἀγγείου. Τὰ εὑρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Συλλογὴν Λαμίας. Παρὰ τὸν τάφον ἀπεκαλύφθη καὶ περίβολος ἐκ κυβολίθων, ταφικὸς προφανῶς, τὸν ὅποιον διὰ μικρᾶς σκαφῆς παρηκολουθήσαμεν εἰς μῆκος 5 μ. κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν καὶ 5.40 κατὰ τὴν δυτικὴν. Ἀνεύρομεν ἐπίσης καὶ ἀπότμημα

Σχέδ. 3. Τμήμα τείχους (:) ἐν Λαμίᾳ

τῆς Ἀκρολαμίας. Παρὰ τὴν φημιζομένην πολυτέλειαν τοῦ τείχους τῆς Λαμίας (Διόδωρος, 18, 13, 2) εἶναι ὀλίγον δύσκολον νὰ θεωρηθῇ τείχος τὸ κτίσμα, πιθανότερον δὲ φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ περιβόλου ἱεροῦ ἢ ἄλλου δημοσίου κτηρίου (Ἄγορά;). Μερὶ μνημὸν τοῦ Δημάρχου Λαμιέων διετηρήθη τὸ σημαντικὸν αὐτὸ λείψανον τῆς ἀρχαίας πόλεως, κατασκευασθέντος εἰδικοῦ φρεατίου.

β) Ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ Ἐσλιν, ἐντὸς οἰκοπέδου τοῦ Ι. Στεργιοπούλου, εὑρέθη ὑπὸ ἐργατῶν κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων τάφος ἑλληνιστικῶν χρόνων εἰς βάθος 1.90 μ., ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, κιβωτιόσχημος, διαστάσεων 2,54 × 0,96 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι ἀνεύρον πολλὰ φύλλα χρυσοῦ στεφάνου, ἐπτά

ἐπιτυμβίου στήλης, ὡς καὶ τινὰ εἰσέτι φύλλα τοῦ διαλυθέντος στεφάνου.

Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Ἀρβανιτόπουλος (ΠΑΕ 1911, 355) μνημονεῖ ἵχνη τοῦ τείχους τῆς πόλεως καὶ πύργον ἐξ ἐρυθρῶν κροκαίλοπαγῶν κυβολίθων. Ὄντως δὲ καὶ ἐξ ἄλλων τυχαίων εὑρημάτων ἔχει βεβαιωθῆ, ὅτι τὸ τείχος τῆς πόλεως ἠκολούθει περίπου τὴν παράλληλον πρὸς τὴν ὁδὸν Ἐσλιν ὁδὸν Πατρόκλου, βορειοανατολικῶς. Τὴν θέσιν τοῦ τείχους παρηκολουθήσαμεν καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἄγ. Λουκά, ἐντὸς ὁδοῦ προσφάτως διανοιχθείσης. Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ τοποθετηθοῦν τὰ λείψανα αὐτὰ εἰς τὸ σύγχρονον ὑπὸ κλίμακα 1 : 2.000 σχέδιον πόλεως τῆς Λαμίας, τὸ ὅποιον ἐλπίζω ὅτι ἀλλαχοῦ θὰ δημοσιεύσω.

12. Ἐπιγραφικά εὐρήματα

α) Εἰς θέσιν «Πετρόγουρνα», παρὰ τὸ βορείως τοῦ Βόλου χωρίον Μελισσιάτικα καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ξεριᾶ εὐρέθη μαρμαρινὴ ἐπιτυμβία στήλη, εἰς δύο τεμάχια, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

*Γνουμαρέτα
Εὐαρχ - - - - -*

Τὰ γράμματα τοῦ δευτέρου στίχου εἶναι ἀπὸ τοῦ μέσου ἐξηλειμμένα.

β) Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου ἼΑτραγος (Κάστρο - Ἀλήφακα) εὐρέθη τμήμα τοῦ κάτω μέρους ψηφίσματος (πλάτος τῆς στήλης 0,318 μ., ὕψος σφζόμ. 0,24 μ., πᾶχ. 0,145 μ., ὕψ. γραμμ. 1 ἑκατοστ.) ἐξ οὗ ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς:

---LI---

[. . . . .] *σικράτην [καὶ ἀναγράψαι;]*

[τὰ δε]δογμένα εἰς κίονα *λυθ[ίνην]*

[καὶ ἀ]νατεθῆ(ναι) ἐν τῷ τεμένει τοῦ [Ἰ]Α-

5 [πόλ]λωνος τοῦ *Λυκείου* καὶ τὸ γεν[ό]-

[με]νον ἀνήλωμα δοῦναι τοὺς τα-

[μί]ας ἀπὸ τῶν κοινῶν προσόδων.

[Εἰ]πεν *Εὐκλείδης Οἰνόκλου.*

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος· τὸ μνημονευόμενον τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκείου τὸ πρῶτον ἤδη γίνεται γνωστόν.

γ) Πλησίον τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Σκοτούσσης («Κάστρο», μεταξὺ τῶν χωρίων Ἄνω Σκοτούσση καὶ Ἄγ. Τριάς) εὐρέθη μέρος ἐνεπιγράφου ἐπικράνου βάσεως ἀναθηματικοῦ μνημείου, ἐκ μαλακοῦ καὶ λεπτοκόκκου πωρολίθου, ὕψ. 0,25 μ. καὶ πλάτος 0,89 μ. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως (Πί ν. 307 β) εἶναι γεγραμμένη τρίστιχος ἐπιγραφὴ, ἔμμετρος πιθανῶς διὰ μεγάλων γραμμάτων κατὰ τὸν πρῶτον στίχον καὶ μικρῶν εἰς τοὺς λοιπούς, δυστυχῶς πολὺ ἀμυδρῶν:

*Ταῦτ' Ἰρακλεῖ Κρατεροφ[. . . . .]⁶⁻⁷
Μέλαντος ἀνέθεκεν δι. δι. στοι. νδ - - - - -*

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δεξιᾶς πλαγίας πλευρᾶς σφίζονται τρία εἰσέτι γράμματα, ἀποτελοῦντα συνελθὴν καὶ πέρασ τοῦ α' στίχου:

ιος

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἐπιτρέπει χρονολόγησιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὑπάρχει ἐλλειψοειδῆς κοιλότης (0,45 × 0,24, βάθ. 0,06 μ.,) διὰ τὴν ἐνθεσιν πλίνθου ἀγάλματος (κατὰ πᾶσαν πιθανότητα «κούρου») φαίνεται δὲ ὅτι ἐτέρα ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἐλλείπον μέρος τοῦ βάθρου. Οὕτω ἐξηγεῖται τὸ «ταῦτ' » τῆς ἐπιγραφῆς, ἐκ τῆς ὁποίας πιστοποιεῖται ἡ γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων λατρεία τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Εἰς τὴν θέσιν τῆς εὐρέσεως τοῦ βάθρου παρετηρήθησαν λείψανα κτίσματος ἀρχαίου, τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὁποίου ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἀναλάβωμεν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον¹⁷.

δ) Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Μητροπόλεως τῆς Ἐστιαϊώτιδος εὐρέθη πλησίον τῆς ὁμωνύμου κώμης (πρ. Παλιόκαστρο) ἐνεπιγράφος στήλη ἀετωματικὴ (ὕψος 0,51, πλάτος 0,515 - 0,56 μ.), εἰς τέσσαρα τεμάχια, ἑλλiptῆς κάτω δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ (Πί ν. 307 γ) καὶ σφζόουσα 21 στίχους «συνθήκης», ἥτοι συμφωνίας μεταξὺ τεσσάρων γενῶν τῆς πόλεως διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπιλογὴν τῶν ταγῶν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ σπουδαῖον μνημεῖον τῆς θεσσαλικῆς διαλέκτου, μάλιστα δὲ τῆς δυτικῆς, τῆς Ἐστιαϊώτιδος, ἐξ ἧς δὲν ἦσαν γνωστὰ μέχρι τοῦδε ἄλλα δείγματα, ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς σημασίας τῆς καὶ τῶν νέων στοιχείων τὰ ὅποια παρέχει, θ' ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον ἰδίου μελετήματος.

ε) Βορειοανατολικῶς τῶν ἀρχαίων Φερῶν, ἐντὸς ἀγροῦ τῆς θέσεως «Πεννητάρια» ἢ «Μπουφός», τοῦ χωρίου Ριζόμυλος, εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πρό τινων ἐτῶν μεγάλη μαρμαρινὴ στήλη (Πί ν. 307 α), ἑλλiptῆς ἄνω ἀριστερὰ καὶ κάτω, πλήρης δὲ ὀνομάτων, ἢ ὁποῖα μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου:

17. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκ Σκοτούσσης φέρεται προερχόμενον τμήμα «κούρου», ἐκτεθειμένον εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

¹⁸ Ὅτι ἡ πόλις ἦτο ἀρχαιοτάτη, μαρτυροῦν πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ αὐτῆς θρυλουμένων (περὶ τῶν τάφων τῶν Ἀμαζόνων, τοῦ δενδρομαντείου τοῦ Διὸς Φηγωναίου, θεωρουμένου ὑπὸ τινων παλαιότερου τοῦ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Δωδώνῃ κ.ἄ.), πολλὰ προϊστορικά ὄστρακα καὶ ἄλλα συναφῆ εὐρήματα ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σκοτούσσης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως ἐν γένει. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν χαρακτηριστικὰ Μυκηναϊκά.

(A)	(B)
----- [-----]ς	Φερα]ῖοι μετ' Ἀλεξάνδροιο
[-----]ος	τὰν Ἀσίαν. Γυμνασάρχου.
[-----]δαίος	Λιοντομένεις Πιθούνιος
[-----]ς Δυνάτειος	Φίλιππος Πιθούνιος
5 [-----]ράστειος	5 Μενοννίδας Μενούνδαιος
[-----]ιλειος	Λαπρέπεις Δαμαγέτειος
[-----]ς Εὐδίκειος	Ἄ Πόλις
[-----]Ἀν]αξάνδρειος	Ἐπικρατίδας Δαμοθόνιος
[-----]Νικ]οκράτειος	Ἰάσον Ἀλεξάνδρειος
10 [-----]Φειδούνιος	10 Δαμοκράτει Φιλίππειος
[-----]Ἀ]μνυτόρειος	Εὐβείας Θιοζότειος
[-----]ς Μενάνδρειος	Μεννείας Μενούνδαιος
[-----]ς Μεννείδαιος	Μενότιος Σπερχαῖος
[-----]Ἀ]ύτοκράτειος	Ἐπικράτεις Μενεκράτειος
15 [-----]Ἀυσάρειος	15 Καλλικλίας Πολίταιος
[-----]ς Μεννείαιος	Εὐνίκος Νεικοφάνειος
[-----]ς Ἀνειρίστειος	Καλλικλίας Ἀύτοκράτειος
[---]Φ]ειδίππειος	Πίθων Θιοζότειος
[Νικοκράτ]εις Νικοκράτειος	Σίμος Ἐπικρατίδαιος
20 [Εὐκρατίδ]ας Εὐκρατίδαιος	20 Θρασύλαος Πολίταιος
[Φιλόλα]ος Φιλόλαιος	Νικοφάνεις Εὐνίκιος
[.....]δεις Εὐρυμεδόντειος	Δαμόφιλος Ξερούνιος
[Ἀριστο]μένεις Ἀντιλόχειος	Ἀμφίστρατος Κυρσίλειος
[...].]ανίς Ἀργέαιος	Μένων Θιοζότειος
25 [Κλι]όμαχος Θιοζότειος	25 Σίμων Πεταλλίαιος
[Γ]ενναῖος Φιλιππίδαιος	Μάλεικος Θεμιστοκλίας
Θέρσον Νικοκράτειος	Δύνατος Ἀστοδάμειος
Μεγαλοκλίας Ἀλκαμένειος	Ἀλεύας Θιοζότειος
Πεδδιεύς Σιμίλαιος	Ἐθανδρος Χελούνιος
30 Μεννείας Μεννείαιος	30 Καλλικλίας Δαμαγέτειος
Ἀρχέλαος Φρούνιος	Ἀρετοκλίας Μελάνταιος
Ἀμύντορ Σιμίλαιος	Δαμάγειος Φιλιππίδαιος
Μόνιμος Μενούνιος	Δαμόθωνος Ἐπικρατίδαιος
Φίλιππος Ἀναξάνδρειος	Κλιονίκας Πολίταιος
35 Ἀφενδὸν Γλανκέταιος	35 Μένων Μενναῖος
Νικομένεις Μέννιος	Ἀριστίων Μειριόναιος
Θίβρον Γλανκέταιος	Ἀριστίων Φερενίκιος
Φειδέλαος Εὐρυλοχίδαιος	Μενέδαμος Μενοννίδαιος
Ἀπείμαντος Φερενίκιος	Ἑλλάνικος Σουίδαῖος
40 Φρόκας Ἀριστιούνιος	40 Μετέλιπε
Κλιόμαχος Μολόσσειος	Μετέλιπε
Ἀρχέλαος Μενόιπτειος	Μετέλιπε
Πειλοκλίας Μολόσσειος	Μετέλιπε
Λυκίνος Μνασίππειος	Μετέλιπε
45 Ἀθανάδας Μεννείαιος	45 Μετέλιπε
Βίας Ἄνδρειος	Μετέλιπε
Πολύδορος Τεισιφόνιος	Μετέλιπε

Δύνατος Ἀριστοδάμειος
 Λυσίμαχος Ἀστομάχειος
 50 Ἀσκληπιάδας Νικοκράτειος
 Ἰάσον Λυκοφρόνειος
 Γόργασος Οἰλυκίδαιος
 Λάαρχος Ἀργολάειος
 Ἀριστομέδων Ἀριστομείδειος
 55 Ἀριστομείδεις Ἀριστομένειος
 Ἀγαπάνου Πολυμείδειος
 Μεγαλοκλίας Τιμασιθίειος
 Φίλιππος Μενούττειος
 Ἀστίων Σουίδαίος
 60 Ἐτόμων Ἐτυμόνιους
 Φεῖδων Καλλικλίας
 Μειριόνας Φιλιππίδαιος
 Λυκομείδεις Σουίδαίος
 Θιόζωτος Νικίππειος
 65 Θιόζωτος Ἀγαθόνειος
 [Λ]ιοντοκράτειος Ἀρμοδδίαίος
 . . . Ιαίος Ἀγίππειος
 Ἀσκλη Ιπιάδας Με[------]

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ πρώτου στίχου τῆς δευτέρας στήλης «Φερραῖον» φαίνεται βεβαία, ἐπειδὴ, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ ἐπιγραφή εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φερῶν, πλείστα τῶν ἐν αὐτῇ ὀνομάτων ἀπαντοῦν εἰς ἄλλας γνωστὰς ἐπιγραφὰς ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς. Ἀπὸ τὰ 124 ὀνόματα τοῦ καταλόγου τὰ 30 εἶναι ἄγνωστα εἰς θεσσαλικὰς ἐπιγραφὰς, τινὰ δὲ εἶναι ὄλως πρωτοφανῆ. Παραλείποντες, ἄλλας παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας δὲν νομίζομεν ἀπαραίτητον νὰ διατυπώσωμεν ἐδῶ, σημειοῦμεν μόνον, ὅτι ὁ ἐν (Α) 41 Κλιόμαχος Μολόσσειος εἶναι γνωστός, ὡς ἀναθέτης τῶ Ἀσκληπιῶ, ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν Φερῶν (IG IX 2,416). Ἐπειτα ὁ ἐν (Β)3 Λιοντομένειος Πιθούνειος καὶ ὁ ἐν (Β) 33 Δαμόθωιος ἔχουν σχέσιν τινὰ πρὸς

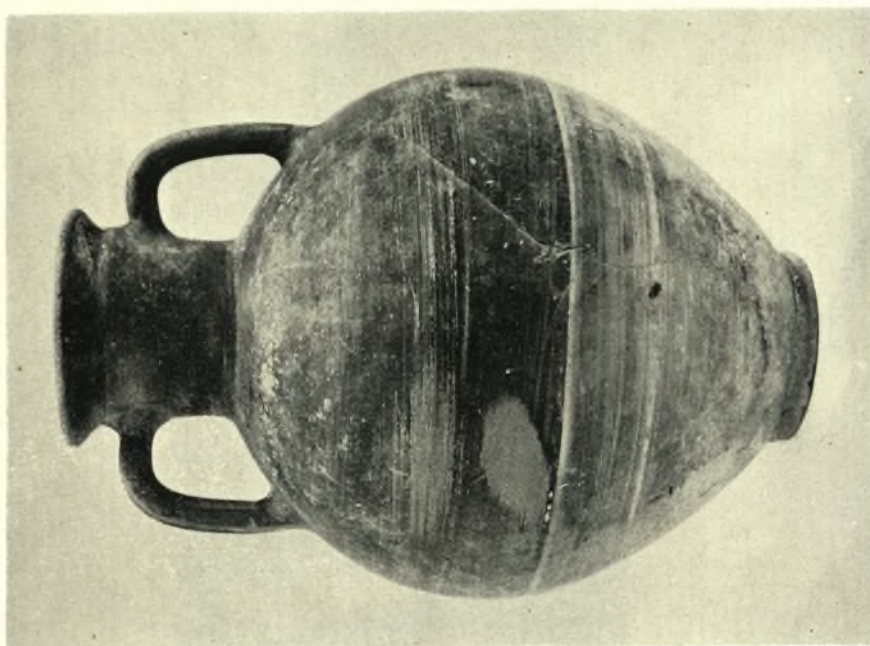
Μετέλιπε
 Θιόζωτος Λιοντομένειος
 50 Περδικκας Λιοννήσσειος
 Ἀρχέμορος Πολίταιος
 Φερεκράτειος Αἰσχύλειος
 Πανσανίας Ἐπικρατίδαιος
 Διοκλίας Δαμοφλίειος
 55 Φεῖδων Φειρούνδαιος
 Μετέλιπε
 Ἰάσον Πειθελάειος
 Ἀλέξανδρος Ἰασόνειος
 Πίθων Λιοντομένειος
 60 Νιόπολις Κλιονίκειος
 Ὀνομακλεῖς Πε.[- - - -]
 Πετ. [- - - - - - - - - -]

τὸν στρατηγὸν τῶν Θεσσαλῶν Λιοντομένην Δαμόθωιον Φεραῖον (186/85 π.Χ., κατ' Εὐσέβιον, Χρον. - Fhg III 704 (Müller)). Πρβλ. καὶ IG IX 2,64 καὶ 67), ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή δύναται νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος. Τέλος, τὸ ὄνομα *Κυρσίλος ἐν (Β) 23 (Ἀμφίστρατος Κυρσίλειος) δεικνύει, ὅτι ἐξ ἄλλου τύπου Κυρσιλίδας προῆλθε τὸ τοπωνύμιον Κυρσιλίδα τόπος τῆς γνωστῆς περὶ ὀρίων μεταξὺ Μελιταίων καὶ Χαλέων πρὸς Πευματίους ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν (IG IX 2, Add. Ult, σ. XI, ἀριθ. II = Laurent, BCH 25 (1901) 337 κ.έ., I. Πρβλ. F. Stählin, AM 39 (1914), 83, κ.έ.).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

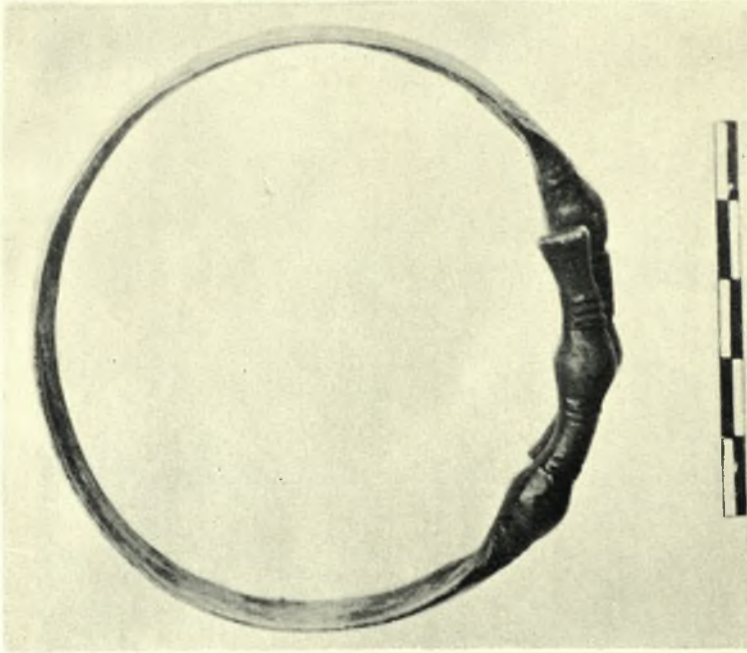
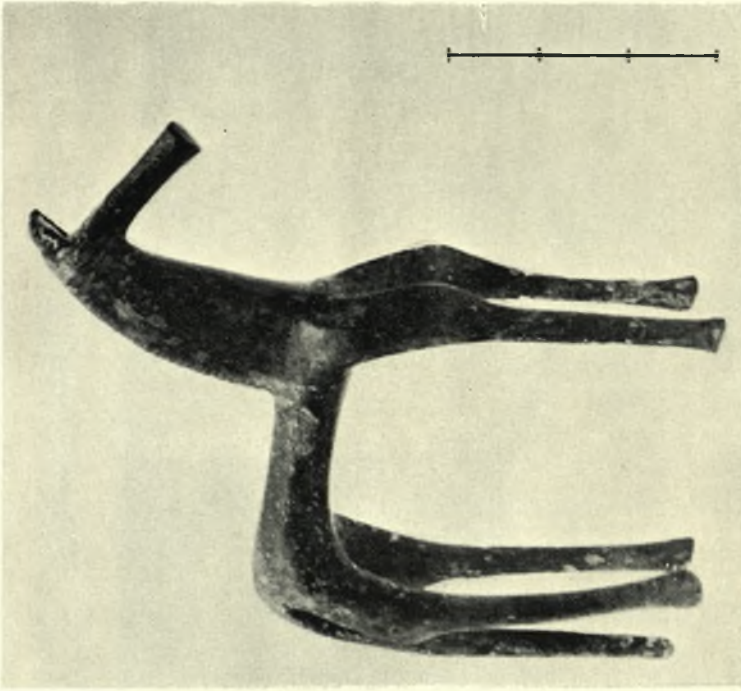
*

Θεσσαλία: α. Πρωτογεωμετρικός αμφορεύς εκ Ροδίτσας παρά την Λαμίαν, β. Πρωτογεωμετρικοί σκύφοι
 ἐξ Ἁγ. Δημητρίου-Καινούργιου τῆς Λοκρίδος, γ. Πόρπη ἐξ Ἁγ. Δημητρίου-Καινούργιου

Α. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία: α. Ψέλιον ἐξ Ἁγ. Δημητρίου-Κατιούργου, β. Γεωμετρικὸν ἵππᾶριον ἐξ Ἀνάβρας (Κατιμάτας) Λοκρίδος, γ. Πτηνὰ ἐπὶ βάσειος ἐξ Ἀνάβρας

Δ. ΓΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία: α. Μελανόμορφος βοιωτική κύλιξ ἐξ Ἰθῶν (Ἐξάρχου), β. Κάνθαροι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Λαμίας, γ. Ἐρυθρόμορφος λήκυθος ἐκ Λαμίας, δ. Ψήφισμα τῶν Δημητριῶν (Μαγνησίας), εὐρεθὲν ἐν Ἡρακλείᾳ Τραχινίᾳ

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Φίλια: α - β. *Αποψις τῶν ἀνασκαφῶν, γ. *Αποψις ρωμαϊκοῦ κτηρίου κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ἱεροῦ

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

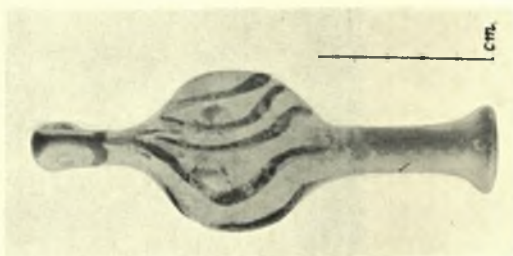

Θεσσαλία. Φίλια: α. Άποψις ρωμαϊκοῦ κτηρίου, εὑρεθέντος κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ἱεροῦ.
β. Λεπτομέρεια ψηφιδωτοῦ δαπέδου

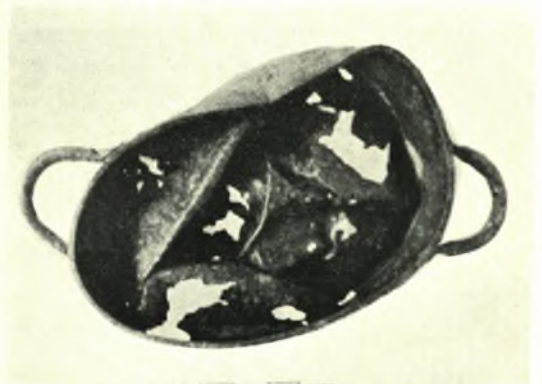
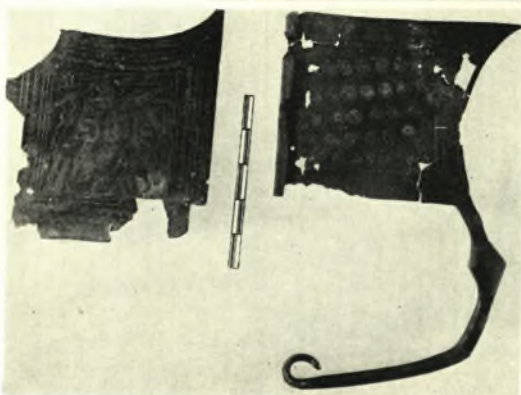
Δ. ΓΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Φίλια: α. Τεμάχιον ἐρυθρομόρφου κύλικος, β. Γραπτά μυκηναϊκά ὄστρακα, γ. Γεωμετρικά καὶ μυκηναϊκά ὄστρακα, δ. Μυκηναϊκὸν εἰδῶλιον

Δ. ΓΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Φίλια: α. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, β. Ὀρειχάλκινον ἀγαλμάτιον, γ. Πτηνά ἐπὶ βάσεων, δ. Πόρπαι γεωμετρικαί, ε. Φιάλη ὀρειχαλκίνη

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία: α. Αιγυπτιακοί σκαραβαίοι ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Φίλιας, β. Ἀρχαϊκὴ πηλίνη κεφαλὴ ἐκ Φίλιας, γ. Ρυτόν τάφου Α (Μεγ. Μοναστηρίου), δ. Πρόχους τάφου Β (Μεγ. Μοναστηρίου), ε. Πήλινον εἰδώλιον ἄρματος ἐκ τοῦ τάφου Β (Μεγ. Μοναστηρίου)

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Φίλια-Καρδίτσης: α. Γενική άποψις τῶν τετραγώνων 3 (Α3, Β3, Γ3, Δ3), β. Τάφος τετραγώνου Δ5

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

Φίλια-Καρδίτσης: α. Τάφος τετραγώνου Δ5, β. Ταφή (τετρ. Β3/VIH) ἀριθ. σκελετοῦ II, γ. Ταφή (τετρ. Α4/II) ἀριθ. σκελετοῦ 4

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

Φίλια-Καρδίτσης: α. Ταφή; (τετρ. Δ4/ΙΧ) ἀριθ. σκελετοῦ 27, β. Ταφή (τετρ. Δ4/VI) ἀριθ. σκελετοῦ 28

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

Φύλια-Καρδίτσης: α. Ταφή (τετρ. Γ2/III) άριθ. σκελετού 18, β. Ταφή (τετρ. Δ2/IV) άριθ. σκελετού 25

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

Φίλια-Καρδίτσης: α. Έντοιχισμένα κομμάτια μαρμαρίνου αγάλματος (τετρ. Α4/Ι) β. Γενική άποψη
άνασκαφής

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

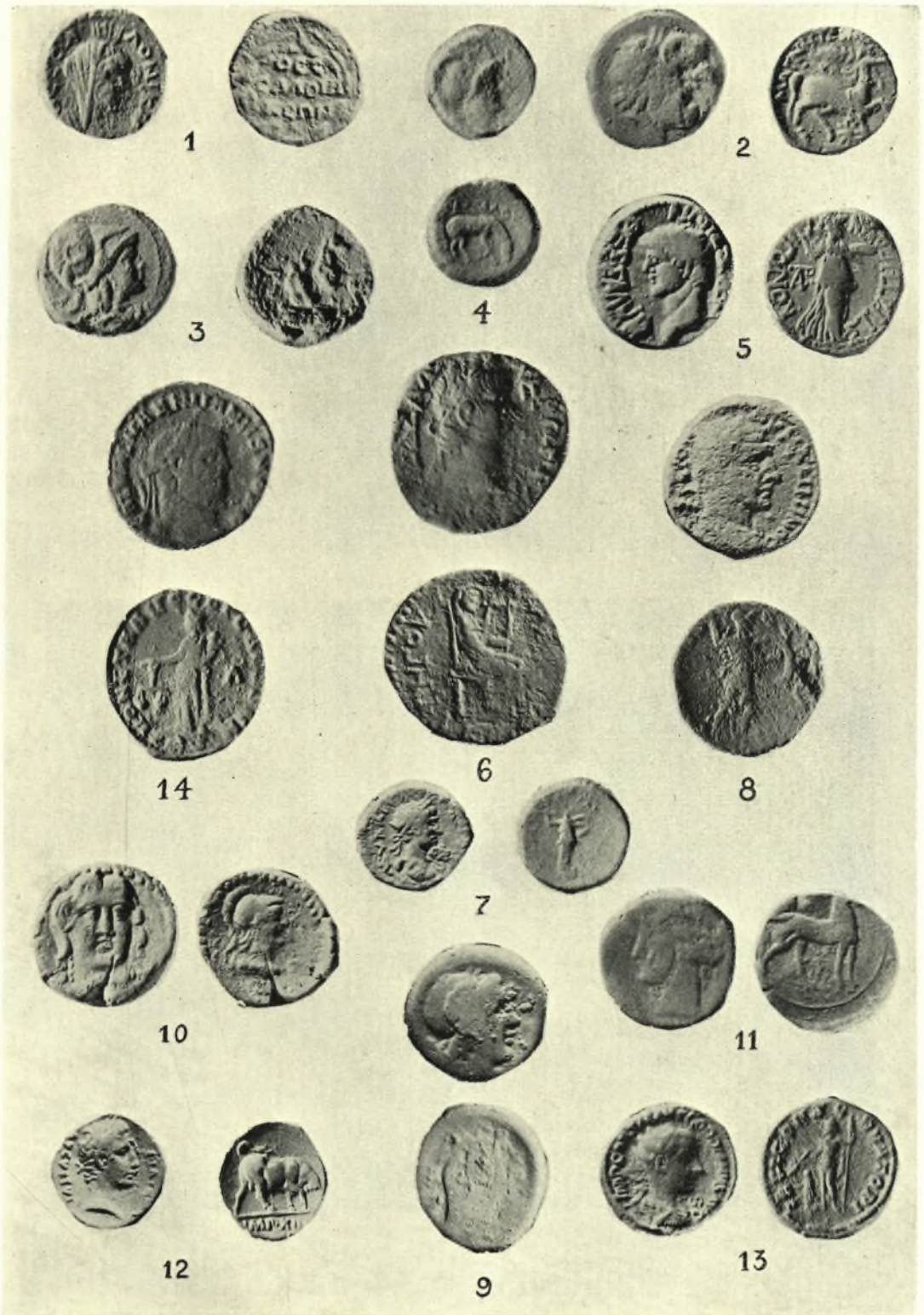

Φύλιο-Καρδίτσης: α. Ταφή (τετρ. Β4/1) άριθ. σκελετού 13, β. Ταφή 26 (τετρ. Δ4/IV)

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

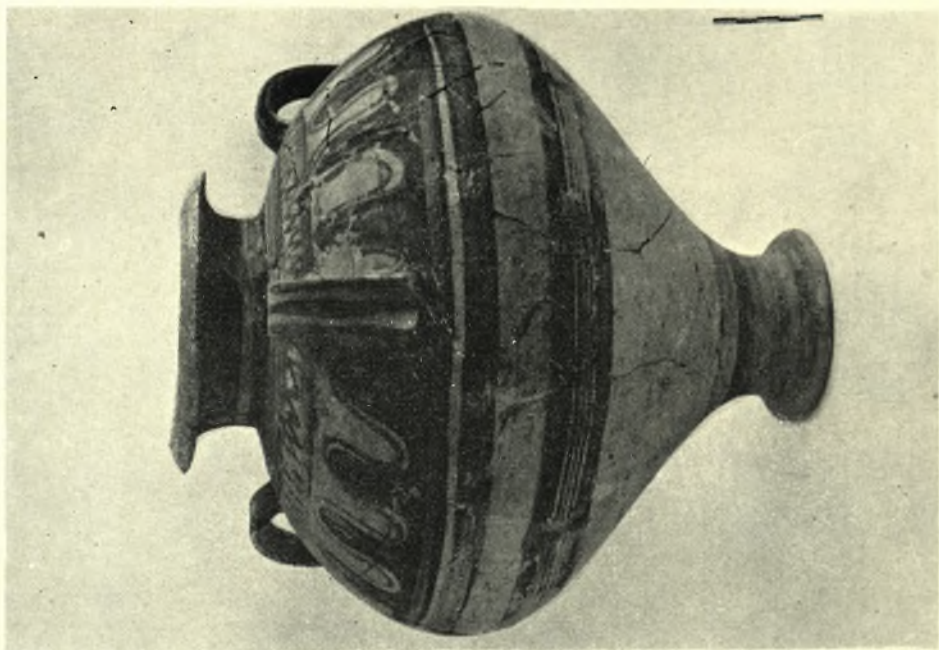

Νομίσματα ἀνασκαφῶν Φίλιας

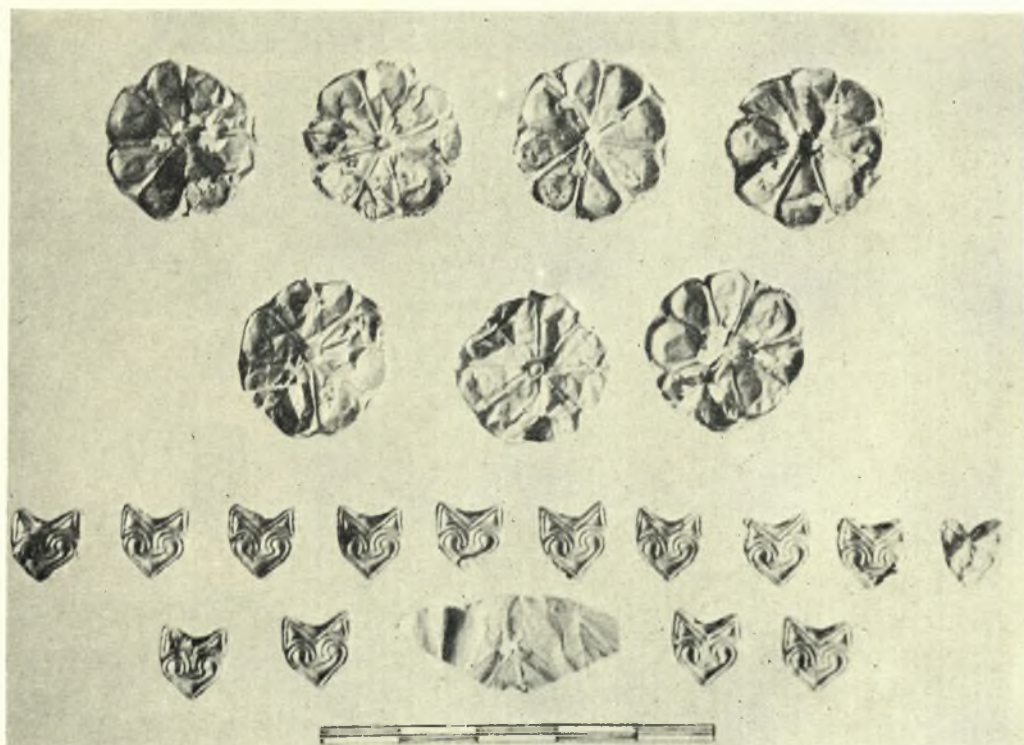
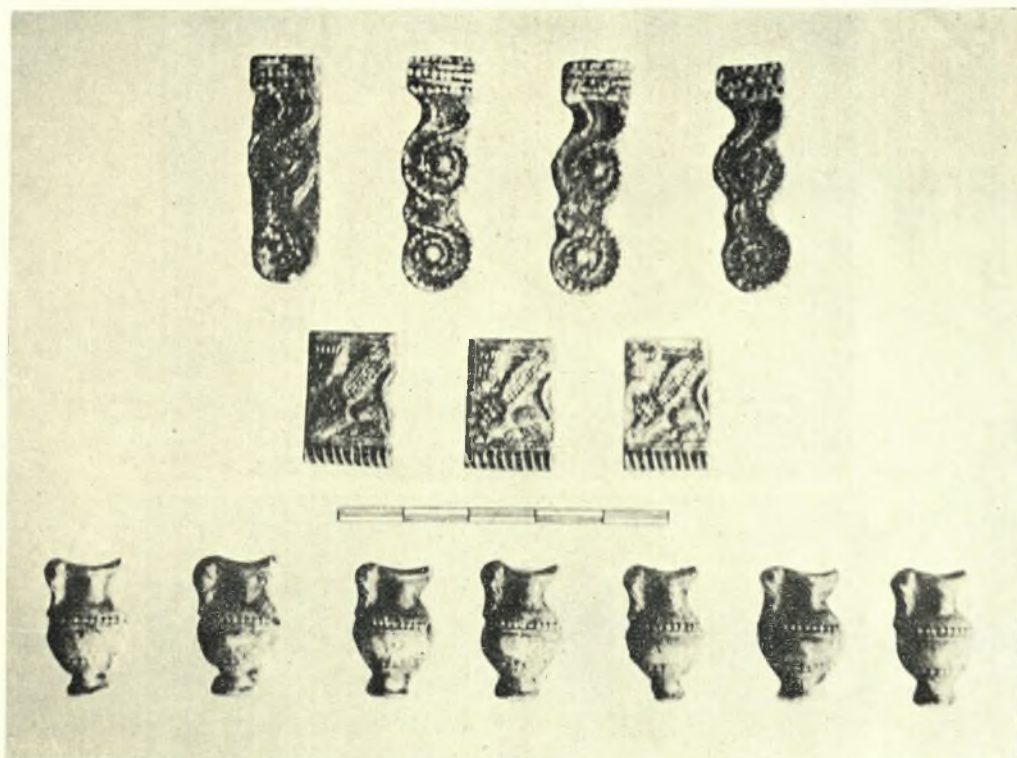
Μ. ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Θεσσαλία. Μέγα Μοναστήριον Λαρίσης: α. Είσοδος τῶν στομίῳ τοῦ τάφου Γ, β. Ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου Γ

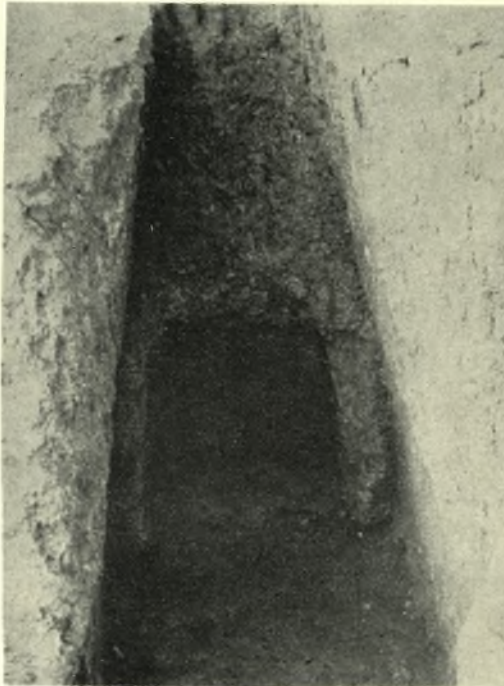
Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Μέγα Μοναστήριον Λαρίσης: α. Κοσμήματα ἐξ ὑαλομάζης τάφου Γ, β. Χρυσᾶ κοσμήματα τάφου Γ

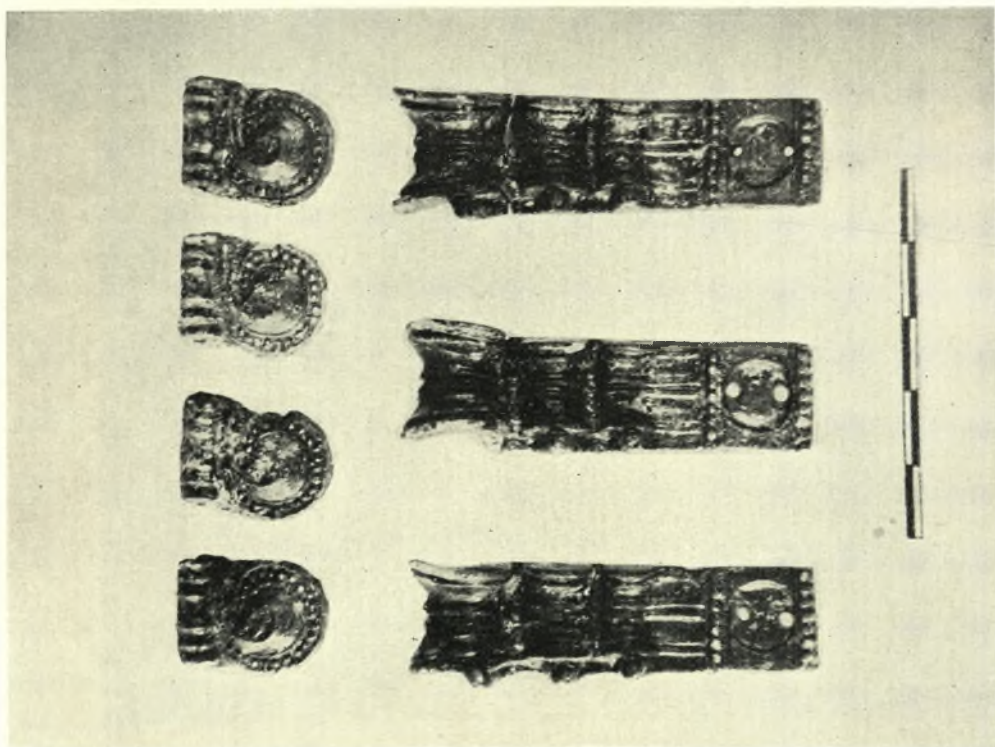
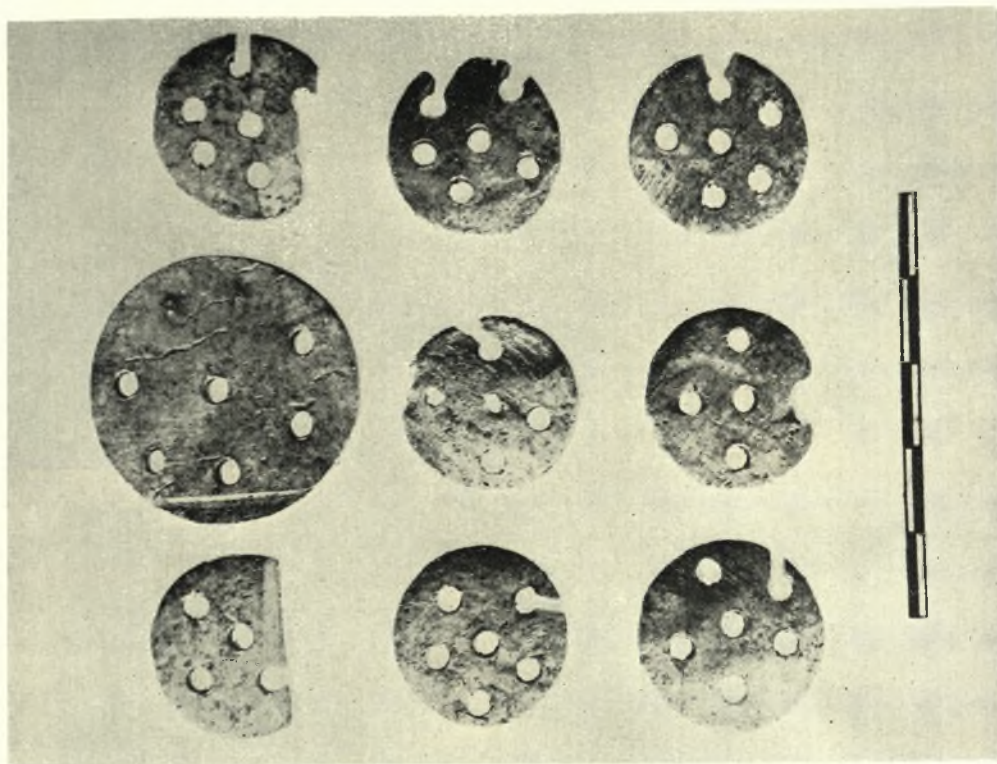
Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Μέγα Μοναστήριον Λαρίσης: α. Χρυσούς σφραγιστήρ δακτύλιος τάφου Γ, β. Ἀποτύπωμα σφραγιδοκυλίνδρου τοῦ τάφου Γ, γ. Εἴσοδος τοῦ τάφου Δ

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. Μέγα Μοναστήριον Λαρίσης: α. Κοσμήματα ἐξ ὑαλομάζης, τάφου Δ, β. Δισκάρια ἐξ ἐλεφαντοστού, τάφου Δ

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

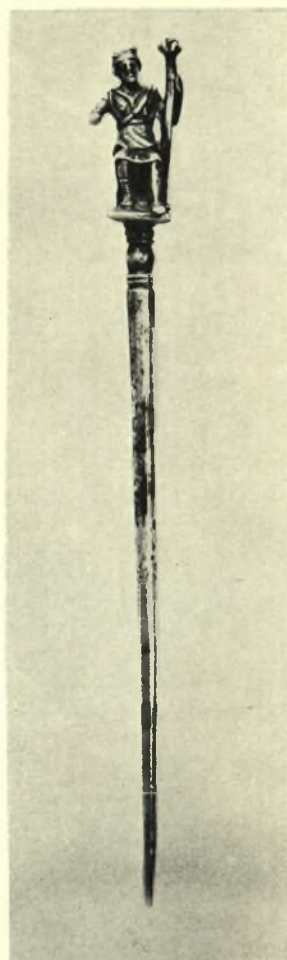
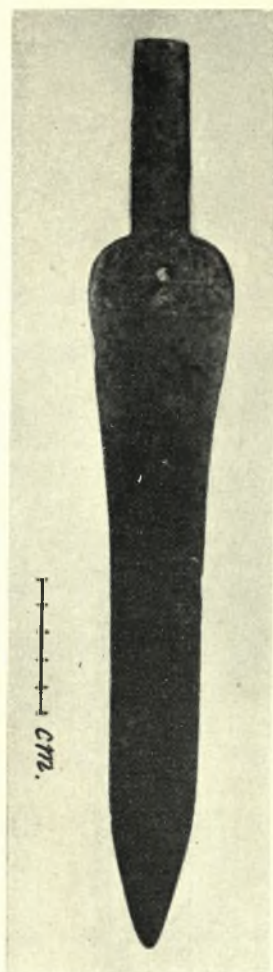
Θεσσαλία: α. Ἄγγειον ἐκ τοῦ τάφου Ε, β. Φάρσαλος. Πώρινον κιονόκρανον, γ. Μονόχρωμος σκύφος (Α₁) τῆς Ἀρχαιστ. Νεολιθικῆς ἐκ Σέσκλου, δ. Ἀρχαιότερον Νεολιθικὸν ἄγγειον ἐκ Μαγούλας Ἀγ. Ἀθανασίου (Τιρνάβου), ε. Μυκηναϊκὸν ἀλάβαστρον ἐκ «Μπουρνάρμπασι» Λαρίσης

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

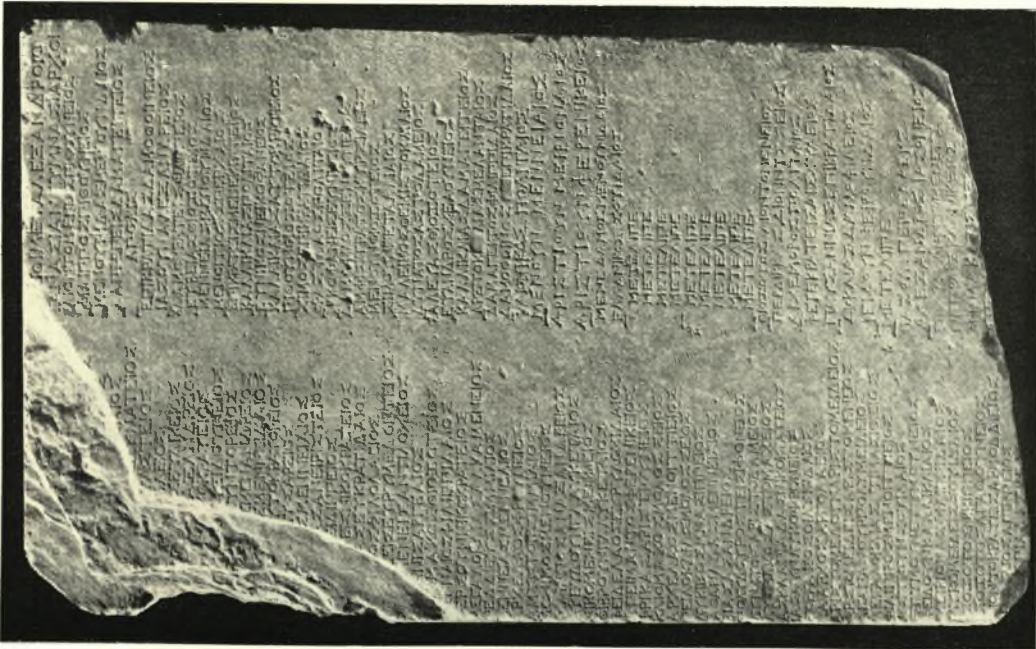
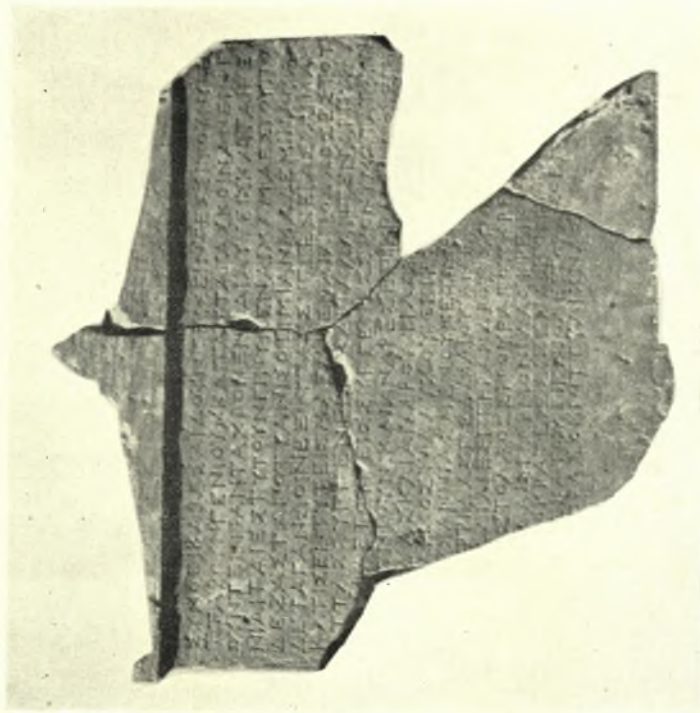

Θεσσαλία. Φάρσαλος: α. Πρωτογεωμετρικός τάφος, β. Πρωτογεωμετρικός παιδικός τάφος

Θεσσαλία: α. Ἐγχειρίδιον μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου Ἁγ. Ἀντωνίου (Φαρσάλων), β. Λεπτομέρεια ἀργυρᾶς καρφίδος (Σχέδιον Ἀ. Παπαηλιοπούλου), γ. Ἀργυρᾶ καρφίς ἐκ Προέρνης (Νέον Μοναστήριον)

Θεσσαλία: α. Έπιγραφή εκ Ριζομύλου, β. Έπικρανον βάρου εκ Σκοτούσσης, γ. Έπιγραφή εκ Μητροπόλεως της Έσπιαιώτιδος

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ